

Библиографија радова наших етнолога¹⁾

IX Митар С. Влаховић²⁾

Мушка ношња у Београдској Посавини (Гласник Етнографског музеја у Београду III, стр. 77—97, са две фотографије; оштампано и посебно).

Лов у Колашину (Записи V стр. 160—164; Цетиње).

Етнолошка промајрања околине Скопља (Јужни преглед V, стр. 87—96, 145—154).

Етнолошка промајрања по Косову Пољу (Јужни преглед V, стр. 461—481, 504—517, 574—584).

Лужички Срби и њихова домовина (Браство XXIV, стр. 115—130 и посебно издање Друштва пријатеља Лужичких Срба у Београду. Београд 1930, стр. 1—18).

Женска ношња у Београдској Посавини (Гласник Етнографског музеја у Београду V, стр. 41—82, са двадесет четири слике; оштампано и посебно).

О слейм гусларима у Јужној Србији (Гласник Етнографског музеја у Београду VI, стр. 100—106, са две фотографије; оштампано и посебно).

Средачка Жуја (Зборник за етнографију и фолклор Јужне Србије I, стр. 27—52. Скопље 1931; оштампано и посебно).

Неки божићни обичаји у Криволама (Записи IX, стр. 346—350).

О поштанку анегдоше (Записи X, стр. 117—120).

О ејској песми у Срему (Гласник Етнографског музеја у Београду VII, стр. 90—105; у друштву са д-р А. Шмаусом).

Мушка ношња у Васојевићима (Гласник Етнографског музеја у Београду VIII, стр. 72—83, са две фотографије).

¹⁾ Види Гласник Етнографског музеја у Београду XII, 213.

²⁾ Митар С. Влаховић, кустос Етнографског музеја у Београду, рођен је 4 октобра 1897 године у Радигојну код Колашина, од родитеља земљорадника. Основну школу је учио у Колашину, а гимназију у Цетињу, Подгорици и Скопљу. Матурирао је у Подгорици 1919 године. Уписао се на Филозофски факултет Универзитета у Београду октобра 1919 године и студирао антропографију са физичком географијом, етнологију са етнографијом и археологију са српском историјом. Дипломирао је на истом Универзитету 1923 године. 20 априла 1921 године изабран је за неуказног асистента Етнолошког семинара Универзитета у Београду и на том положају остао до октобра 1923 године, када је изабран за указног асистента за етнологију и етнографију на истом Универзитету. На том положају остао је до марта 1927 године када је постављен за кустоса Етнографског музеја у Београду. Кустоски испит положио је 1928 године.

Као редов-доброволац учествовао је у балканском (1912—1913) и европском (1914—1916) рату. У лето 1916 године заробљен је од аустроугарске војске и спроведен у логор Најмеђер, у Мађарску (код Братиславе) и тамо задржан до јесени 1918 године.

Описивање цркве (Гласник Етнографског музеја у Београду VIII, стр. 93).

Описивање болесника (Гласник Етнографског музеја у Београду VIII, стр. 93).

Молишва против уједа змије (Гласник Етнографског музеја у Београду VIII, стр. 117).

Посијанак црногорских и брдских племена (Зборник радова III конгреса словенских географа и етнографа 1930, стр. 230—235. Београд 1933).

Извештај са етнолошких испитивања (Извештај о стању и раду Задужбине Луке Ђеловића у год. 1933. Београд 1934, стр. 98—105).

Лов у Колашину (Посебна издања Етнографског музеја у Београду III, стр. 1—72, са десет слика).

Женска ношња у Васојевићима (Гласник Етнографског музеја у Београду IX, стр. 70—89, са једанаест слика).

Стање ејске песме у Источној Србији (Прилози проучавању народне поезије I/1, стр. 96—106).

Гусле и јуначке песме у Источној Србији (Гласник Етнографског музеја у Београду X, стр. 100—107).

О гулама и ејској поезији у околини Пироша (Живот и рад, св. 140, стр. 253—256, Београд, 1935).

Упуштва за прикуљање грађе о народним песмама (заједно са д-р А. Шмаусом). Прва свеска упутстава Етнографског музеја у Београду. Стр. 1—20. Београд 1935.

Jovan Cvijić — scientist and patriot (The Angloyugoslav review, 3—4, str. 55—59. Beograd 1936). Штампано и у *Слободној мисли*, бр. 2. Никшић, 1937 г. под насловом: Јован Цвијић као национални радник).

О гусларима и гулама у Пирошком крају (Гласник Етнографског музеја у Београду XI, стр. 142—160, са шест слика).

О наводњавању у околини Плава и Гусиња (Гласник Етнографског музеја у Београду XII, стр. 166—174).

О ношењу крста у ибарском Колашину и Пехкој нахији (Etnolog, Glasnik Etnograf. muzeja v Ljubljani X—XI, str. 414—416).

Etnološka zapažanja u okolini Plava i Gusinja (Vjesnik Etnograf. muzeja u Zagrebu IV, str. 146—158, sa pet slika).

О гробљима и надгробним споменцима поглавићу у источним крајевима Југославије (Сборникъ на IV конгресъ на славјанскитъ географи и етнографи въ София 1936, стр. 269—278, са 16 слика).

О гусларима око Моравице и Скрајежа (Гласник Етнографског музеја у Београду XIII, стр. 100—116, са четири слике).

О кумстиву у Колашину на Ибру с погледом на кумстиво у другим крајевима (Браство XXIX, стр. 139—146. Београд, 1938).

Неки погребни обичаји у ибарском Колашину (Браство XXX, стр. 103—106).

Неки слични делови женске ношње у западним и источним крајевима Југославије (Гласник Етнографског музеја у Београду XIV, стр. 82—88, са шест слика.)

Написао је више приказа и чланака у листовима и часописима: Српском књижевном гласнику, Записима (Џетиње), Књижевним северу (Суботица), Слободној мисли (Никшић), Политици и Правди (Београд).

Светозар Раичевић

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

КЊИГА ЧЕТНАЕСТА

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

BULLETIN

DU

MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD

TOME XIV

DIRECTEUR

BORIVOJE M. DROBNJAKOVIĆ

ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД — BEOGRAD 1939

САДРЖАЈ — INHALTSVERZEICHNIS

Страна
Seite

ЧЛАНЦИ — AUFSÄTZE

<i>Маринко Станојевић</i> : Баја-Џора у народној, традиционалној књижевности источне Србије (<i>Marinko Stanojević</i> : Baja-Džora dans la littérature populaire de la Serbie de l'Est)	1
<i>Д-р Тихомир Р. Ђорђевић</i> : Цуха у предању шпанских Јевреја у Београду (<i>Tihomir R. Đorđević</i> : Džuha — Djouha)	15
<i>Љубица С. Јанковић</i> : Русалије (<i>Ljubica S. Janković</i> : Roussalia, the Yugoslav magic dances)	20
<i>Д-р Александар Пешировић</i> : Грађа за изучавање наше народне религије (<i>Aleksandar Petrović</i> : Beitrag zur Erforschung unserer Volksreligion)	31
<i>Милан Карановић</i> : Слава „Цркве Ловнице“ у Бирчу (<i>Milan Karanović</i> : La slava — fête patronale — de „l'église Lovnica“ dans la région de Birač)	48
<i>Јован Вукмановић</i> : Маслињаци и прерада маслина у Паштровићима (<i>Jovan Vukmanović</i> : Les olivales et la culture des olives dans la région des Paštovići)	53
<i>Новица Шаулић</i> : Браћа Мусићи на Косову (<i>Novica Šaulić</i> : Les frères Mussići sur le Champs de Kossovo)	61
<i>Томаш Каћанић</i> : Песма о Стеву Васојевићу (<i>Tomaš Katanić</i> : Le chant de Stevo Vasojević)	70
<i>Томаш Каћанић</i> : Једна тужбалица из Васојевића (<i>Tomaš Katanić</i> : Une complainte de Vasojević)	75
<i>Д-р Zdenko Vinski</i> : О значењу етнологије за културну историју Славенског Југа (<i>Zdenko Vinski</i> : Über die Bedeutung der Völkerkunde für die südslavische Kulturgeschichte)	77
<i>Мишар Влаховић</i> : Неки слични делови женске ношње у западним и источним крајевима Југославије (<i>Mišar Vlahović</i> : Quelques parties pareilles de l'habillement des femmes dans les régions occidentales et orientales de la Yougoslavie)	82

МАЊИ ПРИЛОЗИ — KLEINERE BEITRÄGE

<i>Маринко Станојевић</i> : Из народне књижевности (<i>Marinko Stanojević</i> : De la littérature populaire)	90
<i>Шпиرو Кулишић</i> : О светковању четвртка (<i>Špiro Kulišić</i> : De la célébration du jeudi)	98
<i>Пећар Момировић</i> : Етнолошка грађа из села Слепче у Срезу крушевском (<i>Petar Momirowić</i> : Matériel ethnologique du village de Slepča, de l'arrondissement de Kruševo — Serbie du Sud)	96
<i>Војин Вуковић</i> : „Сјеничке куће на точковима“ (<i>Vojin Vuković</i> : „Maisons à roues de Sjenica“)	99

<i>Мирко Барјактаровић</i> : Посуђе у околини Берана (<i>Mirko Barjaktarović: La vaisselle des environs de Berane</i>)	101
<i>Новица Шаулић</i> : Манастир Св. Тројице код Пљеваља (<i>Novica Šaulić: Le monastère de la Sainte Trinité près de Plevlja</i>)	103
<i>Новица Шаулић</i> : Крштеница Радована Мрчаревића (<i>Novica Šaulić: L'acte de naissance de Radovan Mrčarević</i>)	105
<i>Мирко Барјактаровић</i> : Још о барјаку код Васојевића (<i>Mirko Barjaktarović: Encore sur le drapeau des Vasojevići</i>)	106
<i>Милорад Милошевић</i> : Неколико података о риболову на средњем Пеку (<i>Milorad Milošević: Quelques faits relatifs à la pêche au Pek moyen — Serbie du Nord</i>)	107
<i>Милорад Милошевић</i> : Бачијање у Звижду (<i>Milorad Milošević: Les fromageries dans la région du Zvižd — Serbie du Nord</i>)	113
<i>Милорад Милошевић</i> : Израда барута у селу Дубокој у Звижду (<i>Milorad Milošević: La production de la poudre à canon au village Duboka au Zvižd — Serbie du Nord</i>)	115
<i>Милорад Милошевић</i> : О изради црепуља у селу Нересници у Звижду (<i>Milorad Milošević: Ausarbeitung des irdenen Deckels zum Brof — backen im Dorfe Neresnica — Zvižd</i>)	117
<i>Светозар Раичевић</i> : Библиографија радова наших етнолога — IX Митар С. Влаховић (<i>Svetozar Raičević: Bibliographie des travaux des nos ethnologues — IX Mitar S. Vlahović</i>)	119
<i>Д-р Боровоје Дробњаковић</i> : Етнографски музеј у Београду у 1939 години (<i>Borivoje Drobňaković: Musée Ethnographique de Beograd en 1939</i>)	121

Баја-Џора у народној, традиционалној књижевности источне Србије

У источној Србији постоји једна врло развијена врста усмене, народне књижевности; то су кратке, шаљиве приповетке у којима главну улогу игра *Баја-Џора*. Први је, колико ми је познато, скренуо пажњу ученом свету на њега г. Д-р Тихомир Р. Ђорђевић у часопису *Венцу* (књ. XII, св. 9 и 10, 1927 год.) у својим *Пишањима из народног предања, веровања и обичаја*. У тим *Пишањима* је и питање о Баја-Џори (стр. 703—704). „У источним нашим крајевима“, вели г. Ђорђевић, „има много прича, понајвише кратких и шаљивих, о некаквом *Баја-Џори*. За њега се, тамо, колико ја знам, држи да је Бугарин, да је био глупак, да се тешко сналазио у ситуацијама и да је говорио саме глупости и будалаштине. Због тога би било врло интересно забележити све што се прича као карактеристика Баја-Џоре: ко је био, одакле је био, шта је радио и у опште све што се на њега односи.“

Ово је био повод да се на Бају-Џору осврнем у два маха: најпре у трећој књизи *Зборника њрилога за љознавање Тимочке Крајине*, где сам објавио и двадесет две шаљиве приповетке о Баја-Џори, а другом приликом у четвртој књизи истога *Зборника* (стр. 98—99) својом белешком „Још нешто о Баја-Џори“.

У трећој књизи *Зборника* о Баја-Џори рекао сам ово: „У нашем народу много се смешнога приповеда о Насредин-хоџи, па је ушао чак и у пословице. У народу се приповеда да је он био учен човек.¹⁾ У Тимочној Крајини, напротив, прича се много о другој шаљивој личности, познатој под именом Баја-Џора. И он је, на свој начин, „учен“ човек: „био је два пута у воденици и један пут у ваљавици“, како се тамо каже, па зна све. Приче о Баја-Џори кратке су, шаљиве и препричавају се на разне начине по селима источне Србије. Као што ће се из текстова видети, мотиви приповедака о Баја-Џори налазе се и у приповеткама наших Румуна, само што се тамо централна личност поред Баја-Џора најчешће назива: Пакал,²⁾ Пакало, Бакало, Бакал, Пакалуца и Бакалуца. У нашој збирци има девет таквих прича.

¹⁾ Вук Стеф. Караџић: *Српски Рјечник*, стр. 420. — ²⁾ Пакала (Pacala) је румунска шаљива личност за коју кажу да „прави само лудости и глупости“, онако од прилике као Баја-Џора у нас. (Уредништво).

Да се ове приче не би изгубиле у народу, обратио сам се учитељима и свештеницима по Тимочној Крајини да их што више прикупе, па да ми их доставе ради објављивања. На жалост нико се није одазвао овом позиву. У прикупљању прича које објављујем служио сам се обавештењима од некадашњих својих ученика као и од својих добрих познаника у овој околини.

1. Баја-Џора и ала

Ишао Баја-Џора путем, па кад би поред неке шуме, спази алу. Јако се уплаши, али, видећи се у неприлици, повиче: „О, пријатељу, ту ли си? Откад те тражим“... И тако се спријатељи са алом. Понуди га једном ала да иду у лов на дивље вепрове. Кад су стигли у планину, они се раздвоје: један отиде на једну, други на другу страну. Баја-Џора спази једнога вепра где жури право к њему, поплаши се и брзо се попне на дрво. Вепар, љутит што га није могао ухватити, загрize по дну стабла тога дрвета, али му се зуби толико урежу у дрво, да их није могао извадити, те остаде као закован. Видевши то, Баја-Џора се ослободи и сиђе с дрвета. У том ето ти але где носи убијенога вепра. Баја-Џора се похвали али како је једним ударцем приковао вепра за дрво.

Врате се кући и ала каже својој матери како је Баја-Џора велики јунак. Онда они закољу једнога вола, испеку га и договоре се да га поједу, па испред кога буде више костију, тај је више појео и бољи је јунак. Ала за час направи велику гомилу костију, а Баја-Џора ништа. Види то Баја-Џора, па завара алу: „Погледај мога брата, како се мучи са облацима!“ Ала се превари и погледа ка облацима, те Баја-Џора привуче све кости испред себе. Тако он уради тва-три пута. Кад се сврши ручак, а оно Баја-Џора имао испред себе више костију него ала, те је и овога пута победи.

Онда ала предложи да направе мешину од воловске коже и да је напуне водом, па ко је изнесе на врх брда, бољи је јунак. Најпре ала, са тешком муком, изнесе мешину на брдо, а кад дође ред на Баја-Џору, он кришом испразни мешину, па је онда надује и окачи на свој штап и шале ради је понесе уз брдо. Кад то виде, ала повиче: „Стој, пријатељу, видим да си бољи јунак од мене“.

Кад се врате кући, ала каже својој матери, да је Баја-Џора у свему бољи јунак од њега, те реше да га око поноћи убију. Али Баја-Џора то дозна, метне у свој кревет један пањ, а он се прикрије на таван. Око поноћи ала и његова мајка донесу врелу воду и њом полију онај пањ (мислећи да је то Баја-Џора), а после га почеше ударати мотикама. Кад су мислили да је мртав, оставе га. Изјутра се диже Баја-Џора, обуче се и склони онај пањ из кревета, а кад га ала виде, запита га како је спавао. „Око поноћи сам осетио на себи као нешто топло“, одговори Баја-Џора, „и као да ме бухе уједају. Иначе сам добро спавао“.

Онда ала предложи да трче кошију, али Баја-Џора рекне да га боли нога, па, спазивши зеца у трњаку, предложи да место њега трчи његов брат (зец). Ала пристане на то. Баја-Џора плесне рукама да отпочну трку. Зец се поплаши, па нагне бежати, а ала појури за њим. Док је ала трчала за зецом, Баја-Џора побегне у супротном правцу и тако се спасе але.

(М. Јасеновац, Крајина)

2. Баја-Џора и кобац

Служио Баја-Џора у некаква попа. Кад једном пође попадија некуда, нареди му да пази да кобац не однесе пилиће. Баја-Џора, да не би кобац однео пилиће, повеже их канапом све једно за друго. Ускоро ето ти копча, спусти се и ухвати једно пиле и понесе га, а оно, пошто су били повезани, одоше и остали за њим. Тада се Баја-Џора стане смејати копчау: „Будала! Узео само једно; није кадар да одреши једно пиле, већ повукао све!“

Кад се вратила попадија, он јој исприча како је повезао пилиће и како их је однео кобац. „Будала једна! Цркнуће од глади, јер их неће моћи одвезати!“ рекне радосно Баја-Џора попадији.

(Луково, Бољевачки срез)

3. Баја-Џора и поп

Баја-Џора пође у свет да себи потражи газду. Уз пут сретне попа, који га запита куда је пошао. Баја-Џора му одговори да је пошао да себи потражи газду. Ту се они погоде, те тако Баја-Џора постане попов слуга. Једнога дана пођу поп и Баја-Џора да копају њиву. Копали су неко време, док се не досади Баја-Џори, па ће рећи попу како он уме копати двома мотикама. Како су били мало урадили, поп посла Баја-Џору да донесе још једну мотику. Баја-Џора отиде поповој кући, па затражи од попадије да му да ручак, говорећи да му је наредио поп. Попадија му даде ручак и он се врати на њиву. Приближивши се њиви, седне и поједе ручак, баца судове и отиде на њиву. Кад стигне, упита га поп камо му мотика, а Баја-Џора му рече да му није дала попадија.

Поп се наљути и отиде кући да донесе мотику, где му попадија исприча шта је урадио Баја-Џора. Кад Баја-Џора у вече дође кући, ухвати га поп и стрпа га у џак који завеза. У јутру пође поп са сином и понесе џак у коме је био Баја-Џора. Кад је био пред црквом, остави џак испред цркве, а он уђе унутра, да се помоли Богу. Ту је пролазио неки чобанин са овцама и козама. Кад Баја-Џора чује звонцад са оваца, стане викати из џака. Чобанин, чувши вику, приђе и одвеза џак, па, видевши Баја-Џору, зачуди се и упита га шта ће ту. Баја-Џора му одговори да су га завезали у џак, пошто су хтели силом да га ожене краљевом кћери. Чобанин га онда запита да ли би пристао да он уђе у џак, а њему оставља овце и козе. Баја-Џора пристаје, завеже чобанина у џак, па отера овце и козе у поље.

Пошто су свршили молитву, поп и син изиђу из цркве, поп упрти џак на леђа, па ће рећи сину: „Много је олакшао. Нисам се забадава Богу молио.“ Кад стигну до реке, баце џак у њу и тако удаве чобанина. Враћајући се кући, сретну Баја-Џору где тера овце и козе испред себе. Зачуди се поп кад виде Баја-Џору, па га упита откуда му овце и козе. Баја-Џора им одговори како је у води нашао пуно оваца и коза, од којих је ето потерао ово што виде. Поп зажели да и он дође на тај начин до оваца и коза, па замоли Баја-Џору, да оду на реку. Кад су стигли тамо, поп потражи најдубље место, скочи у воду и удави се. После неког времена, појави се попова брада на површини воде, а Баја-Џора ће рећи поповом сину: „Ено ти отац тера козе, него иди и помози му“. Овај скочи у воду па се и он удави.

(Зајечар)

4. Баја-Џора и адвокат

Пође Баја-Џора једном у лов, улови зеца и однесе га у град да га прода. Идући тамо-амо по граду сретне га један грађанин, који га упита пошто зец. Баја-Џора му затражи шест гроша. „Добро, ево ти шест гроша, али знаш ли где ја седим да однесеш зеца?“ упита га грађанин. Баја-Џора му одговори да зна, узме шест гроша и понесе зеца.

Уз пут сретне Баја-Џору други грађанин. „Продајеш ли зеца?“ упита га овај. Баја-Џора му затражи шест гроша. Ја бих га купио, али ако знаш где седим, па да га однесеш мојој кући. Баја-Џора му одговори да зна где он станује, прими шест гроша и однесе зеца. Тако и по трећи пут прода зеца, кога однесе својој кући, сав срећан што је преварио три грађанина.

Кад су она три грађанина отишли својим кућама и упитали своје жене шта су спремиле од зеца, увере се да их је Баја-Џора преварио. Договоре се они да га туже за превару. Кад Баја-Џору позову да дође у суд, отиде он у град једном адвокату па га пита за савет како да се брани. Адвокат га научи да се направи луд. „Кад те суд штогод пита, а ти зазвжди и махни руком“, поучи га адвокат. „Они ће у суду помислити да си луд, па ће те пустити“.

Кад је Баја-Џора дошао пред суд, а тамо су већ били она три грађанина, који га нападну, што их је преварио. На све то Баја-Џора је само звиждао и руком одмахивао, а другом је руком нешто држао под гуњем. Адвокат се обрати суду и затражи да га пuste, јер је, вели, луд. Суд га ослободи и Баја-Џора пође кући. Кад су изишли из суда, адвокат затражи од Баја-Џоре да му плати бранилачку награду, а овај звизне и одмахне руком. Адвокат му рекне да се не прави луд већ да плати што га је бранио. На то је Баја-Џора и даље звиждао и руком одмахивао. Најпосле Баја-Џора извади другом руком испод гуња камен, па му рекне: „Да ме ниси одбранио, ово би ти судило“, па оде кући и не плати ништа адвокату.

(Зајечар)

5. Баја-Џора и чудотворне гајде

Пође Баја-Џора на вашар да прода вола. Пролазећи кроз једну велику шуму, чује неку птицу где пева: „Пет! пет! пет!“ па помисли да му она нуди пет новчића за вола, али јој не хтеде продати вола по ту цену. Пође даље и кад се приближи вашару, привеже вола за неко дрво, па оде на вашар и првога кога сретне, упита, а овај му одговори: „Шути!“ Врати се да поломи вољу рогове, а кад тамо, вола ни од корова. Од вола остали само рогови и штранга. Наљути се он на дрво, па га стане сећи, а из дрвета се проспе злато. Баја-Џора онда узме својих пет новчића, отиде на вашар и купи џак тамњана, па га потпали. Од тога тамњана подигне се дим до неба од кога престане зубобоља од које је Бог patio. Сиђе онда Бог на земљу и упита Баја-Џору шта тражи што га је излечио од зубобоље. Баја-Џора погледа тамо погледа амо, спази неке старе прашљиве гајде, па њих затражи. Бог му их поклони па је Баја-Џора носећи их свуда и свирајући у њих, чуда чинио.

(Оштрељ, Зајечарски срез)

6. Баја-Џора и његово магаре

Једном се Баја-Џорино магаре одвеже и отиде у комшиску њиву, те направи штету. Комшија тужи Баја-Џору кадији. Кадија их обојицу позове да им пресуди. Док је кадија судио, Баја-Џора му је намигивао и прстом показивао на свој гуњ. Кадија помисли да му је Баја-Џора донео ћуп масла под гуњем, па пресуди у његову корист. Кад изиђу напоље, кадија затражи да му Баја-Џора да оно што му је донео под гуњем, а Баја-Џора извуче подебео штап. „Ово би ти судило да си друкчије пресудио“, рекне му Баја-Џора и оде кући.

(Зајечар)

7. Баја-Џора и жена му

Баја-Џора се оженио и добио сина. Како је био сиромашан, ишао је да ради под надницу да себе и своју породицу храни. Радио тако он једнога дана и кад би у вече, газда му као зараду да једну иглу. Враћајући се кући, сретне некога сељака где тера кола сена, приближи се колима а завуче иглу у сено. Кад се вратио кући, жена га упита шта је данас заслужио, а он јој рече да је заслужио једну иглу. Жена га упита где му је игла, а он јој одговори да ју је завукао у кола сена. Жена га посаветује да то више не ради, већ да иглу забодe у капут.

Други пут отиде Баја-Џора и радио је цео дан. Кад у вече, а газда му место наднице да раоник. Он се стане мучити да раоник забодe у капут, па исцeпа капут, а онда и капут и раоник баца, па се врати кући. Кад га жена упита шта је зарадио, Баја-Џора исприча све шта је урадио. Жена стане грдити, па га поучи да други пут раоник веже канапом и да га довуче кући.

Отиде Баја-Џора опет да ради на надницу. Радио је цео дан, а кад би увече, газда му као надницу да комад сланине. Баја-Џора веже канапом сланину и пође кући, вукући сланину за собом. Осете сланину пси и пођу за Баја-Џором па је поједу, а он не приметити. Кад стигне кући, пита га жена шта је данас зарадио, а он јој покаже прстом на сланину, али сланине ни од корова. Жена га опет посаветује шта да ради други пут: да веже сланину у парче хартије и да је тако метне у недра.

Опет је Баја-Џора радио цео дан, а кад би вече, газда му као надницу да комад соде. Баја-Џора увије соду у парче хартије и метне у недра, па пође кући. Уз пут хартија се поцeпа и сода стане лећи Баја-Џору. Он узме соду па у трње. Кад стигне кући нападне жену што га је упропастила. Жена се стане правдати да она није крива, па најпосле каже своје мужу, да ће сада она ићи да ради на надницу, а он да чува дете и гуску.

Кад жена отиде на рад, Баја-Џора метне воду да се загреје да окупа дете. Кад је вода заврела, он узме једно дрвце и замочи га у воду, мислећи ако дрвце не изгори, да је вода таман топла да се њоме дете окупа. Спусти онда дете у воду, па како је она била врела, дете одмах умре, па исцери зубе. Баја-Џора помисли да му се дете смеје што га је окупао, метне га у љуљашку и почне га љуљати. У томе прође поред њега гуска и стане шикати. Баја-Џора помисли да хоће да га уједе, ухвати је за шију и удари о зид, те она липше. Како је гуска лежала на јајима, побоји се да јаја не охладне, па седне на јаја

да он леже. Седећи тако на јајима, поломи их све до једнога. У том му се врати жена са рада, види шта је урадио, па позове комшије да сахране дете. Кад су пошли на гробље, жена му каже да привуче врата за собом (тј. да их притвори), па да пође и он на гробље. Баја-Џора скине врата, веже их конопцем и пође за осталима вукући врата за собом. Кад их пристигне, замоли их да иду лакше, јер они не носе ништа, а он вуче врата. Тако отиду и сахране дете.

(М. Јасеновац)

8. Баја-Џора и три трговца

Баја-Џора, служећи по свету, заслужи нешто новаца, те купи једнога магарца. Хранио га неко време, па кад га добро угојио, метне у хлеб неколико златних новчића и да му да га поједи, па га одведе на пијак да га прода. У том дођу три трговца и затраже да купе магарца. Баја-Џора пристане да им га прода, али је тражио много пара, јер, вели, он ми даје златан новац. Трговци нису веровали, а кад им показа у балези магарчевој златан новац, они се полакомише и дадоше Баја-Џори онолико колико им је тражио. Баја-Џора им да упуства како да хране и поје магарца, па се растану.

Трговци поведу магарца кући и даду му зоби колико је год могао јести и добро га напоје, па га затворе у шталу. Кад у јутру, један трговац порани, дође штали и стане гвирити кроз врата, спази како се нешто лашти, па, и не отворивши врата, отрчи и каже својим друговима како је магарац толико дао новаца, да се ни врата не могу отворити, а већ новац се види кроз рупе од врата. Трговци потрче и тешком муком отворе врата, јер је магарац био цркао и својим ногама запречио врата. Кад виде шта је било са магарцем, сете се да их је Баја-Џора преварио и реше се да га убију. Кад се приближе Баја-Џориној кући, он их спази, сети се што иду, па се реши да их опет превари: напуни једно црево крвљу, метне га жени око гуше, па јој рече да ће он да пресеце то црево кад они дођу, а она да се сруши на земљу као да је мртва. Рекао јој је још да се дигне онда, кад он почне свирати у фрулу. Трговци уђу у кућу и запитају Баја-Џору што их је преварио, а он се стане правдати како они нису знали нахранити и напојити магарца па да је зато цркао. Окрене се својој жени и упита је да ли је спремила ручак, а кад она рече да није, дохвати је за гушу и ножем пресеце оно црево са крвљу, крв плусне по жени, а она се пруну по земљи као мртва. Трговци, видевши то, стану грдити Баја-Џору што је заклао жену. Али Баја-Џора извади испод појаса фрулу и почне свирати, а она оживи и устаде. Зачудише се трговци кад видеше како Баја-Џора свиралом оживи жену, па затраже и купе свиралу. Баја-Џора им затражи велике паре, и они пристану да купе свиралу. Потом трговци оду кући да опробају свиралу; закољу своје жене и почну свирати изнад њих да их оживе. Али жене нису оживеле, и трговци се сете да их је Баја-Џора опет преварио, па се упуте да му се освете.

Кад их Баја-Џора спази, легне у сандук као да је мртав. Жена, спазивши трговце пред кућом, изиђе и каже им да је Баја-Џора умро, и, ето га, вели, лежи у сандуку. Трговци онако срдити узму сандук са мртвим Баја-Џором и понесу га да га баце у воду. Приближивши се некој великој реци, седну у хладовину да се одморе, па заспе. Док су они спавали, прође туда са стадом неки чобанин. Чобанин угледа Баја-Џору у сандуку и упита га шта ће ту, а овај му одговори како

га ови силом терају царевој кћери да га њоме ожене а он неће. Чобанин онда понуди Баја-Џору да му уступи своје стадо, а он да легне у сандук да га однесу царевој кћери да се њоме ожени. Баја-Џора пристане, устане из сандука и потера овце, а чобанин легне у сандук. Кад се трговци пробуде, узму сандук и баце га у реку и тако се чобанин удави. Враћајући се кући сретну Баја-Џору где тера овце, па се јако томе зачуде. На питање откуда њему толико оваца, Баја-Џора им одговори како их је извадио из оне реке у коју су га они бацили. Чувши то трговци га замолише да им покаже где их је и како из воде поводио. Баја-Џора их одведе и каже им, ако желе, да и они изваде овце, да скоче у воду, али да иду дубље и да не пливају поврх воде, јер што је дубље место, ту више оваца има. Трговци се полакоме и сви поскачу у воду и сви се подаве, а Баја-Џора се врати кући с овцама.

(В. Јасеновац)

9. Баја-Џорини савети

Одавно били љуђе много глупави. Нашли једнпут чизму, па несудно знају ккво је тој. Срећом најду Баја-Џору, па га питају: „Ккво је овој?“ а Баја-Џора им казал: „Овој је од трнокоп канија“.

Друђи пут најду они лубеницу. Отиду пак код Баја-Џору, па питају: „А ккво је овој?“ Баја-Џора им рекне: „Јајце од камилу“. Једн од њи гурне лубеницу низ брег да се ваља. Лубеница се ваљала, ваљала, па се зауставила у трн. У трњт бил зајџ, па кад видел лубеницу, уплашил се и утекл. Кд тој видели љуђете, они потрчали и окали: „Мале! мале! Ено изведе се камилче“.

(Трновац, Тимочки срез)

10. Баја-Џора и Циганин

Един ден повика Баја-Џоро Циганина да копџ кукуруз. Куга ископале един рет, Циганин му рече: „Баја-Џоро, ајде да ручаме“. Баја-Џоро пристане. После ручак Баја-Џоро рече Циганину да копџ, а овај одговори: „Баја-Џоро, ајде, знаеш, да ужинаме и одбиеме брига от јадене, па после да копаме“. Баја-Џоро си сложи још един пџ, а Циганин, куга са најал, рече: „Баја-Џоро, сада е пладне, па е рет да постиме малко, па тугана да копаме“. Баја-Џора и Циганин избрале најдебља ладовина и поспале. Куга се пробудиле, Циганин повика: „Сега сџ санит и гладен, него дај вечера да вечераме. Баја-Џоро турна гозбата и Циганин се навечера па рече: „Ште ми платиш друга надница, па да изнова копаме, че видиш да си е тоа ден прошол“. Баја-Џора му рече: „Сада сме доста раделе, утре ште па да копаме“.

Циганин земе парите за днешната надница и отиде дома. Баја-Џоро нареди на жената си да заран не спрема ручак, али да спреми добра вечера, нити па да доносва нешто на нивата. У јутру Баја-Џоро добро се наеде и турне един комат у пазвата, па отиде на нивата. Они са копале, копале, ама ручак нема да доважда. Циганина почне да тражи ручак, а Баја-Џоро казал: „Ах, жената си донечера има да избија пред тебе, што нее донела ручак“. Дошло време и за ужина, а ручака нема. Циганин почне да се вајка че га боли корема. А Баја-Џоро позади Циганина само рупка од оња комат. Циганина се обрне каде слницето и кимне каде запад да побрго иде, а Баја-Џоро каде

исток, а Циганин рече: „Стој, мола ти се, че са збрка слнцето и неште каде запад да иде. Циганина и Баја-Џоро свршиле нива без ручак и без ужина. Баја-Џоро, куга стигнал дома, викне с прага: „Госпођо, камо днеска ручак и ужина. Ајде ја, али срамота од кума Циганина да копа цел ден гладен“. А жената му рече: „Ас съм прешла све нивите и несъм вазе нашла и мислила съм да сте си утекле“. Баја-Џора земе една мотка и кобањим појури жената си да је бије, али она се скрије зад кума, а Баја-Џора луп кума по грба два три пѣта, те Циганина повика: „Доста куме би кумицата. Чак и мене заболе“. Баја-Џоро пита жена си има ли вечера, а она рече да нема. Баја-Џоро пак докачи мотиката, а она са сакрија зад кума, а он удри кума. Баја-Џоро остави мотиката, докачи един пар със суруватката, па рече: „Јаш, куме, ас не може од сикирација“. Кума докачи она качамак, те се наједе, а Баја-Џоро извади печено прасенце, па повика: „Гледај, куме, това спремала за нејни љубовници“. Кум се наглофал студен качамак със суруватката, па је прасето гледал крвнички, што нее било куга је бил гладен. Баја-Џоро плати на кума днешната надница, а кума све примлатен отиде дома и никак више нее работил при Баја-Џора.

(Грџан, Зајечарски срез)

11. Баја-Џора и поп

Един поп погодил Баја-Џоро за слуга. Попадиата, куга год спреми нешто послатко, она каже на попа да го поеде, ама Баја-Џоро увек прислушкивал и изеде све пре попа. Една вечер попадиата каже на попа да са дигне порано, па да земе погачата из пепеља, че ште да му опече. Баја-Џоро све тона чул и дигнал се порано и појал погачата и турнал камик у пепеља. Попа се дигне и разбрка пепеља, ама погачата нигде нема. Попадиата, куга видела да нема погачата, каже му да иде у башчата и да еде зеле. Попа влезнал у башчата и почнал да еде зеле. Баја-Џоро докачи една мотка и појури попа. Попа од зор прескочи плота и побегне. Попадиата му рече: „А бре, Баја-Џоро, па това е попа Јосо“. Баја-Џоро рече неј: „Осом ли са, девет ли са, ас един искара из башчата“. Попа дошол све примлатен и исцепан и каже на попадиата да спрема дреите и чергите, па чим Баја-Џоро заспи, да бегат. Попадиата упаква у два џака свичката руба и искочила да каже на попа да је готова. Чим попадиата искочи, Баја-Џоро се муне у един џак. Попа земе џак със Баја-Џоро и понесе. Путовале цел ден и решит да преспит крај една река. Попа спушти неговиа џак и почне да вади чергите, те да сосьџт куга напипал Баја-Џоро, са уплаши и остави џак. Баја-Џоро полек се извлече из џака и доде при попа и попадиата, а они са чудиле ка е он доспел у џака. Куга повечерале, попа каже на попадиата да удави Баја-Џоро куга он заспи. Куга поспале, Баја-Џоро премести попадиата открај од каде обалата и бучне попа, а попа зграби попадиата и фрли је у водата. Баја-Џоро му са тугавана јави, а попа се пренерази куга видел да си је попадиата удавил. Пошто се малко искарале, појдет даље на пут. Ишле тако неко време и заморени решит са да преспџт у една колиба крај друма. После вечера Баја-Џоро почна да го лъже ка у тоја крај свака вечер око пола нош има поплава, него да потраже неко корито да са барем попа спаси. На гуљама среџа они најдат едно средње корито и една лопата. Баја-Џоро рече на попо: „Сьс Божја помоџ није најдоме и чамец и лопата. Сада да се покачиш

на товања и да та наместа, па чим водата почне да надоажда, ас ште ти викна, а ти са лопатата карај да се барем ти спасиш, че съм ас грешен“. Пошто му Баја-Џоро намести коритото, он слезне доле. Окол сред нош попа бил задремал, куга чул: „Поплава, попе!“ Поп санит, а било темно, влачил онона корито, док не падне од товања и погине. Така Баја-Џоро остаде дом сам.

(Грљан)

12. Пакало неће да буде кмет

Кад сељаци нису могли више трпети Пакала, ухвате га и метну у џак и понесу да га удаве. Позову и попа из села, да га причести, а с попом пође и попадија да види како се човек дави. Донесу га крај неке реке и оставе на обалу, а сељаци пођу да потраже место где је река најдубља. Деси се ту и неки чобанин са овцама. Осети Пакало да некога има у близини, па стане викати: „Ја нећу да будем кмет! — Ја нећу да будем кмет! — Ја нећу да будем кмет!“ Чобанин приђе ближе џаку и упита што неће да буде кмет. Пакало му из џака одговори: „А да ли би хтео ти да будеш кмет?“ Чобанин му одговори да би хтео. Тада га Пакало умоли да одвеже џак. Чобанин одвеже џак, те Пакало из њега изиђе, а чобанин уђе. Пакало завеже џак, и пође за овцама.

Чобанин, чим уђе у џак, поче викати: „Ја хоћу да будем кмет! Ја хоћу да будем кмет!“ .. Сељаци, дошавши, чују где Пакало (они су мислили да је то Пакало) виче да хоће да буде кмет, узму џак и баце га у реку и тако се чобанин удави. Пакало пак потера овце поред реке, сретне сељаке, па како су се виделе овчије сенке у води, рекне сељацима: „Гле! Удависте ме на моју велику срећу! Погледајте колико сам оваца из воде извадио!“ Сељаци му онда приђу и упитају да ли има још оваца у води. Пакало им одговори да има и показа им на овчије сенке у води. Сељаци почеше скакати у воду да покупе овце и подавише се сви. Најпосле скочи и поп, па се и он удави. Али како је имао шешир на глави, шешир му почне пливати по води. Попадија помисли да се поп не сме да спусти дубље у воду, повиче с обале: „Дубље, попе, дубље у воду, па узимај белу, црну, какву било, само нека је овца!“ скочи те се удави и она.

(М. Јасеновац)

13. Бакало и поп

Једног дана истера мајка из куће свога сина Бакала, јер није хтео ништа радити. „Хранила сам те доста“, рече му мајка, „него иди у свет па тражи себи посао“. Бакало отиде у неко село да тражи себи газду, па наиђе на попа из тога села. Понуди се Бакало попу да га служи, а поп га упита како се зове. „Гладница“, одговори Бакало. Поп га не хтеде узети за слугу, да не уводи у свој дом глад. Бакало отиде, али околишним путем опет изиђе пред попа и понуди му се за слугу. А кад га поп пита за име, Бакало опет одговори да се зове Гладница. Поп немаде куд него га узме за слугу, али га прекрсти и даде му име Зима. Једном сви легли да спавају, а Бакало повуче покривач са деце и открије их да себе покрије. Деца осете Зиму (Бакала), па повичу: „Зима, тато, Зима“. Поп помисли да се деца жале да им је зима, па им срдито подвикне: „Каква зима? Лето је!“ Други пут Бакало тако открије попадију, па и она повиче: „Зима, попе, Зима!“ На то ће поп и њој рећи: „Није зима, већ лето!“ А кад и попу скине једне ноћи покривач, онда поп истора Бакала из службе.

(Гамзирад, Зајечарски срез)

14. Пакало и зечеви

Најми Пакало раднике да му окопају њиву, али није имао пара да их исплати, па се стане помишљати како да се извуче из невоље. Око подне дође на њиву и понесе једнога зеца, а другога, сличнога, остави код куће, па жени нареди да тачно у подне донесе ручак за раднике. Кад би на неколико минута пред подне, узме зеца и рекне му: „Иди кући и реци мојој жени да одмах донесе ручак“, па га пусти, а зец у највећој брзини побегне у шуму.

Тачно у подне ето Пакалове жене са ручком за раднике. Радници се јако зачуде како је зец извршио тачно поруку газдину, па упитају Пакала да ли би им хтео продати тога зеца. Пакало пристаје да им га прода. Кад у вече стигну кући, он њима зеца а они њему паре, те се тако с алалом растану сви задовољни.

(*М. Јасеновац*)

15. Бакало и поп

Погоди се Бакало код некога попа да служи. Једном поп са децом и попадијом отиде у госте у неко друго село, а Бакалу оставе прасе да га храни. Бакало закоље прасе, испече га и поједе. Не би дуго, поп се врати са породицом и нађе кућу затворену. Позове Бакала да му да кључ. Бакало се поплаши, па каже попу да дође на прозор да му да кључ. Кад поп провуче главу и руке кроз прозор, Бакало му их веже за решетку, па онда побегне из куће, а попадија уђе те попа једва одвеже од решетке.

(*Гамширад*)

16. Бакало и дудук

Бакало је помало шашав. Једном он пође са својим магаретом и уз пут сретне неке трговце где терају троја кола. У једним колима је било злата, у другим сребра, а у трећим тамњана. Како су кола била тешка, коњи их нису могли вући. Бакало се погоди са трговцима да им да своје магаре, а они да му даду једна кола која он изабере. Бакало изабере кола у којима је било тамњана. Не знајући шта да ради са колима, Бакало их потпали, те се тамњан запали и дим се дигне до неба. У том је Бог боловао од зуба. Од дима који допре до Бога престану болови у зубима Божјим. Бог онда пошаље на земљу анђеле да доведу Бакала. Бакало дође и кад га Бог запита шта жели што га је излечио, Бакало затражи да му Бог да једну свиралу, дудук, у који кад засвира, све што чује мора да игра. Бог му да дудук, који је Бакало увек са собом носио и у њ свирао.

(*Гамширад*)

17. Пакало и његова свирала

Задужи се Пакало у некаква човека много, па никако да му се одужи. Једнога дана угледа свога повериоца где му долази, па се стане мислити како сада да се изговори. Брзо се досети: узе црево, напуни га крвљу и метне га жени око врата, па научи жену све шта ће радити. Стане се Пакало свађати са женом и чим његов поверилац уђе у кућу, Пакало потегне ножем на жену и пресече јој оно црево око грла, а крв из црева прсне. Жена се прући по земљи као мртва.

Уплаши се поверилац: „Шта уради, човече Божји, са женом, да сад и ја страдам поред тебе?“ рече му он. „Не бој се“, рече му Пакало, „сад ћу је оживети“, па узе свиралу и поче око ње свирати, а жена оживи и диже се. Зачуди се поверилац, па затражи од Пакала да му прода ту свиралу. Пакало му је прода и тако се одужи.

(М. Јасеновац)

18. Пакало и бич што оживљава мртве људе

Пође Пакало у шуму да отсече себи штап. Угледа једну праву грану на неком дрвету, па се попе да је отсече. Кад се попео на дрво, седне на сред гране и стане је сећи на месту одакле се она одвајала од стабла. Прође туда неки човек на коњу, спази шта Пакало ради, па му рекне: „Човече, не сече се с те стране грана, већ с друге. Пашћеш тако и убићеш се“. — „Ниси ти мој Бог“, одговори му Пакало, и продужи даље сећи. Не потраја дуго, грана се сломи и Пакало паде. Сети се онога човека на коњу, потрчи за њим и стигне га, па га упита: „Човече, кад си знао да ћу пасти с дрвета, ти сигурно знаш и кад ћу умрети. Каж ми, кад ћу умрети“. — Човек му одговори: „Кад мој коњ стане три пута, ти ћеш умрети“. Пођу тако заједно. Кад су били уз неко брдо, коњ се заустави један пут, два пут, три пут. Кад се заустави коњ трећи пут, Пакало се сруши на сред пута као мртав. Не би дуго, а ето ти иде неки човек и вози се на својим колима. Кад виде Пакала на сред пута, стане викати да устане, а Пакало му одговори: „Немај посла с мртвим човеком“. Кад виде онај човек да се Пакало не миче с места, сиђе с кола и поче га ударати својим бичем. Кад је Пакала заболело, те није могао више трпети, дигне се и запита да ли би му хтео продати тај бич. Погоде се и тако Пакало купи бич што оживљује мртве људе.

(М. Јасеновац)

19. Пакало и његов брат

Намисли Пакало и његов брат да се поделе. Поделили су све лепо, али остао во, па никако да га поделе. Пакало предложи брату да оборица начине по једну колебу и да оставе крај њих вола, па у чију колебу уђе до јутра, његов во да буде. Браћа се договоре и тако ураде. Пакало начини колебу од грана са зеленим лишћем, а његов брат лепу колебу са јаслима и у јасла метне сено.

Кад у јутру погледају, а оно во ушао у Пакалову колебу, најео се лишћа и легао, те тако припадне Пакалу. Пакало потера вола да га прода и кад дође до једнога храста, чује неку птицу где на њему лева: „Чинч! чинч! чинч!..“¹⁾ Пакало помисли да му ова птица нуди пет гроша за вола, пристане на то, остави вола крај храста и упита је кад ће му платити. Кад му нико ништа не одговори, он сам себи одговори: „Идуће недеље“ — и оде. Дође идићу недеље. Кад тамо, а она птица опет: „Чинч! чинч! чинч!“ а вола нигде нема. Он се обрати птици и упита је кад ће му платити, али не доби одговора. Остави јој рок до друге недеље. Кад дође и друга недеља, не нађе ни птице, те се Пакало наљути и поче секиром сећи тај храст. Не би дуго, а из храста поче

¹⁾ Румунски знач *иеш*

тећи злато. Пакало онда узме својих пет гроша и врати се кући, па све исприча брату. Брат његов упрегне волове у кола и са Пакалом дође храсту и напуне кола златом.

Враћајући се кући сретну некога човека који их упита шта возе у колима, а Пакало му одговори: „Злато!“ и показа му руком. Пођу даље кући, а брат ће рећи Пакалу да није требало да томе човеку показује шта возе, јер ће нас, вели, опљачкати зли људи. Пакало онда потрчи за оним човеком, стигне га и рекне му: „Зини!“ а кад овај зину, Пакало му отсече језик, да не би могао казати никоме шта возе у колима.

Дошавши кући, браћа се почну договарати да поделе злато. Како нису имали суда којим би злато поделили, Пакало оде попу и замоли га за суд да, вели, поделе међу собом злато. Пакало денесе суд, али се за њим натура и поп да види какво то злато они имају да деле. Пакалов брат види шта му је брат урадио, па му каже да није требало попу да говори ништа о деоби злата. Пакало онда, спазивши попа где вири кроз прозор, изиђе на врата и убије га, да их не би издао пред светом како имају много злата.

(М. Јасеновац)

20. Пакалуца служи код попа

Погодио се Пакалуца код некога попа да служи, али тако, да га поп не може отпустити, већ да служи док је њему воља. Једном попадија нареди Пакалуци да *очисти* дете; а он узме и закоље дете, па га очисти (као што се чисти јагње). Кад виде попадија да јој је дете заклано, стане лелелкати, а Пакалуца јој рече да је он извршио њену наредбу т.ј. он је заклао и очистио дете. Поп и попадија му одрекну службу, али он није хтео да иде, јер су се тако погодили да служи код њих док је њему воља. Поп му онда нареди да узме мало трица и да смаи овце, па која прва дође, њу да закоље за дању (поману) детету. Пакалуца тако и уради: у једно корито метне трице и стане мамити овце. Овце појуре све на корито, а он их све покоље, па отиде и исприча све попу. Поп се наљути, а Пакалуца му рече да је он само извршио попову наредбу: поклао је све овце, јер све су одједном дошле на трице.

Једнога дана пођу поп и Пакалуца на њиву да ору, али забораве да понесу стругалицу, којом се струже земља са плуга. Пакалуца се врати да донесе стругалицу, али кад се приближи кући, спази кмета како уђе у кућу попадији. Он се приближи и стане прислушкивати шта они у кући говоре. Кмет каже попадији како и он иде на орање у поље, тамо баш где и поп са слугом оре. Него ти, рече јој кмет, спреми ручак и дођи к мени на њиву да заједно ручамо. А познанеш где ја орем, рекне јој кмет, по томе, што је један мој во шарен. Кмет оде, а Пакалуца узме стругалицу и врати се на њиву, узме шарену поњаву и баца на једнога вола. Кад га поп упита шта ради, он одговори, да је во назебао, па га је зато покрио поњавом.

Попадија закоље ђурана и спреми добар ручак, па се упути на њиву. Спази шаренога вола и пође тамо. Кад тамо, али ту био поп са Пакалуцом. Жена се збуни, али се присети и исприча попу како се ђуран нешто био разболео, па га заклала и ето направила ручак. Пакало предложи попу да позове на ручак и сеоскога кмета који близу њих оре. Поп пристане и пошље Пакала да га позове. Овај оде и каже кмету како ће га поп убити, јер је сазнао све шта је он разговарао са

попадијом. Пакало се врати, а кмет почне бежати. Поп упита што не долази кмет, а Пакало му одговори да неће да дође док га не позове он лично. Кад се поп приближи њиви где је кмет орао, кмет почне још више бежати, мислећи да поп иде да га убије. У том Пакало приђе попадији па и њој каже да поп зна све шта је она разговарала са кметом. Попадија се поплаши, па и оне почне бежати. Кад се поп врати, спази где и попадија бежи, па зачуђен ушита Пакала што беже. Пакало одговори да се упалило село, па трче да гасе запаљене куће. Мислећи да је истина, и поп отрчи у село, а Пакало се наклопи над ручак, поједе све што је била донела попадија, па онда побегне кући.

(М. Јасеновац)

21. Пакало и поп

Једном пође Пакало путем, па сретне Цигане, где носе у џаковима тамјан. Пакало затражи да купи тамјан и Цигани му га продаду. Пакало потпади сав тамјан и продужи пут. У то време био Бог болестан, па кад се дим од тамјана дигне до неба, Бог оздрави. Онда Бог пошље на земљу анђеле да му доведу човека што је потпалио тамјан. Анђели сиђу на земљу, једва нађу Пакала и одведу га Богу. Кад тамо, а Бог упита Пакала шта тражи што га је излечио димом од тамјана, Пакало се стане обртати око себе да изабере штогод, спази у једном ћошку неке гајде, све посуте прашином, и њих затражи. Бог му их поклони и рече му да ће све живо играти кад почне свирати у њих.

Кад се Пакало врати кући, погоди се код некога попа да му чува овце. Гонећи стадо, стално је носио гајде, па би по цео дан, седећи у хладу, свирао у њих, а овце би по цео дан играле. Пре него што би увече потерао стадо кући, он би сваку овцу гајдама надувао, те би све изгледале сите. Примети поп да су овце увек сите али да не дају млека, па упита Пакала откуда то. Пакало одговори да не зна. Једнога дана пође поп кришом да види шта то тамо ради Пакало и сакрије се у неки трњак. Пакало почео да свира у гајде, а овце да играју, али и поп у трњаку, те се сав избоде и поцела. Кад је Пакало престао свирати, поп побеге кући, па исприча попадији шта је видео. Она му не поверује, те другог дана отиде и сама и сама и увери се о свему. Од тада поп није допуштао Пакалу да носи гајде.

Кад би пред Ускрс, поп нареди Пакалу да иде овцама и да закоље ону, која заблеји кад их он помами. Пакало отиде и када помами овце, оне све почну блејати, те их он све редом покоље, па отиде попу и затражи кола да их доведе. Поп се зачуди шта ће му кола за једну овцу, а Пакало му исприча како их је све поклао, јер су све блејале.

Кад дође Ускрс, попадија нареди Пакалу да очисти дете. Пакало узме дете и закоље га, очисти му црева, па га распросте на плот да се суши, а попадији каже како је очистио дете и распросто га на плот да се суши. Попадија изиђе напоље и кад виде шта је урадио запрести се и стаде кукати за дететом.

Реши се онда поп да некако смакне Пакала, да га удави. Поведи га собом, једно своје дете метне у џак и упрти на леђа, па пођу реци. Кад су стигли, а то пао мрак, па се реше да преноће. Легну крај реке, али тако да Пакало легне до обале, па поп, а до попа његов син (у џаку). Поп заспа, Пакало устане и намести попово дете на своје место, а он легне на његово место. Кад се пробудио, поп гурне своје дете у реку, те се удави (јер је мислио да је то Пакало), упрти џак на

леђа и почне прелазити преко реке. Али док је прелазео, укваси се доњи крај цака, а Пакало викне из цака: „Джи, попе, джи, умокрише ми се ноге“. Кад изиђе на другу обалу и погледа, а оно у цаку Пакало. Види поп да је удавио своје дете.

Договоре се сада поп и Пакало, те отиду до једнога села и прикрију се у сламу. Затим одлуче да Пакало отиде у село и донесе штогод за јело. Отиде Пакало у село, а у селу морила јако сточна чума. Он каже сељацима да ће да их спасе чуме, а они му обећају добру награду. „Чума се“, рекне им Пакало, „налази у оној слами (и показа им руком), него идите и запалите сламу, а кад чума почне бежати, а ви је убијте“. Тако и буде. Потпалише сељаци сламу; поп почне бежати, а сељаци га пристигну и моткама убију, јер су мислили да је то чума.

(М. Јасенавац)

Маринко Сјанојевић

Résumé. — *Baja Džora (oncle-Djora) dans la littérature populaire de la Serbie de l'Est.* Dans l'Est de la Serbie d'avant-guerre il y a un genre de la littérature populaire très répandu: ce sont les contes plaisants dans lesquels le rôle principal est assigné à Baja Džora, au personnage qui rappelle Nasr-ed-din-Khodja si familier dans d'autres régions. Comme ce dernier, Baja Džora est un „savant“: „pour avoir été deux fois au moulin à eau et une fois au moulin à foulon, il a tout appris“. Les récits qu'on publie ici sont courts et humoristiques; leurs variantes sont assez nombreux dans la Serbie de l'Est.

On trouve les mêmes motifs dans les contes qui circulent chez les Roumains installés chez nous, mais le personnage principal ne s'appelle pas le plus souvent Baja Džora mais Pakal, Pakalo, Bakal ou Bakalo. (Păcală est un personnage comme roumain, qui, à peu près comme Baja Džora, „ne fait que sottises et bêtises“.)

Parmi les 21 contes que nous publions, douze ont pour personnage central l'oncle-Djora („Baja Džora et l'ogre“, „Baja Džora et le vautour“, „Baja Džora et le curé“, „Baja Džora et l'avocat“, „Baja Džora et la cornemuse enchantée“, Baja Džora et sa femme“, „Baja Džora et trois marchands“ etc); dans neuf autres anecdotes, c'est Pakalo qui tient le rôle principal („Bakalo et le curé“, „Pakalo et les lièvres“, „Bakalo et sa flûte“ etc.).

Џ у х а

у предању Шпанских Јевреја у Београду

У раније време се међу Шпанским Јеврејима у Београду врло много причало о Џухи, некаквоме, како они кажу, глупаку из старих времена. Данас се међу њима о њему прича много мање. Многи не знају готово ништа, само кажу да су слушали да се о њему прича, али се више не сећају шта. Неки опет кад им се помене име Џуха рекну понешто о њему, али са свим неодређено. Само још по који старији човек зна да каже понеку приповетку или пословицу о њему.

Сви Јевреји који што знају о Џухи кажу да су Џуха и Насредин хоџа (како га они зову) једна иста личност и да је међу њима разлика само у имену: Насредин хоџа је турско име, а Џуха је шпанско. Кад год сам ког Јеврејина питао о Џухи, одмах ми је одговорио: Питате о Џухи? То је наш Насредин хоџа. Ко су пак били Џуха и Насредин хоџа нико не зна да каже. Једино што о њима знају да кажу то је да су били глупаци или шерет будале.

У ствари Џуха је „арапски прототип Насредин хоџе“, како је то згодно рекао наш ориенталиста Г. Ф. Бајрактаревић.¹⁾ Живео је у VIII веку по Христу. Био је родом из племена Фазаре у Күфи (у Месопотамији). Велики француски ориенталиста и фолклориста Рене Басе утврдио је да су се „све анегдоте које су се раније односиле и на друге глупаке, најзад, крајем X века, груписале око Џухе, чија је глупост код Арапа ушла у пословицу“²⁾ Приповетке о Џухи продрле су постепено, усменим путем, од Арапа међу Турке, међу којима је његова личност изједначена са неким Насредин хоџом „чија је егзистенција у најмању руку сумњива“. За Басеа су, као год и за наше Шпанске Јевреје, Насредин хоџа и Си Џуха (Si Djeħ'a или само Djeħ'a) „два имена једне те исте личности, реалне или имагинарне“.³⁾

Приповетке о Џухи дошле су са Арапима у Шпанију, где су их од њих примили и Шпански Јевјери и разнели их на све стране, па и у наше земље. По тврђењу Шпанских Јевреја у Београду приповедака

¹⁾ Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, кн. XIV (1934), стр. 273.
— ²⁾ Ibid. 95. — ³⁾ Ibid. 96.

о Џухи је било, па их још и сад има, међу свима Шпанским Јеврејима у нашој земљи. Међу некима, на пример у Скопљу, има их много више него међу овима у Београду, код којих тешко да се очувало много више од овога што ћу овде саопштити.

Да поменем још и ово: Око 1934 године изашла је у Београду књижица под насловом *Причице о Гоји, египтајски народни хумор*, превео Бећир Касумовић (8^о, стр. 48), у којој је педесет кратких прича о Гоји, „једној легендарној личности“, које је „прикупио, средιο и у Паризу издао Ј. Филибер“. Из онога што је преводилац рекао о Гоји и приповеткама о њему не види се ни ко је Гоја ни какве су то приповетке о њему. Г. Ф. Бајрактаревић¹⁾ објаснио је међутим да је Гоја „само изопачени облик од Џуха (Џоха), односно од садашњег египатског изговора Гуха, Гоха, и да тако приповетке о Гоји које је Бећир Касумовић превео с францускога у ствари нису ништа друго до приповетке о Џухи.“

Кратким саопштењем које сам овде учинио ја сам желео само да укажем да је међу нашим Шпанским Јеврејима још и данас жива успомена на Џуху кога су преко Арапа у Шпанији упознали. Тиме се пак јасно констатује како предања дуго трају и у са свим измењеним срединама и у са свим другојачим приликама но што су биле средина и прилике у којима су се зачела. Још једну ствар хоћу овде да нагласим. На Балканском Полуострву нашао је Џуха свога потомка Насредин хоџу, кога су Турци далеко пре доласка Шпанских Јевреја ту били донели. Мени са свим јасно изгледа да ће онај ко их на Балканском Полуострву буде дубље проучавао, са сваке стране загледао и поредио брзо опазити да су Џуха и Насредин хоџа крв једне крви, то јест да су исто и да је оно што се прича о једноме исто са оним што се прича о другоме.

Надам се да ће се наћи неко који ће забележити још нешто предања о Џухи међу Шпанским Јеврејима ван Београда. Оно што сам ја забележио саопштавам у нижим редовима.

1. Џуха и украдено магаре

Био неки сиромашни човек који ништа друго није имао до једно магаре на коме је носио и продавао дрва по вароши. Једне ноћи неко му украде магаре. Сироти човек шта није радио да га пронађе, али све би узалуд. Најзад неко му рече да пита Џуху, јер је он врло паметан, па ће му можда помоћи да пронађе ко му је украо магарца. Он послуша, оде Џухи и исприча му шта му се догодило. Пошто га саслуша Џуха се замисли и после дугог размишљања рече му: Пази шта ћу ти рећи! У први петак кад људи стану излазити из џамије, ти их задржи пред џамијом. Ја ћу изаћи последњи и покушаћу да пронађем лопова.

Човек послуша Џуху, и кад би у петак заустави пред џамијом све људе који су били у њој на молитви. Најзад изађе и Џуха и рече

1) Ibid. 272 274

људима: Мени би било потребно да знам има ли кога међу вама који никад ништа није згрешио, који никога није увредио, никог оговорио, ништа украо, никад није пио вина или ракије, у опште који никад ништа није учинио што би било зло и грешно. — Људи се стану загледати и размишљати. Сваки је осећао понешто на својој души и ћутао, док се из гомиле не појави један човек и рече Џухи: Ја нисам никад ништа згрешио. Кад то чу Џуха рече оном сиромашку: Ево, овај ти је украо магаре! и показа на човека који је рекао да никад никакво зло није учинио. Покрадени човек пријави осумњиченог човека власти и он призна да је у истини украо магарца оног сиромашка.

2. Џуха и семе од камила

Неко исприча Џухи како има и семена од камила. Мислећи да је то истина Џуха отидне у један дућан и затражи да купи таквог семена. Дућанџија видећи с ким има посла прода му семена од обичне траве. Џуха њиме засеја једну своју ливаду коју је затим сваки дан обилазио. После неког времена на ливади се појаве гомиле кртичњака. Џуха се томе врло обрадова и сав срећан отрча кући да обрадује и жену и стаде јој причати како на ливади већ ничу мале камиле. Жена му се на то смејала, али га није могла разуверити.

После неког времена једне вечери допућују неки трговци са робом коју су носили на камилама и одседну поред Џухине ливаде. Ту расто-варе камиле и пуне их на Џухину ливаду да пасу. У неко доба ноћи дође Џуха да обиђе ливаду, па видећи је пуну камила помисли да су то камиле које су изникле на његовој ливади, отера их својој кући и повика: Жено, нисам ли ти рекао да ће на ливади нићи камиле?

3. Чуће се сутра

Градио Џуха кућу, па су му биле потребне даске. Знајући да има дасака на тавану старог кадије, он се једне ноћи попне на кадијин кров и поче с њега скидати цреп у намери да уђе на таван и да украде даске. У том неко прође поред кадијине куће и упита га шта ради на крову. — Свирам, одговори Џуха. — Па ништа се не чује, рече про-лазник. — Не мари ништа, чуће се сутра, одговори Џуха.

4. Џуха и нове папуче

Кушио Џуха себи нове папуче. Кад их је обуо сви су га, и мало и велико, питали колико их је платио. Он је донекле одговарао, па кад му се досади он оде кући, леже, начини се мртвим и рече жени да кука за њим као за мртвцем. Жена стаде куцати и нарицати и за час се скупи у његовој кући читава варош да га испрате до вечне куће. Али у тренутку кад су хтели да га спусте у гроб Џуха скочи и викну: Моје папуче коштају четири гроша, сад сви знате; не треба више да ми питањима досађујете.

5. Умро бакрач

Џуха је био врло велики сиромаш. Чак није имао ни бакрача у коме би му жена згрејала воде да опере рубље, већ га је, кад би му затребало, позајмљивао од суседа. Једном позајми он тако бакрач од

суседа, па враћајући му га он му даде и један мали котлић. — Шта је то? упита га сусед. — Ето окотио се твој бакрач, па сам ти донео младунче; твој бакрач — твој котлић. — Хвала ти, комшија, рече сусед и узе и бакрач и котлић.

После неког времена Џуха опет позајми бакрач од истог суседа. Сутрадан дође он суседу у рекне му да је бакрач умро. — Како умро? Откуд може бакрач да умре? упита сусед. — Како да не може? Кад може да се окоти, може и да умре, рече Џуха и задржи себи суседов бакрач.

6. Џуха као трговац

Досади се Џухи да сиротује, па смисли да вара свет. Како није био много паметан он узме сасушену поган, истуца је у авану и објави да има на продају средство помоћу кога се може све погодити и прорећи. Људи су били неповерљиви, па су се уздржавали од куповине. Један човек ипак купи Џухине робе и како је купи метну мало у уста да проба шта је. Чим је пробао, одмах повика: Па ово је поган! — Ето видиш, одмах си почео погађати (шпански: *Napes de indivinar*), одговори му Џуха.

7. Џуха тражи сам себе

Једне вечери скиде Џуха одело и пре но што ће лећи у кревет записа где је оставио гуњу, где чакшире, где ципеле и најзад записа и да је Џуха у кревету. Сутрадан пошто устаде прегледа списак и нађе све на истом месту како је записао, само у кревету није било Џухе. Он се томе врло зачуди, па га поче тражити испод кревета, у долапу и свуда редом, али га не могаде наћи. Најзад изађе на улицу да распита о њему. Идући улицом он сретне једног човека и упита га да ли је где видео Џуху. Човек се изненади таквом питању и одговори му: Па ти си Џуха! — Гле, молим те, рече Џуха, ја се тога нисам сетио.

8. Џухино магаре

Дође Џухи некакав човек и замоли га да му позајми магаре да однесе мливо у воденицу. — Дао бих ти га драге воље, али није код куће, позајмио сам га другоме. Чим Џуха то рече раздра се магаре иза куће колико га грло доноси. — Како си га позајмио, рече човек, кад ето ти га магаре иза куће. — Ти си чудан човек, одговори Џуха, не верујеш мени него верујеш магарцу!

9. Џуха као лудак

Досадио Џуха свету својим глупостима, те га власт затвори тамо где се лудаци затварају. У затвору Џуха затражи да му даду јела, али да буде кошер (ритуално јеврејско јело) и такво му се јело донесе. Тога дана била је субота. После ручка Џуха узе да пуши. Стражар који га је чувао упита га: Како смеш као Јеврејин да пушиш суботом? — А зар ја нисам луд, одговори Џуха, и да луд човек може све?

Résumé. — *Džuha (Djouha)*. Les Juifs espagnols de Beograd aimaient à se raconter autrefois les récits d'un certain Džuha, du „sot des temps jadis“, comme ils le disaient. Aujourd'hui, ces récits se sont perdus et seuls les vieux s'en souviennent encore et emploient les proverbes où figure Džuha.

Tous ceux qui en savent quelque chose s'accordent à affirmer que Džuha et Nasr-ed-din-Khodja ne font qu'un même personnage, ce dernier ayant le nom turc et le premier — le nom espagnol.

L'auteur cite l'opinion du professeur Bajraktarević, selon laquelle Džuha serait le prototype de Nasr-ed-din-Khodja. C'est autour de ce Džuha, dont la sottise chez les Arabes est devenue proverbiale, que se sont groupées au Xème siècle, comme dit l'orientaliste et l'ethnographe français René Basset, „toutes les anecdotes se rapportant aux différents sots d'autrefois“.

Les Arabes ont apporté les récits de Džuha en Espagne, d'où les Juifs les ont transportés un peu partout; c'est de là qu'ils sont également parvenus chez nous.

L'auteur publie quelques récits de Džuha qu'il a pu recueillir parmi nos Juifs espagnols („Džuha et le bourriquet volé“, „Džuha et le grain de chameau“, „On en parlera demain...“, „Džuha et les nouvelles pantoufles“, „Le chaudron est — morte“, „Džuha commerçant“, „Džuha en quête de lui-même“, „Džuha fait le fou“).

Русалије

Мишљења о пореклу и значењу речи Русалије. — О пореклу русалиских игара постоје разне претпоставке. озбиљније се могу узети у обзир само два мишљења која се односе на порекло и значење *израза* Русалије.

По једном мишљењу које заступа Миклошић,¹⁾ реч Русалије долази од латинске речи *rosa*. Миклошић полази од претпоставке да је цвет ружа у Риму био везан за празник Духове; отуда су постали изрази *pascha rosata* и *rosalia*, који су означавали празник ружа, дакле свечаност. У старијим рукописима и документима, Миклошић је нашао да су се те речи преносиле и међу друге народе: Талијане, Шпанце, Гкре, Албанце, Румуне, Словене поглавито: Србе, Словенце, Русе и Словаке; најзад и међу Литавце. У новој средини, ти изрази су се донекле мењали и везивали за друге празнике. Зато Миклошић сматра да су у старије време Русалије означавале свечаност, првобитно хришћанско црквену, која је у току времена, док се Хришћанство још није било учврстило, постала паганска стапајући се са неком паганском свечаности која је падала у исто доба.

Персонификовани изрази Русалије и Русалке доцнијег су порекла. Тек у новијем народном схватању Малоруса и Белоруса, Русалке су надземаљска женска бића. Да су Русалије првобитно означавале свечаност која је доцније персонификована, Миклошић то објашњава нарочито речима из литавског и српског језика (*rasos švente* и ружа *gozsa, gusa*). Своја развијања и доказивања Миклошић завршава речима: „Ако неком изгледа чудно што је име једне свечаности у току времена постало име божанског бића, нека се сети да се и са кољадом исто догодило.“

По другом мишљењу које заступа Шафарик, речи Русалије и Русалке словенског су порекла. На основу списа и докумената о словенској митологији из новијег времена, који су, према оцени Миклошићевој и малобројни и непоуздани, Шафарик мисли да су изрази Русалије и Русалке означавале обожавана женска бића која се сматрају као богиње

---

¹⁾ Miklosich Franc: Die Russalien, ein Beitrag zur slavischen Mythologie. Wien 1864. Aus dem XLVI Bd des Jahrganges 1864 der Sitzungsberichte der phil. hist. Cl der kais. Akademie der Wissenschaften besonders abgedruckt.

река и потока. То би биле нека врста нимфа и најада, које су сродне немачким елфима и валкирама. На основу етимологије неких географских назива, Шафарик доказује да су Словени реке називали руса и да су их обожавали као жива бића, као Русалке.

У српском народу на Југу, међу Брсјацима Ђевђелиске области, израз Русалије односи се, пре свега, на *русалиски обичај*, боље рећи на русалиске обичаје, који се свечано обављају од Божића до Богојављења. Затим, изразом Русалије називају се и *русалиске игре* које се изводе у то време. Најзад, израз Русалије означава и *русалиске играче*, који тих дванаест дана играју са сабљама у рукама, у нарочитом русалиском оделу.

Та околност што се код нас једним истим именом означавају три различита појма, која су, додуше, међусобно у вези, али од којих стварно сваки има друго значење, иде донекле у прилог Миклошићевој претпоставци да је реч Русалија могла првобитно означавати свечаност која је доцније персонификована.

Као што је значење речи Русалија код нас променљиво, тако је исто колебљив и њен изговор. То је, вероватно, узрок што г. Стеван Тановић, школски надзорник из Ђевђелије и домородац, у ранијим својим списима пише: *русалије*¹⁾ а у доцнијим: *русалије*²⁾. Тај израз и г. Тановић, уосталом, употребљава у различитим значењима: и у старијем апстрактном, и у новијем, персонификованом значењу, дакле и кад је реч о русалиским играма, и кад је реч о русалиским играчима.

По свему судећи, Миклошићева претпоставка може се узети као основанија од Шафарикове. Већ самим тим што се Миклошић позива на старије изворе, изгледа нам његово мишљење веродостојније. У прилог томе иду поменути изрази из литавског и српског језика. И случај са коледом могао би по аналогiji поткрепити Миклошићево мишљење. Најзад, данашња употреба и тројак значење речи Русалије у Јужној Србији, несумњиво указују на процес замене у значењу тога израза.

Русалиски обичаји. — Узевши у разматрање обичаје везане за извођење Русалија у околини Ђевђелије, пада нам у очи неколико ствари.

Пре свега, народ од старине верује у мађиску моћ Русалија, у њихово исцелитељско и плодносно дејство. У једном селу, по казивању г. С. Тановића, верује се, чак, да мађиска сила русалиског играња око лонца с водом може учинити да вода у лонцу прокључа.

Затим, ако оставимо на страну веровање у мађије, у русалиском чину ипак остаје доста елемената религиозно обојених, који носе високо морално и чисто хришћанско обележје. Мађиски русалиски обред сав је у знаку крста; шта више, изводи се по одобрењу црквених власти. Значајно је, при томе, да се русалиско играње и почиње и завршава

1) Стеван Тановић: Српски народни обичаји у Ђевђелиској кази (Срп. етнограф. зборник, 40, стр 223—226. Београд, 1927). — 2) Стеван Тановић: Русалије, витешка стара игра у околини Ђевђелије (Вардар, 6 априла 1934; ускршњи број).

молитвом у цркви уз благослов свештеника. Крст игра видну улогу у русалиском оделу, и у опреми. Русалиски играч, сваки без разлике носи две мараме које се укрштају на леђима и грудима; неки од њих имају напред велики сребрни крст на коме је рељефно израђен Христос. Некада су Русалије и на шубарама имали металне крстиће.

Још једна, упадљива црта русалиских обичаја била би њихова кооперативна, социјална и хумана основа. Познато је да се Русалије изводе ради „вакуфа“, што значи за опште добро. Тежња да се удруженим снагама, и по цену жртава, уради нешто корисно за сеоску друштвену заједницу, можда и за читав крај, долази не само до израза него и до коначног остварења. Од новца и прилога које русалиски благајник (кјесебаша) прикупи или ће се подићи школа, или обновили црква, или набавити звоно, или направити чесма, или ископати бунар, или помоћи сиротиња, или слично. Најчешће се чини вакуф ради црквених потреба. За подизање школа у селима Смоквици, Петрову и Миоровчи, за помоћ соколани у Степанову има да се захвали Русалијама. И многе друге лепе и корисне добити у овоме крају остварене су русалиским прегалаштвом. Јер, за општу ствар, чланови русалиске чете не жале труда.

Другог, или најчешће трећег дана Божића, обуку се Русалије у нарочиту, врло лепу и живописну русалиску ношњу. Главне делове русалиског одела и опреме чине *фустан* и *ко'љка*. Фустан је нека врста веома широке, јако набране кошуље, која се састоји од много клинова или бочника, и која својом дужином не иде даље од колена. (То је, у ствари, још шири и још више набрана скопскоцрногорска кошуља). Кољка је јатаган, у новије време дрвена сабља коју Русалија држи у руци. Даље, опанци, чарапе (убијала), беле чакшире (зиври), дулама, памуклија и џамадан или копоран, чине остале делове русалиског одела. Као што свештеници навлаче одежду само за свети обред, тако и Русалије носе ово одело само од Божића до Богојављења, у време русалиског играња. По народном веровању, тада се само остварује мађиско моћ русалиског чина, — и никада више.

Тако обучени, узму јатагане, данас дрвене сабље, с којима ће играти, па одлазе прво у цркву на службу Божју, где приме благослов од свештеника, причесте се и буду пошкропљени светом водицом. Очишћени тако од грехова, одиграју пред црквом неколико игара, па полазе у овај свечани и јединствени поход, праћени донекле свештеником и литијом целог села. Са непоколебљивом вером да ће успети ако остану телесно и душевно чисти догод играју, без обзира на зимску хладноћу, кишу или снег, иду они од села до села, играјући стално на отвореном пољу.

У старије време, по доласку у село, пријаве се попу, кнезу и питропу, објасне ради чега играју, и замоле за дозволу да могу играти. Данас се обраћају властима тога места. Погоде се или да уступе један део добити селу у коме играју, или све да задрже за вакуф свога села. Тога дана

од мештана нико не би радио, и сви би радосно изишли да дочекају Русалије. А русалиски играчи, озарени вером у благотворно дејство своје игре, ношени жељом да помогну друштвеној заједници, играју редом пред сваком кућом да буде здрава и родна. Над кућним вратима урежу крст. Ако у кући има болесника, три русалиска играча залете се његовој постељи и три пут сабљом, замахну унакрст над болесником да уплаше и отерају болест. „На лек и селамет!“ каже Русалија пружајући сабљу. Болесник је љуби и верује да се „треска“ (грозница) никад више неће вратити. Болесно дете играч узима у десну руку и с њиме игра. Пошто на тај начин „истера“ болест из њега, враћа га мајци у наручје. Мајка га прима са пуном вером у чудотворну моћ русалиског обреда.

Сн. Љ. Јанковић

Русалиска ношња

Захвалност Русалијама на мађиском игрању показује се у разним прилозима. Домаћин ставља на пружени дискос метални новац. Поклони у намирницама товаре се на мазге или коње, а пешкири се нижу на прут који држи коњушар. Свака кућа сматра за срећу да русалиског играча прими на вечеру и конак. Ако је он од дугог пешачења и играња много уморан, радо ће га неки мештанин заменити док играју у том селу, не тражећи никакве награде за ту услугу.

Некада су русалиске чете много пазиле да се на путу не сретну с којом другом четом из суседних села. Срамота би било склонити јој се с пута. То је било питање части. Образ се чувао макар и по цену

крви и живота: о томе сведоче стара русалиска гробља, којих има и у околини Скопља, по чему би се могло судити да су Русалије и у том крају биле распрострањене. Данас се сусрет чета из разних села братски решава: преброје се, па која је чета бројно мања, прође испод сабаља веће чете, и тако се све мирно сврши. Иако је сада у народу опет оживело интересовање за Русалије и свако село у околини Ђевђелије саставило своју чету, окршаја између тих чета више нема.

Дванаест дана проведу Русалије на своје кружноме путовању. То време је вишеструко плодносно. Играчи се, додуше, враћају у своје село преморени, али са натовареном мазгом или коњима који носе прикупљене прилоге. Рачун се изведе јавно, дарови уновче: русалиски задатак је испуњен. Играчима је и душа пуна: учинили су све што су могли за здравље, живот и напредак свога краја. Њима остаје само углед и добар глас. Зато мајке благосиљају малу децу кад порасту да играју Русалије.

По повратку с пута пожртвовани трудбеници не спавају прве ноћи у својој кући, него сваки у некој другој. Сутрадан иду на молитву у цркву. Ту се они, који су с неким били у завади, измире, па оду кући да се одморе. Тога дана Русалије приреде заједничку вечеру када се последњи пут те године појављују у русалиском оделу, али без сабаља. Тек те ноћи они стичу право да пију, да играју, и да се веселе за себе лично.

*Русалиске игре.*¹⁾ — На први поглед, русалиске игре могу се учинити једнолике и једноставне. Пре свега, облик је увек исти: отворено коло у коме се играчи не држе за руке. Затим, свака русалиска игра има свога коловођу, *џанчара*, који даје правац играчима и темпо свирачима. Свака игра има и свога кеца, *џанкара*, који никад не треба да се састави са танчарем. Свака игра има и свога „аранжера“ — *балџацију*, који у средини овог отвореног круга држи секирицу уз десно раме, са оштрицом окренутом напред, при врху окићену бршљаном, доле увијену марамом. Балџација игра као и остали, шири коло и пази да сви исто играју. Свака игра састоји се из предигре, или *кошије*, што је у ствари само затрчавање са окретањем играча; затим из два дела, мирног и живог. Најзад, сви играчи изводе исте фигуре, и дрвеним сабљама чине исте покрете. Све русалиске игре своде се углавном на два типа: тип тешких, и тип лаких игара, јужносрбијанско Тешкото²⁾ и Лесото.²⁾

Али као што је речено, утисак једноликости и једноставности добија се само у први мах. У ствари, поред ових општих и заједничких црта русалиских игара, постоје између њих ипак веће или мање разлике, а кореографски елементи показују чак и доста разноврсности. Ту су различити кораци, често синкопични, разноврсни покрети, тешке фигуре

¹⁾ Извођене су на соколским слетовима у Прагу и Скопљу, на фестивалима у Љубљани, Београду и Лондону. В. Народне игре, III књ. од Љ. и Д. С. Јанковић, Београд, 1939. — ²⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, I књига, Београд, 1934. — Даница С. Јанковић: Мелодије народних игара, Београд, 1937.

са потскоцима, скоковима, окретањем на леву и десну страну, са изразитим застојима. Додиривање земље коленом у току игре, такозвано капиданско играње, оставља нарочито снажан утисак. Структура и архитектоника игара нису ни мало обичне.

Данас постоји око десетак русалиских игара које се играју уз разне мелодије.

Русалиски играчи и њихов сѝил играња. — Начин играња и техника извођења су на завидној висини. Одуховљеност покрета и тумачење народних играча — *орограјаца* — говоре да је то права уметност иако су извођачи само прстодушни сељаци из ђевђелиских села Мировче, Смоквица, Мрзенаца, Петрова, Хума и других. Начин на који ти сеоски играчи, озбиљни и потпуно игри предани, тумаче њен смисао и суштину, све дубље продире у душу гледалаца, и русалиско играње постаје све речитије, чак и за оне који нису упознати са необичним обредним значајем ове мађиске игре. На крају, гледалац схвата да пред собом има, иако на први поглед просту и једнолику, ипак у ствари сложену традиционалну уметност, са мађиском улогом, одређеним задатком, са изразито религиозним и наглашено витешким карактером.

Сељаци из Мировче данас обично овако почињу и развијају русалиске игре.

Са најред пруженим дрвеним сабљама као да некога гоне, играчи се затрче okreћући се, при чему настане ширење њихових јако набраних фустана. Утисак је као да хоће да заплаше невидљивог непријатеља. Затим укрсте сабље, подбоче се левом руком, и отпочињу први мирни део игре витешки замахујући сабљом у десној руци. Играње се поступно развија са побожним уживљавањем у витешко мађиску улогу. Унесени у игру и музичку пратњу, са којом се меша само звецкање сребрних украса и ланчева на њиховим грудима, играчи су међусобно тесно повезани, иако се не држе за руке. Њих спаја исти задатак коме сви до једног служе; — пред њима је поуздан вођа, потстрекач свега што се у њиховој заједници догађа, коме сви одано следују; — међу њима је и будни балтација, који, по данашњем народном схватању, бди над њиховим заједничким складом; ако је све у реду, он остаје у средишту круга бодрени погледом играче да истрају; ако неко случајно погреша или сузи круг, балтација му прилази дајући му секирицом знак да се поправи и да шири коло. Некада се он једнако окретао у средини и „секао“; данас се окреће само кад дође на ред фигура са окретањем коју истовремено изводи са осталим играчима. Улога балтације данас вероватно није иста са његовом првобитном улогом. Његовој игри би се можда могло приписати много веће мађиско дејство,¹⁾ због чега би његово присуство у средишту круга било од већег значаја него што то допушта тумачење да је он само „аранжер“. С друге стране, могло би

¹⁾ Народне игре, II књ. од Љ. и Д. С. Јанковић. Београд, 1937. Символи, стр. 47.

се узети, по аналогiji са неким страним играма које се изводе са мачевима и палицама, да је балтаџија оличење баш онога против чега се играчи у мађискоме кругу боре. У сваком случају, тај проблем је веома занимљив и захтевао би да се специјално проучи.

Танчар игра мало повијен унапред, као домаћин који лебди не само над иметком него и над животима своје чељади. Ширећи ноге са истуреним петама, он меко опипава тле, као да милује земљу из које, под мађиским дејством његове игре, треба да избије нови род. Секући ваздух сабљом и окрећући њен врх надоле, он као да брани земљиште на које ступа; брани га од злих духова, који би му могли одузети његову животодавну и плодносну моћ. На сваки удар тупана снажно реагује изводећи пуне, довршене покрете. Балтаџија му помаже да се одржи складни ток игре, која је не само једнодушна борба против болести и неплодности, него и заједничка молитва за здравље и „берићет“. У првом мирном делу игра је, изгледа, више молитва; у другом, живом делу, игра је више борба, која се завршава победоносном радошћу. Као свештеници који врше свети обред, тако балтаџија и танчар данас заједнички управљају игром. Нарочито пазе да се коло не састави. Да ли зато да би зао дух из њихове средине кроз отворен пролаз могао бити лакше одагнао? Или зато да би сваки пријатељ који тежи истом циљу, могао одмах да се придружи заједници? Тешко би било одлучно одговорити на ова питања.

Број русалиских играча није ограничен; обично се креће између двадесет до четрдесет Русалија. У тај круг може ступити и жена. Кад се има на уму да је и женска ношња у овом крају врло лепа, онда је лако замислити да је слика коју пружа мешовита русалиска игра и у кореографском и у етнографском погледу изванредна. У неким селима данас се губи обичај да и жене играју Русалије.

У русалиским играма иако сви играју у истом стилу и чине углавном исте покрете, индивидуалне разлике су приметне и неспутане. Али, тиме општи склад није поремећен, нити је ослабљена јака веза која спаја беоцуге овог духовног ланца.

Иако Русалије у данашњем стању не пружају све оне елементе које су некада пружале, ипак су у средишту интересовања научника и кореографа и то ће остати догод се играчи буду држали свога народног предања.

Музичка праиња. — Русалије могу пратити гајде (у планинском селу Хуму испод гребена Две уши), или *зурне* и *џајдн*, стари инструменти који и у другим јужносрбијанским местима обично прате тешке игре, и који су створени за отворен простор. Зурнаши и тапањар се, при томе, необично држе: са погледима стално управљеним ка небу, они се тако уносе у ово јединствено збивање, да свирање у тој заједничкој молитви изгледа као посредник између вечитих земаљских жеља и њиховог оваплоћења одозго. Музичка пратња је, као и у другим играма на Југу, зависна од коловођиног расположења.

Мелодије за русалиске игре,¹⁾ оријенталски обојене, лепе и необично узбудљиве, називају се обично по ђевђелиским селима и другим местима у томе крају: *Пејровско, Уменско, Кавадарско, Тиквешко*. Поред још неколико српских назива: *Злајта, Тодоре биро кайидан*, има и неколико турских и циганских: *Сариђол-аваси, Карајусуф-аваси, Крк ајдук*. Ти су називи дошли вероватно отуда, што обично муслимански Цигани зурнаши и тапањари, прате русалиске игре, ако се не игра уз гајде.

Такт је обично: $\frac{2}{4}, \frac{3}{4}, \frac{4}{4}, \frac{5}{4}, \frac{3}{8} + \frac{5}{8}$

Од забележених важнијих типова русалиских игара¹⁾ две игре имају аритмичан однос са мелодијом.

Играње Русалија у другим приликама. — Кад настану свадбе и сабори, народ око Ђевђелије играће поред осталих, лаких и тешких, мушких и женских, мимичких и других игара и Русалије, али без дрвене сабље и секирице, без укрштених марама на грудима и без русалиске ношње. Ухватиће се у коло и жене да и у овим приликама играју на свој смерни и одмерени начин. Само у једној игри, оне ће дати више маха својим осећањима: *Разболе се дејше нежинено.*²⁾

Играчи ће се држати за рамена у мирном, за руке у живом делу игре. Телесни додир играча и недостатак знамења за молитву (крст) и борбу (сабља и секира), учиниће да престане мађиско и витешко дејство русалиских игара. Оне тада постају само профани изливи сватовског или саборског весеља, какви су и у другим јужносрбијанским местима типови тешких и лаких кола.

Поређења. — Русалије нам пружају много метеријала за разна поређења.

Основна идеја је доста јасно изражена и у данашњем русалиском начину играња. Само док су у првом делу (молитва за плодност и исцељење) Русалије више апстрактног, у другоме делу (борба за истеривање злог духа) оне су више фигуративно-имитативног, скоро реалистичног карактера.

Таква или слична идеја у вези са мађиским циљем русалиских игара, може се наћи још у неким нашим играма, које у кореографском смислу припадају сасвим другим типовима и облицима.

Тако, као мађије за добар род, Русалије би имале паралеле у поречкој мимичкој игри *Ошошо*³⁾, која се изводи о Женским Водицама (Свети Јован) „да роди берићет“. Облик је затворено коло у чијој се средини налази „пењушка“ — пањ, тј. човек у тој улози. „Игра се завршава благосиљањем обављеног чина, свих трудбеника који су у томе учествовали и целога села“.

1) Народне игре, рукописна збирка ЈБ, и Д. С. Јанковић. — 2) Мелодију за ову песму забележила је од г. Стевана Тановића из Ђевђелије професор Даница С. Јанковић 30-V-38 г. и на његову молбу дала му да је објави у своме раду; „Карактеристичне особине орских игара у околини Ђевђелије“ (Poseban otisak iz „Vjesnika“ Etnografskog muzeja u Zagrebu. Књ. IV, Beograd, 1938). — 3) Даница С. Јанковић: Празничне народне игре у Поречу у Јужној Србији (Гласник Етнографског музеја у Београду, 1938).

У мијачким селима Лазарополу, Тресанчу и Смиљеву играју се о Богојављењу и Св. Јовану изразито обредне игре за здравље, срећу и дуг живот.

Српске женске игре *Додоле*, као молитва за кишу фигуративно-имитивног и реалистичног карактера, посредно су у ствари мађије за добар род.

Као мађиске игре за лечење од болести, Русалије имају паралеле у *Русалима*¹⁾, играма које се изводе с јагаганом и ножевима у Пожаревачкој околини (Звижд-Дубока) са којима су и у погледу назива скоро подударне. Околност да се исцелитељско дејство игре Русалија збива у време Духова²⁾, указује још више на вероватноћу Миклошићевог тврђења да су Русалије биле првобитно свечаност у време ружа, и да назив води порекло од речи *rosalia*. Играчи у дубочким Русалима називају се још *краљ* и *краљица*.

Од наших игара с мачевима, Русалијама би уопште можда биле најближе *Краљице*, не само дубочке него и оне које се делимиче још играју у Србији, Славонији, Војводини. Краљичким играма и песмама жели се да се привуче благослов на кућу и поједине њене чланове којима се игра намењује. Краљице су везане за пролећне празнике Духове, Светог Николу, а у лесковачком крају за Ђурђевдан.

Лазарице, које се исто тако изводе у пролеће о Светом Лазару, уз певање разних песама, треба тим песмама намењеним разним лицима, да мађиски изазову изобиље, плодност, здравље и срећу. Лазарице су распрострањене у целој Србији, на Косову, и Срему. Негде се, поред Лазарица, јавља и Лазар са прекрштеним пешкирима на грудима, и широко набраном кошуљом као у Русалија.

Друге наше игре с мачевима имају више реалистичан него апстрактан и мађиски карактер. Додуше, и то су витешке борбе или с гусарима (Кумпанија), или око девојке (Морешка), и везане су за извесна годишња доба и празнике, и само по томе имају нечег заједничког са Русалијама.

У мађиском смислу, Русалије би тако исто могле имати подударних или сличних црта са неким народним играма изван Југославије.

Код Румуна, чувене народне игре *Калушари*³⁾ исцељују од болести. Шаливи⁴⁾ елементи који се у Калушарима изводе, на пример оживљавање убијеног, у нашој земљи су неvezано за Русалије заступљени у *Госпшварској касайској игри* или *Македонском клању*⁵⁾.

Русалије које су се, према напису Шапкарева од 1784 г.⁶⁾ изводиле између Јенице и Вардара, тако исто су мађије за оздрављење. Само

¹⁾ Др. Војислав М. Суботић: Три предавања: Русале у Србији или Падалице у селу Дубокој у Звижду. Државна штампарија, Београд, 1905. — Др Драгић и други писали су по нашим дневним листовима о овој појави. — ²⁾ Вук Караџић: Русале, Русали = Духови (Српски ријечник, стр. 678), — ³⁾ Romus Vuia: The Roumanian Hobby-Horse, te Calusari. Journal of the English Folk Dance and Song Society. Vol. II, London, 1935. — ⁴⁾ У Струмичкој и Мориховској области играју се игре сличне Русалијама, али шаливог карактера, још неиспитане. Понегде се називају *цанала*. — ⁵⁾ Љубица и Даница С. Јанковић: Народне игре, III књига, Београд, 1939. — ⁶⁾ Шапкаревъ К. А.: Русалии, древенъ и тврды интересанъ българский обичай, запазены и до днесъ въ южна Македония.

болесник се у томе крају лецио на тај начин што се уносио у круг играча, који око њега играју као Калушари и као Русаље, док у околини Ђевђелије, као што је речено, тројица русалиских играча улазе у кућу и над болесником укрштају сабље.

На основу рукописа из једанаестог века, Миклошић помиње да је и у Русији постојао русалиски обичај. У додним руским рукописима говори се да су Русалије биле везане за дане од Божића до Богојављења. Претерана слобода и раскалашност, које су се временом увлачиле у русалиске обичаје, учиниле су да су Русалије добиле непристојан карактер и руска црква је забранила извођење тих обичаја. Али су код Малоруса и Белоруса остале русалне песме које су се у пролеће певале да се земља учини родном¹⁾.

Код других европских народа играње око мајског дрвета или мотке, служило је некада у мађиске сврхе за добијање здравља и изазивање плодности²⁾. *Кармањола*, игра револуције, потиче од тих игара²⁾. Многе данашње дечије игре у кругу око једног детета, воде порекло, од мађиских и апстрактних игара које су на тај начин постале световне и потпуно изгубиле свој ритуални и утилитарни циљ²⁾.

Разна племена у Азији, Африци, Америци и Аустралији имају мађиске игре које лече од болести и чине земљиште родним било посредним путем, као молитва за кишу, било непосредним, као молитва за животодавну и плодносноу моћ²⁾.

Од интереса је споменути и то да се код многих народа те игре, које треба да изазову плодносно дејство као Отото и Русалије, не изводе у време између сејања и жетве, него доцније²⁾.

Ако оставимо на страну основну замисао, мађиски чин и витешко обредни карактер, па узмемо у обзир само кореографске елементе русалиских игара, нарочито њихове световне облике, типове и начин играња, видећемо, као што је већ раније поменуто, да су Русалије у ствари типови јужносрбијанских кола Тешкото и Лесното; ово последње, у Ђевђелији се назива Рамно.

Прелаз од Русалија на Тешкото и Лесното чинио би, на сваки начин призренски *Калач* (Клдојни). Пре свега, тај назив који долази од речи К'лач, што значи нож или јатаган, донекле указује на порекло игре с мачевима. Само, укрштање дрвених сабаља замењено је у Калачу укрштањем назамчених марама. Облик Калача је затворен круг у коме се играчи не држе за руке. Кораци и фигуре слични су са корацима и фигурама у Русалијама, мада је тумачење игара у новој средини измењено: русалиски свечанообредни стил, који о свадбама и у Ђевђелиској области прелази у раздрагано сватовско весеље, у Призрену је

¹⁾ М. Ђ. Милићевић у делу: „Живот Срба сељака“. С. К. А. Срп. етн. зборник, 1 на стр. 126 говори: „Седмица од Тројица до Петрових Поклада зове се *Русална Недеља*, и у ту недељу не ради се ништа, да малој деци не би излазила руса“. — ²⁾ Curt Sachs: *Histoire de la Danse*. Paris, 1938.

добило господствено световни карактер који је у складу са карактером носитих становника старе српске престонице.

Закључак

Кад је реч о русалиским мађским обичајима, несумњиво је да у њима има остатака из паганских времена. Али кад је реч о начину на који српски народ у околини Ђевђелије данас изводи ове обичаје, једна ствар је непобитна: тај начин има не само витешко, него у верском смислу и високо морално, хришћанско обележје. У вези с тиме, русалиски играчи одликују се колико завидном техником, толико и витешком достојанственошћу и свештеничком озбиљношћу.

Кад је реч о русалиској музичкој пратњи, приметно је да у мелодијама има оријенталског утицаја. Али кад је реч о русалиским играма, и поред извесних додирних такача са играма других народа, упадљиво је да се у њима налазе битне црте јужносрбијанских игара, чији су главни типови, Тешкото и Лесното, у Русалијама потпуно заступљени.

Узевши све околности у обзир, долазимо до закључка да Русалије спадају не само у наше најстарије, него и наше најсоцијалније игре. Играчи су ту ради заједничког задатка коме сви до једног служе и коме су заједно са коловођом и балтацијом, подједнако подређени. Сви се они осећају само као делови целине. Танчар је играч први по реду, достојан да се за њиме иде. Балтација је, у својој данашњој улози, оличење њихове заједнице, увек будне свести да се не прекорачи граница слоге и међусобног склада. Сваког русалиског играча од увек је у игру покретала жеља да буде трудбеник на општој ствари и сарадник у заједничком делу. То је истински социјална, племенита тежња. Удружена са апостолском преданошћу заједничком задатку и детињски безазленој вером у чудотворно дејство игре, та тежња и чини јединствену драж русалиских игара у којима је корисно и лепо спојено на тако човечански и богоугодан, у исто време на тако истинит и уметнички убедљив начин.¹⁾

Љубица С. Јанковић

Summary. — Professor Ljubica S. Janković takes into consideration the Yugoslav magic dances *Roussalia*. The article consists of eight parts: 1) Various views of origin and sense of the word „Rusaliја“. — 2) Roussalia customs and beliefs in Southern Serbia (district of Djerdjelija). — 3) Roussalia sword dances performed in the days between Christmas and Epiphany. — 4) Roussalia dancers and their style of dancing. — 5) Roussalia musical accompaniment. — 6) Execution of the Roussalia dances on other occasions without use of swords. — 7) Parallels. — 8) Conclusion.

¹⁾ Овај чланак, у нешто мањем обиму, послат је на молбу г-це Мод Карпелес, секретара Међународног бироа за народне игре у Лондону, на енглеском језику за часопис: *Journal of the English Folk Dance and Song Society*. Није нам познато да ли је чланак објављен, јер је после тога избио рат. Мали чланак о Русалијама од професора Данице С. Јанковић, објављен је већ у часопису: *English Dance and Song, vol. III, Number 5, May-June, 1939* под насловом: *The Roussalia Dances*.

Грађа за изучавање наше народне религије

Увод

Историја наше народне религије може се поделити на два главна периода: први је до примања хришћанства, а други после тога доба. Период до примања хришћанства назива се још и незнабоштвом или многобоштвом. Између хришћанства и незнабоштва постоји велика разлика и то не само у њиховом учењу, у њиховим догмама, него и у начину како се једна и друга преносе и шире. Хришћанска је религија више вера писмених људи, док је незнабожачка обично вера неписмених или у савременом смислу слабо писмених људи. Хришћанство се преноси путем светих књига Старог и Новог Завета и других, док се многобоштво обично преносило путем предања, усмено. Тако се може претпоставити, да су основне догме хришћанства непроменљиве, док се усмена незнабожачка предања у току времена унеколико мењају.

Не може се рећи да у историји нашег народа постоји нека јасна, отсечна, граница између незнабоштва и хришћанства. Истина је да су Срби, под притиском Византије, прихватили хришћанство у току IX. века, али је истина и то, да се религија, а то ће рећи поглед на свет, схватање света и свега оног што се у њему дешава, не може човеку силом да наметне. Такво једно знање човек стиче постепено у току живота, искуством, васпитањем, а данас и преко школе. По старим руским текстовима „двоевѣрие“ је оно стање, кад код једног хришћанског народа има остатака старог веровања из дохришћанског периода. После примања хришћанства најпре су стари богови бачени у заборав. Али, гомила демона, који су испуњавали природу, живели су још дуго после. У том је погледу Византија била толерантнија од Рима. Источна је Црква у неким случајевима шта више тражила начина како да се прилагоди старој религији.¹⁾

Још и данас је код нас велика већина старијег света, нарочито женског, неписмена. Ако узмемо у обзир и чињеницу да је велики број наших православних села без цркава, онда је разумљиво што и данас

¹⁾ L. Niederle: Manuel de l'antiquité Slave, II: La Civilisation. Paris, 1926. Str. 168.

по нашим селима има људи и жена, који слабо знају зашто се празнују Нова година, Богојављење, Ускрс, Духови и други хришћански празници.

Пре сто и више година било је још горе. Благодаревни великој неписмености нашега народа „још у почетку деветнаестог века црква у погледу неговања и дизања морала није била ни од каквог значаја. Високе црквене положаје добијали су само Грци и то ласкавци и они који су могли добро платити. Помоћу новца пели су се на епископска места бивши кувари, кафеџије и чибукџије... Шабачки владика Данило Јовановић био је пре тога крџалија и разбојник... Мелентије Никшић, владика шабачки, Србин из Брезове близу Студенице, био је полуписмен, једва је могао читати требник. Нису били бољи ни други првосвештеници... Под Кнезом Милошем било је врло мало цркава и манастира, свештеника и калуђера. У цркву су слабо долазили. Било је људи који се по 50 година нису причешћивали. 1830 год. образовао је Кнез Милош као своју гарду једну чету војника од 150 младића из најбољих сеоских кућа. Кад су одведени у цркву да се закуну примећено је да се многи регрути нису умели прекрстити“.¹⁾

Код таквог стања ствари није ни чудо што елементи старе, незнабожачке вере код нашег народа још постоје, још живе и прелазе с колена на колена. На такве појаве испитивач наилази и тамо где оне не би требале да буду. Дете се мора крстити чим се роди и то што пре. Зашто? Да не би некрштено умрло. Ако умре некрштено постаће демон, нечастиви; називају га „некрштенцем“ и наудиће своје дому, ако не и целом селу. Венчати се треба због народа и свештеника, који невенчане гони преко полиције. Да није тога, обичаји којима се имају осигурати младоме брачном пару и његовом будућем потомству срећа и благостање, могли би се свршити и без црквеног обреда. Мртвац се мора опојати. Причају да сад има тако мало вампира зато што свештеник не дозвољава да се нико неопојен сахрани.

У овоме чланку изнећу само материјал који се односи на веровања у „душу“ и „онај свет“. Терен на коме су ови подаци скупљени простире се од Ђевђелије до Новог Сада и од Тимока и Штипа до Маврових Ханова и Мостара. На овоме простору наилазио сам скоро свуда на људе који верују да се душа умрлог „прерађа у новорођено дете“ и да се на „оном свету живи исто тако као што се живи на овоме“.

Душа

Душа је „дук, ваздук“ (Гроцка; Пуковац, Срез добрички). „Душа је дух. Дух је душа. То је једно, није двоје“. (Зуце, Срез врачарски). „Душа је дук. То су ветрови. Душа је ветар, оде у ветрове“. (Зуце).

¹⁾ *Тих. Р. Ђорђевић*: Из Србије Кнеза Милоша II. Београд, 1924. Стр. 201, 207 и 208.

„Кад изданеш то је душа“. (Бањане, Срез скопски). „Кад умре човек душа му куца у гркљану“. (Топола, Срез опленачки). „Душа је сенка. Кад човек умре из њега изађе његова сенка“. (Шетоње, Срез млавски).

Првих четири месеца после зачећа дете у утроби материној још није живо. За то време сваки део детињег тела дође на своје место. Кад буде детету четири месеца оно „добије дук и оживи. Дук уђе у њега, тако је Бог наредио. Мајка удише ваздух и удане и дук и дете тако добије дук, а дук је ваздух“. Све се то лепо може видети на кокошињем јајету: „Првих десет дана и пиле је мртво. За то време сваки део његовог тела дође на своје место. То се може лако видети кад насадиш квочку. Ако после три дана узмеш једно јаје испод квочке и разбијеш га, видећеш у жуманцету мрежу, паучину, кончиће, то су делови од пилета“. Душа улази у пиле на овај начин: „Љуска од јајета има своју одушку, неприметне одушлице и кроз њих улази луфт. Кроз те одушлице пролази ваздух, прође дук“. (Син је објашњавао мајци како се конзервирано јаје не квари за годину дана због тога што му се затворе те одушлице). „На десети дан после насада пиле оживи. Пије жуманце, расте, док не прокљуви љуску и не изађе“. (Зуце).

Душа умрлог прероди се и пређе у новорођено дете. — „Кад изађе душа из човека она се препороди у дете“. (Ово сам слушао готово у свима местима у области коју сам у почетку ограничио). „Кад једно умре, друго се задија“. (Царина, Срез љубишки). „Кад човек умре у исто време неко се роди. Душа уђе у дете“. (Околина Ниша и Лесковца). „Кад човек умре, он се препороди у дете које се роди“. (Дражањ, Срез смедеревски). „Душе иду; један умре други се роди. Душе прелазе“. (Раља). „Стари умре, ће се подмлади, ће уђе у дете“. (Околина Велеса). „Бог узме душу од мене па је да другоме“. (Пуковац).

„Кад човеку умиру деца па се опет рађају, онда се душе умрле деце враћају у душе рођених. Само се душе копилади не могу више повратити“. (Горња Паница, Срез бјељински). „Стари су причали да се душа прерађа. Душа богатог прероди се у душу сиромаша, а душа сиромаша препороди се у душу богатог“. (Доња Крпина, Срез бјељински).

Колико умре толико се роди. — „Кад човек умре његова душа оде у дете, које се роди. Колико умре толико се роди“. (Мали Мокри Луг код Београда). „Душа умрлог уђе у новорођенче. Из мртвог у живо. Колико се роди, толико умре“. (Околина Велеса). Овакво веровање о сеоби душе из мртвог у живог постоји у свима местима на простору у коме су вршена испитивања.

Ипак се роди по једно више и оно народи свет. — „Сто умре, сто и једно се роди“. (Босиљево, Срез струмички). „Увек се за ноћ једно више роди и оно народи свет“. (Тавна, Срез бјељински). „Сваког дана једно се више роди, тиме повећава Бог народ. Триста шесет и једно се роди, три стотине шесет умре. Оно једно само осваја свет“. (Околина Бања Луке).

Слично веровање постоји и код муслиманског дела нашег народа. „Колико умре толико се роди и једно више. И оно добије нафаку (срећу)“. „У целога зиналуку (свету) све се роди по једно више и оно добије нафаку“. (Турска Трнава, Срез бјељински).

Душа умрлог може да пређе и у животињу. — „Душа умрлог може да пређе у животињу, а од животиње у човека. Зато је неко зао као пас. У њега је душа од пса“. (Лапово, Срез поцерски). „Један испустио душу. Дуноу, душа изашла и дао је другоме. Је ли човеку, је ли коњу, је ли псу, је ли некој другој животињи.“ (Гроцка). „Опојава поп мртваца, пчела пала на уста покојникова. Поп чита молитву а она све иде око уста, кружи с једног краја уста на други. Кад поп рече: Бог да му душу прости, пчела одлете. Та је пчела била душа покојникова.“ (Рипањ).

Препорођај душе кроз животињу бива и на други начин. „Душа умрлог најпре лута четрдесет дана у облику птице, лептира или неке друге мање животиње око места где је покојник живео и тражи храну и пиће, нарочито ако умрли пред смрт своју, услед слабости или нечег другог, није ништа ни јео ни пио. После тога пређе у дете.“ (Голубинци, Срез старо-пазовски).

Душа грешника најпре прође кроз чистишиште. — „Душа грешника оде горе, па пошто издржи мучење, у чистишишту се препороди и наново уђе у мало дете“. (Стари Ацбеговац, Срез лепенички).

Душа живи онолико, колико је живео онај чију душу носи. — „Кад човек умре, његова душа уђе у дете што се роди. Ако је душа старог човека, дете ће дуго да живи. Ако је душа младог, дете ће мало да живи. Колико је живео човек у кога је душа била раније, толико ће живети и дете“. (В. Бојница, Срез лужички).

Деће живи онолико, колико је остало да живи ономе чију душу носи. — „Деце је умрло у другој години свога живота. Наше бабе кажу: То је била душа неког умрлог старца, коме је остало да живи још две године. — Тако бабе гатају, шта ја знам“. (Сланци, Срез грочански).

Човекова душа може само три пута да се у другом прероди. — „Душа човекова може само три пута да се у другом прероди“. (Рипањ и околина Смедерева) „Умре човек, дух оде горе. Прође 500 векова, дете се роди, уђе душа у њега. То су људи другога века. Опет човек умре и душа изађе, прође 500 векова опет се дете роди, душа уђе у њега. То су људи трећег века. Три пут се душа роди, прође пуно петстотина векова. После трећег века ко зна шта је с њом, с душом. Ништа. Више се не враћа на земљу. Испадну векови кад се покојник (мисли се на душу) дигне. Трећи пут га нестане“ (Топола, Срез оplenачки; слично сам слушао у Ристовцу, Куманову и Мошорину, Срез Тителски).

Деће не добија од умрлог душу, већ његову срећу и несрећу. — У Голубинцима (Срез старо-пазовски) једни верују да човекова душа улази у новорођенче („један са света, а други на свет“), док по другима новорођено дете не добије душу умрлог већ његову срећу и несрећу.

Верујући да је све ово тачно, наш народ даје доказе. „Неки је човек, путујући, дошао до једног непознатог места, па каже: Познато ми је ово место, као да сам овде већ једном био. Пошто зна да за време овога живота на том месту није био, мисли да је био раније, за време неког другог“. (Рипањ; Мошорин; Гроцка; Пуковац). Неки су од ових доказа чисто логичке природе. — „Где би оволики свет, оволико душа, кад би се све увек ново рађало“. (Умчари, Срез грочански). — „Колико се роди, толико мора да умре, иначе би се свет толико намножио, да не би било места где да се стане на свету.“ (Дражањ, Срез смедеревски; Тавна; Куманово; Пуковац). „Куда оду душе толике стоке, живине толико људи? У ваздух, у ветар. Све је то ветар. Где би се то поместило на небу. Све је дух, дах, ваздух, ветар, улази у човека и излази“. (Церина, Срез љубишки).

Као што видимо, наш народ душу сматра као нешто материјално, само врло лако, нежно. Нешто у облику ваздуха који човек удише и издише, или у облику ветра. Пошто је душа телесна, мора да заузима простор. С друге стране народ не схвата да се простор, који заузимају душе, може замислити безконачним. За њега је сваки простор коначан у коме се не може замислити безконачно скупљање телесних душа. Отуда логичан закључак да у једном таквом затвореном простору, као што је овај наш свет, живи изврстан број душа, које стално прелазе из мртвих у живе. Веровање да се увек роди по једно више него што је умрло, по свој прилици да је каснијега порекла. Можда из новијег времена, кад се свет, чак и за очи сеоских баба почео приметно намножавати.

Онај свет

„Кад човек умре обуку га у чисто, то је да буде увек чист на ономе свету.“ Пошто се самртник у агонији може да упрља, „кад умре окупају га и обуку понова. То се чини због света“. (Околина Сопота, Срез космајски). „Онако у чему је сахрањен тако је и горе обучен.“ (Мишљење које сам слушао у свима местима наведене области). „Човек је на ономе свету обучен у чему је умро. Ако је у гаћама умро у њима ће вечито ићи на ономе свету. Зато се пред смрт човек мора што лепше обући и тако обучен очекивати је, да не би бос ишао на онај свет. Пут је дуг, иде се по стењу и камењу. Исто се тако човек пред смрт и напоји и нахрани, да не иде на онај свет гладан и жедан“. (Мошорин; Рипањ). — „Кад се види да ће неко да умре окупа се да не иде на онај свет прљав и неокупан. Обуче се у ново одело, ако има, ако га нема онда у оно у чему је умро“. (Околина Београда). „Свако се обуче онако како је био за живота, да тако буде и горе“. (Тавна).

„Неки захтевају да се пред смрт окупају и обуку, а неки се љуте кад их укућани пред смрт спремају (купају и облаче), — виде да им је

дошао последњи час, па су љути на све.“ Да не би учинили на жао самртнику многи су престали да их купају и облаче пре него што умру.

Да су доиста умрли на ономе свету обучени онако како су били сахрањени наш народ закључује по сновима: „Кадгод сниш мртваца он је увек обучен у ономе у чему је сахрањен“ (Свуда у испитаној области). Понекад умрли поцепа одело на ономе свету: „Сним брата, а он сав ритав“ (Шетоње, Срез млавски), што значи, да нешто од одела треба дати умрломе за душу.

Како је на ономе свету. — Како је на ономе свету причају они који су „обамирал“ па се повратили, затим они који су се „заносили“, као и они којима су покојници долазили у сну па им о томе причали.

Обамирао човек, кад се повратио он прича: „Идем све тако путем, с једне стране шума и с друге. Тице певају, дан леп право пролеће. Идем тако, идем, сретне ме свети Аранђел. — Куда ћеш? пита ме. — Идем путем, одговарам му ја. — Врати се, ти ниси за овај свет. — Кад ћу онда? питам га ја. — На благдан, кад се пеку млади јагањци, кад у твоје селу има најнише веселја. Ја се вратим натраг. Ишао, ишао па се пробудио.“ Кад је дошла преслава, цело село слави. Пеку се јагањци, младеж игра, дошли гости из суседних села. Тај исти човек позове своју снају и рекне јој: „Снајо, пошаљи у дућан за свећу и машину. Донеси корито, наспи топле воде да се окупам.“ Пошто се окупао, обукао је ново одело, легао је на кревет, узео је фрулу и свирао је као што чобани свирају за стоком. У неко доба престаде свирати и рече: „Ево светог Аранђела, седи код мене, гледа ме“. Па продужи опет да свира. Кад би кроз једно пола сата он остави фрулу, запали свећу, прекрсти се, па прекрсти руке на груди и -- умре. (Сланци).

„Умирао је човек. Иде путем а тамо пуно људи. Неки седе па причају, неки тешу грађу, неки зидају кућу, поред једног великог дрвета игра коло. Света пуно као на вашару. Неки се напише, па се богме и побише. Дођоше жандари те их развадише. Сретне га наш покојни Миљко, општински писар. Носи испод руке нека акта. — Шта ћеш ти овде? пита га Миљко. — Незнам ни сам, ето дошао сам. — Е вала осрамотише ме, жали му се Миљко, ниси ти позват него твој комшија Марко. Враћај се одмах натраг, за тебе овде нема места. Пази добро, кад умре твој побратим ти ћеш одмах за њим. (Топола, Срез опленачки).

Умрла мајци јединица ћерка. Мајка сваког дана плаче и жали се: „Што ми се не јавиш макар у сну, да чујем твој глас, да те видим, па макар намах цркла“. Умрла се јавила својој тетци, материној заови, која описује свој сан: „Идем ја уз неке басамаче, високо много. Кад тамо а оно нека кућа на врху, врата а из њих изађе она (покојница). Носи мало бакраче. — Куда ћеш Маро, питам је ја. — Идем да заливам цвеће. — Зар ти није тешко да носиш бакрач? Ти си слаба. — Нисам више слаба. сад сам потпуно здрава. Ајд' да видиш моју собу. Уђосмо у собу. А оно Боже мој, све ново. Сва је соба молована, а доле патосана. У њеној

соби четири кревета. Њен је најмањи. На зидовима филими. Штогод јој је мајка поделила све је у соби и на њој. И нове папуче и гривна око руке. Иде у ономе у чему је била сахрањена. Седе па поче да штрика. Па онда устаде, дванајест је сати, рече, идем на ручак. Устаде и оде“. (Зуце).

„Занео се човек па се повратио. Питају га кога је видео. Он описује све своје сељаке које је познавао а који су умрли. Пита га мајка за сина који јој је умро у војсци: Виде ли мога Анатолија? — Видео сам га, пушку носи, стоји на путу. — Где ћеш? пита ме. — Идем тамо, одговарам му ја. — Ниси ти за овде, врати се натраг. И ја се вратих“. (Врчи, Срез грочански). „Заносио се човек па прича како отац држи на крилу мало дете, бере му цвеће, тура му у недра а оно му све пропада кроз недра, јер дете кад је сахрањено није било опасно“. (Каменово, Срез млавски).

Девојка умрла, отац јој стално плаче. Једне ноћи јави му се покојница у сну и каже му, да ће се удати за умрлог младића из суседног села. Сутра дан отац метне торбу на раме, узме своју жену и оде у то село код оца момковог. Исприча шта је уснио. Оба пријатеља плачу, грле се и љубе. (Бели Поток, Срез врачарски).

Кад неко умре баци му се у сандук: шећер, јабука, колачи и шта ко има и говори му: „Снао (или секо, брате, дете) поздрави ми тамо моје дете, мужа или брата, испричај им како се ја овде мучим, како живим“. Веле да мртвац све то чује и однесе поздрав горе. (Готово свуда у области испитивања).

Сасвим је друкчије са самоубицама који на ономе свету стално лете и трче. „Бог их ухвати, метне их у буре, па их затвори. Кад их пусти они јуре као ветар, лудују. То су вијори. Запале сено, преврну оцак. Вијор кад бесни, бесне обешенаци (они који су се обесили). То су млади обешенаци, матори то не чине, њих мрзи“. (Рипањ).

На ономе свету човек ради исто што је радио на овом. — „Оно што је човек био на овом свету биће и на оном: Ко је био поп биће поп; ко је био калуђер биће калуђер; ко је био поштен биће поштен; ко је био лопов биће лопов. (Босиљево, Срез струмички и свуда по другим местима). „Што човек работа овде на земљи, ће работа кад умре и горе на небу“. (В. Бојница, Срез лужички). „Муж ми је умро у војсци, кад умрем морам да га тражим где је“. (Пуковац). „Све је тамо, штогод је овамо“. (Сопот). „Сањао мог оца Бранко Марков, па прича: Сањам они риљају Циганско Брдо, саде кромпир. — Помоз' Бог, шта ту радите? питам ја. — Ето, садимо кромпир, одговарају они. — Зар и тамо мора да се ради, као и овде? Штогод смо радили тамо радимо и овде, одговарају они.“ (Гроцка).

На оном свету узраси човека не мења се. — „Како ко умре тако тамо и остане. Ко млад умре, млад вечито и остане, ко стар умре стар и остане“. (Мишљење које се свуда чује). У Копљарима код Аранђеловца

и Голубинцима неки говоре да се и на оном свету стари и умире исто као и на овоме.

На ономе свету човека чека прва жена. — „На ономе свету човека прихвати прва жена“. (Добра, Срез смедеревски). „Кад човек премире прва жена стоји и зове га. Мој је отац тако премирао и јавила му се прва жена, звала га, а он све виче: „Росо, са' ћу“, „Росо, са' ћу“. (Железник, Срез врачарски). „Прва жена, први залагај, друга други“, (Пуковац). „Прва жена чека мужа, друга стоји иза ње“. (Врање). „Момак ожењен удовицом и девојка удата за удовца тамо су без пара и сами лутају“. (Голубинци).

Деца на оном свету. — „Деца од прве жене припадају оцу и мајци а од друге се скитају или се окупе око неког рођака“. (Голубинци и многа друга места).

Храна на оном свету. — Они који су обамирали па се повратили причају: „На ономе свету поређани су пуни столови, мртви седе поред њих, свет гледа на јело, али нити једе нити пије“, јер се тамо и не једе и не пије. Пред њима стоји све што је подељено. Штогод се да мртвоме за душу или му се намени, све то стоји пред њим. „Један је имао куче под столом. — Зашто ће ти куче? питам га ја. — Волео сам га док сам био у животу, пазио, па је оно сад дошло и чува мене. Остаје код стола кад некуд одем“. (Зуце). „Кад одеш на гробље иди само до капије гробљанске, ту те чекају твоји мртви: Ето иде моја даја, благо мени, носи ми понуде“. (Бели Поток). „Кад су даће, суседи (мртваци) отимају један од другог. Сањала сам мој ми се покојник жали: Ето не могу да једем од ових гладних. — Гладни су они којима није подељено“. (Зуце). „Ишла на гробље жена и поделила за свога комшију. Преко ноћи комшија се јавља својој жени: Виде ли ти, Миљана је донела врућу гибаницу, а колико је слатка. — Јеси ли је јео? — Нисам, осетио сам само њен мирис, — јер на ономе свету мртваци не једу него само миришу јело“. (Зуце).

Улога сна при стварању слике о ономе свету. — Као што смо видели сам народ објашњава како ствара слику о ономе свету на основу својих и туђих снови, заноса, бунила и халуцинација. Сан се може сматрати као слободна игра претстава, чија веза има већу или мању сличност са стварношћу. Све претставе које излазе човеку у сну потичу из будног стања. Оне су фантастичне само у погледу њихових комбинација. Исти је случај и са комбинацијом о ономе свету. Зато што су поједини моменти, поједине претставе о животу на ономе свету узете из обичног, свакодневног живота нашег народа, оне су му блиске, добро познате, па зато и комбинације истих врло вероватне и по његовом мишљењу једино могуће.

Још је један разлог зашто човек мора да верује у живот на „ономе свету“. „Кад човек не би веровао да ће му на ономе свету бити све исто као на овом, зар би могао да живи?“ (Босиљево, срез струмички).

Човеку је тешко помислити да он једном може сасвим нестати и непостојати више, па макар то било и после смрти. По свој прилици да и тај, чисто субјективни моменат, жеља за животом, вечним животом, утиче на стварање још јачег уверења у истинитост оног што човек преживи у сну, бунилу, заносу и халуцинацији.

Елементи човекове личности. — Из свега што је досад речено о души и ономе свету лако је видети да наш народ човека, његову личност, у ствари дели: 1) на његово тело које после смрти иде у земљу, 2) на његову душу, која после смрти прелази у новорођенче и 3) на њега самог, на човека као целину. Човек продужава живот овог света и на оном свету и то са неким ограничењем. Видели смо да су та ограничења: 1) на ономе свету човек не стари, и вечито остаје у узрасту у коме је умро, 2) не једе, већ само мирише храну која му се подели и 3) не плоди се.

„Један је човек заспао на гробљу и спавао 24 сата. Сnio је да иде на суд. Обукао нову, чисту кошуљу, нове опанке, чакшире, гуњ и пошао је код најстаријег суда. Кад је дошао до капије а тамо стоји стражар и пита га шта тражи. Кад му је овај одговорио, стражар му нареди да се одмах врати кући, јер треба да иде код другог суда. Вратио се натраг. Враћао се, један стражар иде напред а један за њим. Наиђу на липсалог коња. Онај стражар што је ишао напред наређује му: забутај се у уста у ту мрцину. Сирома човек проба, проба али не иде. Како је силно главом ударио о мрцину избио јој је два зуба. Онда онај што је ишао напред удари коња по д . . . . што је јаче могао. Кад је стражар ударио коња, човек се нама' пробуди и скочи с кревета. Осетио је како га боли место, по коме је стражар ударио мрцину. Пипне уста, кад тамо а оно два зуба фале. Он се онда сети да то није била коњска мрцина него његово тело“. (Шетоње, Срез млавски).

Ова подела човекове личности на три компоненте постоји и у односу према живом човеку. Како из понашања према својој околини, тако исто и из обичног разговора може се приметити, да наш народ схвата личност човека као један сложен појам, који је састављен из саме личности, њене душе и њенога тела. Човек, његова личност, коју он назива својим *ја*, а околина назива *он*, јесте оно што ступа у односе са другим људима, са другима *ја*, са другима *он*, исто тако као и са осталим живим и мртвим деловима средине у којој се човек рађа, у којој живи и умире. *Ја* је личност, индивидуум, јединица људска. *Ја* је осећај везе између душевних преживљавања и престава свога сопственог тела. Код моралних страдања, код изражавања разног афективног стања каже се: „Душа ме боли!“ „Срце ме боли!“ У овом случају срце замењује душу, као њен синоним или као место на коме се душа налази. За тело као за засебну компоненту човечије личности дознајемо благодаречи осетљивости којом влада кожни покривач нашег тела као и приликом разним оболења.

Културни слојеви села. — Не треба мислити да овакве претставе о „ономе свету“ имају сви житељи једног села. Свако је данашње наше село састављено из неколико културних слојева. Најнижи слој чини већина старијих, неписмених људи и жена. Ово је у исто време и најстарији културни слој па према томе за етнолога и најинтересантнији. У горње слојеве улазе писмени људи и жене, обично млађи и по узрасту. Како ови слојеви у једном истом селу мисле о оном свету, навешћу као пример Голубинце у Срезу старо-пазовском. *Први културни слој, нижи.* На ономе свету живи се исто као на овоме. Постоје радни и празнични дани, само што они трају толико дуго као код нас година. Да је тако наводе овај пример. Кад је некакав умрли кум са оног света позвао свога кума са земље себи у госте, овај полазећи закити шешир шимширом. Затим, не јављајући се ником, сиђе кроз некакву рупу у земљу, где га на вратима дочека кум, поведе га и одведе у своју кућу. Пошто је тамо био и видео много лепих ствари, после неког времена кум са земље врати се натраг, опет кроз исту рупу. Кад је погледао на шимшир на шеширу, а оно он се још зелени. То га је јако изненадило, јер је био убеђен, да се на оном свету задржао 20 година, док су му људи говорили да га је било нестало са овог света пре 20 дана. — „Тамо на оном свету владају исти обичаји и празници као на земљи. Тако се на Петров дан деле јабуке оној деци, чије мајке на земљи нису јеле јабуке пре Петров дана; на Преображење деле се лубенице и грочђе; на Материце и Оцеве разни дарови; на Ускрс јаја, а кад су Задушнице поскурице.“ — На ономе свету миру и сахранују се исто као и на овом. Само што се не спаривају и не рађају се. Као доказ наводи се ово: једна је жена сањала како је неки њен умрли рођак одвео на небо. Тамо је видела сахрану исто као и на земљи: напред иде поп, за њим литија, сандук и пратиоци. — Човек остаје тамо исти какав је био кад је умро. Осећа све потребе као и на земљи. Зато тамо мора да ради да би се хранио. Доказ: Умрла девојка јавља се у сну својој мајци и тражи од ње да јој пошаље штогод за јело. Мајка пак, знајући да ако се умрломе да нешто из руке живога, да ће и онај који даје ускоро умрети, није дала ништа. Онда покојница извади мало парче лепиње и каже: „Видиш, мајко, свако од нас добије само по оволико парче, па смо сви сити.“ За разлику од других, Голубинчани мисле да се на ономе свету једе.

Други културни слој, виши. „Само се двапут родио Првозвани Андреја. Он је био врло богат, имања је имао не мог' ти казат' колико. Био је згрешно па се хтео да оправда. Онда му Бог каже, да не може да се оправда док не скупи сву имовину на гомилу и не запали је и сам не изгори са њом. Богаташ је тако и учинио. Кад је Исус Христос са Светим Петром и Павлом иш'о по свету наиђе и на ту гомилу пепела. Онда се Христос обрте ученицима и рече: „Овде лежи велики грешник, који је послушао свог Господа и изгорео на овој гомили заједно са својим

капиталом“. Па онда прекрсти штапом преко пепела и рече: „Устани Андреја од седам година“. И овај устаде, и било му је седам година. Тај се само двапут родио и више нико“. На оном свету не живе људи него душе њихове. Тамо постоји рај и пакао. На ономе свету, односно у рају је много лепше него на овоме. Тамо све блиста у сјају, јер злата толико има да се и на земљу просипа. У рају је увек пријатно, топло. Пуно је тица, разних животиња. Воће које цвета и роди дванајест пута у години, све једно за другим. Пуно је разног цвећа око којег лете душе умрлих. Мртви су безтелесни, њихове душе лете у облику лептира. Душе умрлих седе на златним столицама, спавају на златним креветима. Златно цвеће, златно дрвеће. Тамо је све од злата. Од многих суза на земљи тамо су створене речице. То је заправо рај и по њему шетају анђели, свец и други праведници. Анђели имају крила и невидљиво слећу на земљу по душе умрлих и односе их на небо. Некада, и то до проналаска ватреног оружја, нарочито пушке, анђели су живели на земљи. Данас су они на небу. Према мишљењу једних, они који су у рају ништа не раде, него само шетају, једу и спавају. Други мисле, да се у рају раде само лакши послови: кувају, једу, празником иду на молитву, посећују један другог, госте се а највише се одмарају, шетају и уживају.

На небу има и пакао, који је од раја одвојен огромном оградом. У паклу је најгушћи мрак. У једном је делу огањ а у другом вода. Затим долазе разне животиње с којима се грешници боре. Неки мисле да постоје три врсте раја и три врсте пакла. За најправедније је горњи рај, у који иду младићи, девојке и деца. За мање праведне је средњи рај и у њега иду тек ожењени и удате, и други са мање греха. У доњи рај иду испосници и покајници. У пакао се иде према тежини греха. У прва два пакла иду мањи грешници а у трећи, најтежи: убице, самоубице, и други тешки грешници као, на пример, жене које нешто ураде да не роде. Оне су тамо чак присиљене да једу своју убијену децу. У ред тешких грешника улазе и крадљивци црквених и манастирских ствари.

То је све у чему се разликује гледиште на душу и онај свет ова два културна слоја у Голубинцима. У неким тачкама они се слажу. Човека који се више пута женио тамо на оном свету чека прва жена, исто тако и жену чека први муж. Момак ожењен удовицом и девојка удата за момка тамо су без пара.

У Голубинцима постоји и трећи културни слој, ако се он тако може назвати, а то је већина сеоске омладине од 18 до 30 година. Они, изгледа, не верују ни у шта, или се бар праве да не верују. Ако их човек упита о ономе свету они ће одговорити: „Отуда се нико није вратио, а шта је тамо нико незна. А да је тамо добро сви би се грабили. Прво би се грабили ти и ти из села“. Или: „Шта ја знам како је тамо, душа (кад човек умре) нема очи да види“.

Понекад дође до сукоба између старог и новог гледишта. Прича писмена жена средњих година из Доње Кућине, Срез бјелински: „Кад сам ишла у школу учила сам да душа оде у рај или пакао и тамо остаје вечно. А моји се сељаци чуде и кажу: „Откуда би толике душе стале на небу? И доказују да душе умрлог прелазе у новорођене. А ја сад неznam ни сама коме да верујем“.

Dr. Александар Петровић

Zusammenfassung. — *Beitrag zur Erforschung unserer Volksreligion.* Im Volke herrscht der Glaube, dass das menschliche Individuum nach dem Tode in 3 Teile zerfällt: Der Körper geht in die Erde, die Seele wandert in ein neugeborenes Kind, während das „Ich“ in seiner Totalität ins Jenseits geht. In der vorliegenden Abhandlung ist nur von der Seele und dem Jenseits die Rede.

Das serbische Volk fasst die Seele als Hauch, als Luft, als Wind auf. Das Kind im Mutterleibe ist bis zum 5. Monat ohne Leben: im 5. Monat haucht ihm die Mutter Luft ein, wodurch das Kind eine Seele und Leben erhält. Das werdende Kücken dagegen erhält seine Seele durch die Poren der Eierschalen.

Würden nun die Seelen aller Abgeschiedenen ins Jenseits eingehen, so würden sie den dort zur Verfügung stehenden Raum so schnell ausfüllen, dass für neue Seelen kein Platz mehr wäre. Und daher wandern die Seelen der Verstorbenen in die neugeborenen Kinder. Mit Rücksicht darauf, dass die Menschheit dauernd wächst, glaubt man nun, dass die Erzeugung neuer Seelen in folgender Weise vor sich gehe: Täglich sterben 300 Menschen, es werden jedoch 301 Kinder geboren, und um dieses eine Kind vermehrt sich dann die Menschheit. Aber diese Seelenwanderung ist nur 3 mal möglich, danach löst sich die Seele in Nichts auf.

Das Leben im Jenseits gleicht dem auf Erden. Auch dort oben muss man arbeiten wie auf der Erde, um zu leben. Man übt dort den gleichen Beruf wie im irdischen Dasein aus. Wer im Diesseits ein Pope war, ist es auch im jenseits; wer hier unten ein Dieb war, bleibt es auch dort oben.

Wenn ein Mensch im Begriff ist zu sterben, so muss man ihn baden und ihm seine neuesten und schönsten Kleider anziehen. In seinem Sterbekleide wird er im Jenseits ewig weiterleben.

Im Jenseits ist man nicht, man riecht nur die Nahrung. Man altert nicht, der Mensch bleibt ewig in dem gleichen Alter, in dem er gestorben ist. Wenn ein Mann mehrmals verheiratet war, so erwartet ihn im Jenseits die erste Frau; wenn er Kinder von mehreren Frauen gehabt hat, so werden mit ihm in der anderen Welt nur die Kinder der ersten Frau zusammen leben. Wenn ein Jüngling mit einer Witwe verheiratet war, so wandert er allein im Jenseits; das Gleiche gilt für das Mädchen, das mit einem Witwer verheiratet war.

All dies weiss das Volk aus seinen Träumen und aus dem Halluzinieren Schwerkranker, die dem Tode nahe waren.

Menschen, die von einem Toten träumen, erzählen, wie man im Jenseits lebt; Moribunde, die wieder ins Leben zurückgerufen worden sind, erzählen, wie zu ihnen tote Verwandte gekommen sind und sie gerufen haben. Einige sind im Traum auch im Jenseits gewesen und haben von drüben berichtet.

Am Schlusse der Arbeit geht der Verfasser auf die kulturelle Schichtung der Bewohner des serbischen Dorfes ein.

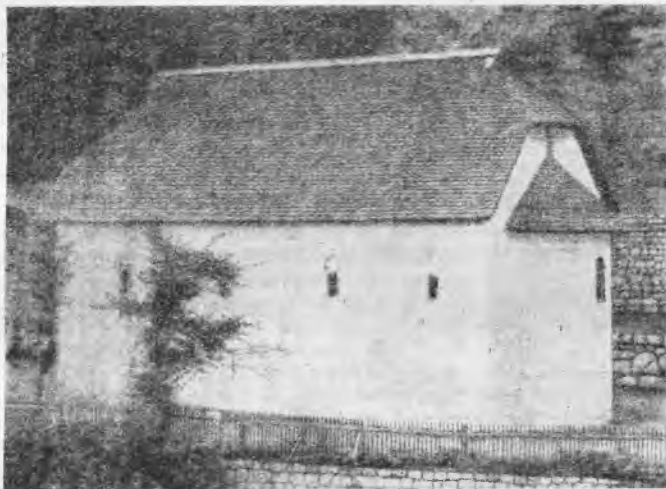
Слава „Цркве Ловнице“ у Бирчу

У Бирчу, области Источне Босне, постоји стара црква коју околно становништво зове „Црква Ловница“. О њој постоји народно предање, чак и народна песма, да је немањинка задужбина „Тишчи (реци) на извору“ и то краља Драгутина; а да је била у старини и манастир, о томе постоји запис на једној старој црквеној рукописној књизи. У „Троношком Родослову“, за који је утврђено да је писан негде између 1750 и 1790 г., стоји ово: „...А јакоже превелики љубитељ бјеше звјереј имје многија ловити, јакоже и није во Босни свидјетелствујет прозвишча јего Краљева Гора и манастир Ловница¹⁾ которују он саздал, свја около вратију и пенцера зеленога мрамора...“ (Гласник Друштва Србске Слоvesности књ. V стр. 57 и 58).

¹⁾ Крајње је већ време да се отпочне стручно проучавање и иконографије и архитектуре ових старих црквених грађевина Источне Босне међу којима је, по народном називу, и „Црква Ловница“ и да се испишу и публикују сви записи из тих наших старина. По записима црква се зове „Ломница“, а у „Троношком Родослову“ је „Ловница“. Ја употребљујем онај назив који сам чуо у самом народу из живог говорног језика народног. Она, свакако, спада групи црквених грађевина: Папраће, Возуће, Озрена и Тавне, западно од Дрине, и Раче и Троноше преко Дрине. Изнад врата Ловнице је лик св. Ђорђа како убија аждају коме је и црква посвећена. Постоји народно предање и за манастир Рачу, код кога је постојао „Скит св. Ђорђа“, да је Драгутинова задужбина, затим лик св. Ђорђа у барелефу је изнад главних врата и Студенице и Дечана, сем тога је Драгутин обновио Ђурђево Ступове код Новог Пазара и подигао црквицу Св. Ђорђа, која и данас постоји крај рушевина Ђурђевих Ступова, где је био и сахрањен: све су то били за мене докази да је то ван сумње немањинка задужбина (О томе више у чланку „Црква Ловница у Бирчу“ у Алманаху — календару Дринске бавовине за 1932 г. стр. 369—371). Међутим у „Гласнику Земаљског Музеја“ за 1938 г. штампан је „Кратак извештај о испитивању старина манастира Озрена, Тамне, Папраће и Ломнице“ од Ђоке Мазалића, у коме се тврди да су Ломницу подигли калуђери Генadiје и Акакије. Тај је закључак сувише смео, изведен само на основу једног лика, чија репродукција није донешена, и написа: „При смиреном (старцу) Акакију и братијам јего...“ Та двојица калуђера могли су Ломницу само обновити, али никако изнова подићи. Кад се упореде унутарња архитектонска израда Ломнице са додатком Грачанице и лик види да је Ломницу радио пећи мајстор. И кад српски патрирх Макарије Соколовић није могао да усклади свој додаток са Милутиновом Грачаницом, него он, по општем мишљењу, квар: лепоту ове немањинке грађевине, тешко је усвојити закључак да су та два калуђера могли да имају толико материјалних средстава за израду Ломнице.

Заједничко слављење „Цркве Ловнице“ и околних кршњака-Ђурђевшатака. — За онога који описује народни живот и обичаје области Бирча, нарочиту пажњу свраћа заједничко слављење Ђурђев-дана „Цркве Ловнице“, коме је она посвећена, и околних кршњака-Ђурђевштатака, јер таквог слављења нема нигде на простору слављења крсног имена. Да се то види и што верније опише, требало је отићи о једном Ђурђев-дану, пратити ово слављење и снимити га. Пошто сам и сам кршњак-Ђурђевштак, г. 1931 о слави син ме замењивао, а ја сам кренуо у Бирач „Цркви Ловнице“ да видим то јединствено заједничко слављење.

1. Црква Ловница

Сн. М. Карановић

Уочи Ђурђев-дана било је „бденије“ у „Цркви Ловнице“. Чаробна је слика све живописане унутарњости, обасјане светлошћу свећа и кандила. Освануо је леп пролећни Ђурђев-дан 1931 г., кад је сва природа оживела, а сва околина цркве расцветала и зазеленила, да је милина све то посматрати. Са свих страна силазиле су цркви групе сеоског света у празничком руху. Међу њима издвајали су се домаћини Ђурђевштаци са својим гостима који су им у очи празника на уобичајени начин дошли на славу и сутрадан кренули заједно са домаћином цркви. После службе Божије кренула је литија трипут око цркве. Један тежак носио је одмах иза црквеног барјака велику икону св. Ђорђа, а за њим икону св. Богородице носила је стара удовица попадија Марта Голића, одива свештеничке породице Савића.

После службе постављена је заједничка славска софра цркве и свих околних кршњака-Ђурђевштатака. Чело софре су гости и угледни људи.

Двори их председник Црквене општине или га замењује који од општинских одборника. Домаћини Ђурђевштаци сваки стоји и своје госте двори и точи им пиће. Кад су, седећи за софром, три пута се обредали пићем, настаје најсвечанији део целог заједничког слављења: „Дизање у славу Божију“. Пратио сам најпажљивије сво слављење и фотографисао најзначајније моменте. Нисам могао, заузет фотографисањем, да забележим народне здравице. „Долибаша“ славске софре био је Аксо Поповић из старе свештеничке породице у околини „Цркве Ловнице“, старином са Херцеговине, из села Самобора код Гацка, са наследном породичном славом св. Савом. Обећа ми месни свештеник да ће после пописати све

Сн. М. Карановић

2. „Бирчаци“ пред вратима цркве (х славски долибаша Аксо Поповић)

народне здравице и описати цео ток тога заједничког слављења како се од старина обавља. Син меснога свештеника, г. Бранислав Савић, описао је начин слављења по казивању очеву и славског „долибаше“ Аксе који је умро у зиму 1938 г., и од „долибаше“ записао све народне здравице. Најсвечанији је моменат целог слављења, а и најузбудљивији, када председник доноси „славу“ (славску свећу, славски колач и славску „буклију“, ћасу замедене ракије) и предаје све то „долибаша“. Тада пуца прангија и звони црквено звоно. Прво је обављен славски црквени обред, затим су гости сели а домаћини дворили. Опис студента Савића, који је означио као „Слава Манастира Ловнице“ доносим од речи до речи:

„Манастир Ловница слави св. Ђорђију. Становници околних села су такође, већином, Ђурђевштаци. Данас има око 280 домова који славе св. Ђорђа. На Ђурђев-дан дођу на службу сви домаћини са спремом

тј. донесу по нешто јела и пића с чим славе и код куће. Црквени одбор на неколико дана прије одабере од својих бољих и јачих домаћина једнога коме даде у дужност да укува крсни колач за црквену славу.

Кад се сврши служба, и народ три пута обиђе око цркве носећи барјаке и црквене иконе, тада се „меће најприје софра црквена“, одатле

Св. М. Карановић

3. Чело славске софре заједничког слављења код цркве Ловнице

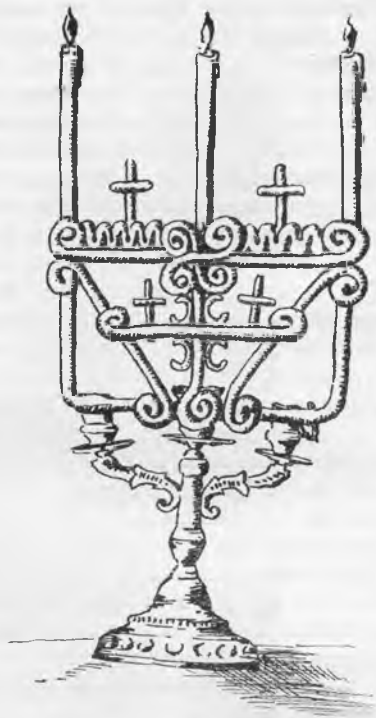
настављају домаћини сваки по један своју софру, редом око све цркве унаоколо. Одборници дворе изнад своје софре.

У чело (за долибашу) се меће обично који од најугледнијих домаћина, који зна лијепо наздрављати. Више њега двори претсједник црквени.

Прву здравицу („почелницу“) наздравља председник долибаша, тако и трећу. Кад трећу попију, одбор одлази у ћелију конака, где стоје припремљени: колач с грудом (сирцем), с крмећом сувом плећком од посјека што је све донео онај домаћин који је кувао колач, затим ћаса ракије (велика бакрена) заслађене са медом, крсна свијећа (свијећа је састављена од три крака, те кад се пали онда све три запале и горе).

Претсједник узима крсни колач и остало на колачу, један опет одборник ћасу са „славом“ (јер се замењена ракија зове „слава“) а трећи носи напријед свијећу. Звон црквено зазвони, прангија и пушке пуцају, а одборници носе побожно: један напријед два црквена звонца, други кадионицу, трећи свијећу (крсну), четврти „славу“ а позади претсједник са крсним колачем на рамену пјева „Весели се брате домаћине...“ Узваници и сав народ устају и чекају покрај софре. Кад прођу, претсједник зазива Бога: „Помаже Бог браћо!“ — Одговарају сви: „Бог ти помого!“ — Претсједник: „Јесте ли мени ради?“ — Народ: „Добро нам дошо!“ — Претсједник: „Кога ћу ово убити браћо?“ (т. ј. мисли с ким да лопе колач, а коме да даде ћасу). — Неки вичу: „Удри мене ћасом!“ Затим потури колач и ћасу а узме свијећу и запали је са зубљом луча те стави на софру. Свештеник узме кадионицу и крст па пјевајући тропар св. Ђорђију прође кроз све софре и окади их. Кад се опет врати црквеној

софри долибаша чита гласно „славу“ (тако се зове народна молитва). Затим претсједник као домаћин узима крсни колач и по обичају лопе са долибашом: пошто га три пута окрену и пољубе се, разломе га, а свештеник, који је за то време читао молитву, крсни колач прелије вином. Иза тога даје се ћаса са „славом“ долибаша, који је, пошто мало сркне, даје претседнику, а овај додаје десном до себе, овај опет лијево, те тако све унакрст ћаса иде од руке до руке да сваки окуси „црквене славе“. Пошто су се сви обредили, прекрсте се и тек сада седају те настављају слављење. Долибаша наздравља четврту. Претседник-домаћин пету, долибаша шесту и седму (која се наздравља „за примка и напретка“),

4. Славска свећа

свештеник наздрави опет за здравље домаћице која је колач кувала и похвали је. Затим како ко буде готов крсти се и устаје, а сједају домаћини кршњаци, који су досада дворили више својих „узовника“ и служили ракију.

У околним црквама и у свој области Бирчу слави се крсно име као и у свој Босни и Херцеговини. Здравница има осам, којих се долибаша за софром држи, и оне гласе овако:

Прва здравица („йочелица“): „За почетка и добре среће ракију започети пити здраво и весело бити, ако Бог да. Сретно нам било састанье у овога брата домаћина, где се састали ове године Боже дај и до године, у миру и божијем чину. Да Бог да, домаћинска слава да буде срећна и код Бога пријатна. Вазда своју славу славио никад не изоставио, имао чим, а имао и с ким, ако Бог да. Након овог домаћина да остане његова слава на његовијем потомцима, од сада до страшнога суда. Здрав си десни друже и помози Боже. Фала брате домаћине!“

Друга здравица: „Прву пописмо у добри час, а другу у бољи час. Оба часа добра и помогла код овог дома, где молимо Бога, Господ нам Бог и помогао на овоме мјесту и на свакоме састанку. Фала брате домаћине, помого ти Господ Бог и твој светитељ ради кога се трудиш и трошиш, он ти то надокнадио својим благословом и подарио ти здравље и весеље. Здрав си друже који си на реду!“

Трећа здравица: „Ја ову чашицу подижем и здравицу помињем у лијепо име Бога и св. Тројице. Св. Тројица да нам буде помоћница, где ми св. Тројицу заборавили ја поборавили у лудости ја у пјаности она нас не заборавила, већ нам била на помоћи и у дневу и у поћи. На свакоме мјесту стидноме и страшноме ће је год поменули. Боже дај и помогла нам и у помоћи била и нама и овоме брату домаћину, ако Бог да. Фала ти брате домаћине, срегна ти била слава, код Бога пријатна, помого ти Бог и данашњи год кога славиш. Здрав си десни друже и помози нам Боже!“

Четврта здравица: „Пописмо јако чашицу и наздрависмо здравицу у лијепо име Бога и св. Тројице. Ја сад ову чашицу подижем и здравицу помињем за име Бога и лијепога сјајнога часнога крста, који може да нама српској браћи поможе. Који год брат Србин крстом се крстио и Богу се молио, Бог му помого и часни му крст просјо; који се не крстио господ Бог дариво па се и он часнијем крстом прекрстио и Господу се Богу обратио, а ко по све на њега мрзио он га и поразео, очи му смрачно, руке скратио, па му било и мрачно и страшно од Бога и часнога крста. Још уз то велимо за нашијех славнијех цркава и манастира који служе. Боже дај да служе од сад до страшнога суда а које су се обломиле, Боже дај народу српскоме родне и плодне године те се и оне поновиле и у њима божествена литургија прослужила. Боже дај нашијем свештеницима, оцевима духовнијем који закон божији врше, да им он буде савршен по Христову закону.“

Што наши оцви духовни наша чеда кршћавали Боже дај да буде совршено и кршћено ко св. Јована на ријечи Јордану; што наша чеда вјенчавали Боже дај да буде вјенчано и совршено ко у цара Константина и царице Јелене; што наше усопше душе у црну земљу сахрањивали Боже дај усопшијем душама рај и царство небеско те им се душа раја

5. Ломљење крсног колача

Сн. М. Каранонђ

настајала и небеског царства нагледала. Фала брате домаћине помого ти Бог и данашњи год. Здрав си друже који си на реду!"

Пеџа здравица (наздравља је долибаша домаћину): „Ја и ову чашицу подижем и здравицу помињем за име Бога и св. Петке и

св. Нећеље која често долази, да нам моленије услиши и гријехе опрости и за живота и здравља овога брата домаћина. Боже дај да му буде сретна слава. У његову се дому сабирала браћа брана и одбрана, ко му хтио наудити, Господ Бог га смео и од овога дома одстранио а и од свакога српскога братинскога дома и рода. Здрав си домаћине и помози нам Боже. Ђе пили и напијали ове године, Боже дај и догодине!“

Шеста здравица (наздравља је домаћин долибаша, и својим пријатељима и кумовима): „Здрави сте браћо десно и лијево све нам било сретно и лијепо. Долибаша се сјети мога здравља и живота, сјетио се Господ Бог његова, а и осталије мојих кумова и пријатеља. Ко ми је кум Боже дај био ми жив а ко ми је пријатељ помого Христос и Богородица. На престолу Божијем ђе год био крсни род и поштени дом Боже дај био ми и кум и пријатељ, с њиме се срет'о и за здравље пит'о, у лице се љубио и један другоме се за здравље Богу молио!“

Седма здравица (за примка и напретка): „Ја ову здравицу подижем за примка и напретка среће и здравља. Примкло нам љето, родило нам жито. Да Бог да овоме брату домаћину сваки примак и напредак а највише здравље и весеље, сточно плођење и житно рођење. Боже дај те и до године дочекао своју славу и са свом својом кућном чељади прославио је у најбољој срећи и задовољству. Фала ти домаћине а здрав си друже који си на реду!“

Осма здравица (наздравља је демаћин): „Здрави сте браћо сви који сте се састали у моме дому и посетили моју крсну славу. Боже дај да будете сретни и живи те и до године да ми дођете. Ја сад ево опет сјећам се мога долибаше који сједи у првом челу: вазда сједио, браћа га миловала, чаршија му вјеровала; вјеровао му највише Господ Бог, те му био на помоћи на овоме мјесту и на свакоме. Боже дај да након њега и његови потомци заузму његово мјесто те да Бога помињу и здравице подижу!“

Неколико напомена опису слављења. — Треба много допуна овом опису слављења и у најситнијим детаљима упоређивати то слављење код цркве и слављење у дому. За то треба више времена бавити се у самој области и присуствовати тим светковинама више пута, обраћајући пажњу на најситније појединости народних обреда и обичаја. Засада доносим неколико напомена:

1. На великом простору слављења бира се међу славским гостима „долибаша“. То је турска реч, састављена од две речи: „долу“, у значењу пуно, изобилно и „баша“ у значењу глава, првак. Он руководи целом светковином и брине се да сваки славски гост буде што боље погошћен и почашћен. Пре турског завојевања, сва је прилика, тога изабраног госта звали су „славогост“.

2. И у Бирчу, као и у свој Средњој Босни, Горњој Херцеговини и Старом Влаху, зове се „слава“: прво, цело светковање, друго, кад се за најсвечанији део слављења — „Подизање у славу Божију“ доноси на славску софру: славски колач, ћаса замедене ракије и тророга крсна свећа; и на концу, треће, под речју „слава“ подразумева се народна молитва, одржавана усменим предањем, која се говори на најсвечанијем делу слављења „кад се диже у славу Божју“ и у којој се више пута понавља „Ва слава и чест“ са кришењем и дубоким клањањем до земље. У тој народној молитви (званој „слава“ или „васлава“) прво се редају у групама опште хришћански светитељи, а затим Срби-светитељи. Описивачи крсних слављења записали су око 30 варијаната те народне молитве. У једној се спомиње и Милош Обилић као светитељ и царица Милица. Ако нема ко да изговори за славском софром ову народну молитву, у многим динарским областима сматра се да цела светковина није прослављена онако како спада да се прославља по предању од старина.

3. Описивач слављења у Бирчу само је укратко споменуо старе цркве и манастире. Сазнао сам да у околини „Цркве Ловнице“ говори и ова жеља о старим црквама и манастирима, која овако гласи у околини Сарајева, по забележењу попа Стјепе Трифковића: „... за онога цвијета на сред бијелога свијета: Цркве Јерусалима, и осталијег цркава и манастира; која је црква узгор, Бог је узгор и подрж'о, а која је црква опанула, ја ли се обрушила, ја је душманска сила оборила, Бог дао добру годину, ја ли добру господу, ја ли нашем красном брату домаћину — и нас титорнике и приложнике, те и ми прилог учинили, те се и оне поградиле: с двора клаком и каменом, а изнутра крстом и иконама, те се и у њима чатало православно еванђелије од данас до суда праведнога! За оније стараца калуђера који чају у камену, на камену, те се за нас грјешне Богу моле; молили се и умолили се и своје стадо привели ка Ристову спасенију...“ („Босанска Вила“ за 1887 г. стр. 246).

Милан Карановић

Résumé. — *La slava (fête patronale) de „l'église Lovnica“ dans la région de Birač.* Au Birač (Biratch), région de la Bosnie orientale, il y a une église que les populations avoisinantes dénomment „l'église Lovnica (Lovnitza)“ et que la tradition désigne comme un monastère fondé jadis par les Némagnides.

L'église est dédiée à Saint Georges et elle célèbre sa „slava“ en même temps que les fidèles qui ont le Saint Georges comme fête patronale, ce qui n'est pas coutume dans d'autres régions où ces fêtes ont lieu. Selon les faits qu'il a notés lui-même sur place et selon les communications de son correspondant M. Branislav Savić, l'auteur décrit cette cérémonie qui s'effectue en commun.

Les rites religieux accomplis, on dresse une grande table de festin („slavska trpeza“) aussi bien pour les célébrants de l'église que pour les fidèles dont la „slava“ tombe le même jour („svečari“, „slavljenici“). Le couvert mis, on place en tête de la table le *dolibacha*, l'amphitryon le plus en vue, qui règle tous les détails de la fête

et veille que chacun soit bien soigné. Lorsque tout le monde est assis, trois toasts sont prononcés d'abord. Puis, on apporte sur la table commune le gâteau de la fête („slavski kolač“), un cierge allumé et du vin. Selon un rite habituel, on coupe, ou plutôt: on casse („prelomi“) le gâteau et le repas commence, pendant lequel les toasts (au nombre de huit) vont leur train.

Il est à remarquer que dans cette région, ainsi que dans la Bosnie centrale, dans l' Herzégovine du nord et au Stari Vlah, sous le nom de „slava“ on comprend: 1) la célébration de la fête tout entière, 2) l'instant où l'on apporte sur la table le gâteau de la fête, le cierge allumé et de l'eau de vie, et 3) la prière que fait le peuple au moment le plus solennel de la cérémonie, quand on porte le toast à la gloire de Dieu — la prière léguée d'une génération à l'autre. Dans cette prière, dite „slava“, on invoque d'abord en groupe les saints chrétiens communs et, ensuite, les saints Serbes. L'auteur remarque que les connaisseurs de la fête patronale ont noté une trentaine de variantes de cette prière.

Маслињаци и прерада маслина у Паштровићима

Паштровићи захватају јужни део Боке Которске, од Будве до Спича, између мора и црногорских планина. Овај узани део приморја, испросецан многим потоцима и увалама, састоји се углавном од кречњачког земљишта, које се стрмо спушта према мору.

На том голом и кршевитом терену није се могла јаче развити земљорадња. Уколико је има, она је углавном ограничена на мале њиве, подзидане сувомеђинама по стрмим странама. Једино чини већи изузетак Буљарица, у којој равно и плодно земљиште дозвољава јачу земљорадњу. Ни сточарство није добило већег маха. Услед инокоштине, јер људи одлазе много у свет за зарадом, недовољне испаше и тешког рада око стоке ретко која кућа да држи преко двадесет брера. Трећа привредна грана, у коју мештани највише полажу, јесте маслинарство.

Маслина има мање-више у свима деловима Паштровића, али су неједнако распоређене: близу мора више их је, а идући према висији све се осетније губе. Поједина кућа може да има од 30—400 маслинових стабала. Њихов принос може бити знатан, али није редован; често пута омане. Кад је најроднија година у целом крају може да буде до двадесет пет вагона уља, а до тридесет пет вагона комина. Све ове, и остале, споредније, привредне гране нису довољне да задовоље потребе тамошњих становника. Стога јачи мушкарци одлазе за послом у прекоокеанске земље, одакле шаљу својим кућама новац. Услед овога исељавања Паштровићи су већим делом запуштени, необрађени.

Сваки увиђа корист од маслине, али се ипак не ради много на њеном подизању. Ретко ко да засади неколико корена у току свога живота. Данашња стабла већином су старе маслине, углавном од пре двеста година, а има их које имају и много више година. Верује се да су најстарије маслине засадили „Жуђели“ (Јевреји), који су некада насељавали овај крај. У доба млетачке управе, кажу, ниједан мушкарац није се могао оженити што не би претходно, поред сто племенитих винових лоза, засадио десет маслинових стабала.

Да би био бољи род, готово свака кућа једанпут годишње шаље нешто уља као „завет“ у цркву, а многи и у Цетињски манастир. Раније

пре педесет година, многи су слали завет и у Дечане. Бар једном годишње носе сељани литије кроз маслине, да би их благословили.

Вредност једне маслине велика је, што се види и по њеној процени. Никад једно стабло није јефтиније од сто динара, а може да кошта и до пет стотина. У старије доба маслина је имала одређену цену: сваки комад коштао је по наполеон у злату.

Сађење, гајење, врсте и род. — Маслине могу бити усамљене или у већим групама, тако да чине *маслињак (маслинаду, дубраву маслина)*.

Сл. 1. Једна стара маслина на Пржњу

Прве су обично на зиратном земљишту, засађене по крајевима њива, а друге у ледини (сл. 1). Прве се окопавају и ђубре, те су веће и плодније, а друге се не ђубре никад, ретко кад и окопавају, па су мање, слабије рађају и ситнији им је плод. Величина и каквоћа плода зависи и од врсте маслине. Овде постоје три врсте: жутица, црњака и облица. Прва, која је најјаче заступљена, даје највише уља, а друге две, које су ретке, дају много ситнији плод. Један корен највише да роди десет багаша (багаш износи петнаест килограма). Масноћа маслине највише зависи од места: уколико је земљиште посније и ближе мору, утолико је маслина маснија. Из корена или стабла, нарочито у неродним годинама, избијају изданци, које кидају и саде. Боље се примају изданци из корена, јер имају на дну ситне корене. Изданке саде обично с пролећа, ређе с јесени, у *шрайове* (канале) или, што је чешће, у *јаме*. Забоду их

за неких 70—80 см., зађубре и затрпају земљом. Кишних година добро се примају, сушних теже. Веома споро расту, а први плод донесу тек после 8—10 година. Ако их откопавају, односно ору између њих, ђубре и *красће* (режу), боље су и плодније. Ако су маслине на сувише стрмом земљишту, онда их не откопавају нити ору између њих, да не би вода спрала земљу. Испод њих, услед великог хлада, слабо што успева, али ипак сеју: боб, грашак, пасуљ, овас и јечам. Данас су највећи маслињаци изнад Петровца, где има око 18.000 корена, Св. Стефана (сл. 2),

где су најстарије (сматрају да их има од пре Христа) у Режевића Ријечи и око Режевића манастира.

Пре тридесет година почели су првипут појединци да „красте“ маслине, да чисте суво грање и откидају непотребне изданке. Од тога се одмах увидела корист и тај су посао прихватили сви. Крaste их после покупљеног рода, у току зиме, све до Благовести. У случају неродице људи раде на њима читаве зиме. Откидају *сувад* (суво грање), чисте грула места, поткидају врхове и нагрђу земљом стабла при корену, да их не би уништила зима. Са *сјекоштина* (зареза) кидају *мушкарце* (праве младике), јер црпе маслину, а не доносе плод. Чишћење врше сваке године, док врхове ретко кидају. Маслину повијају да буде ниска, крошњата, изнад саме земље, да је не би ветар ломио и да боље рађа.

Сл. 2. Маслињаци изнад Св. Стефана

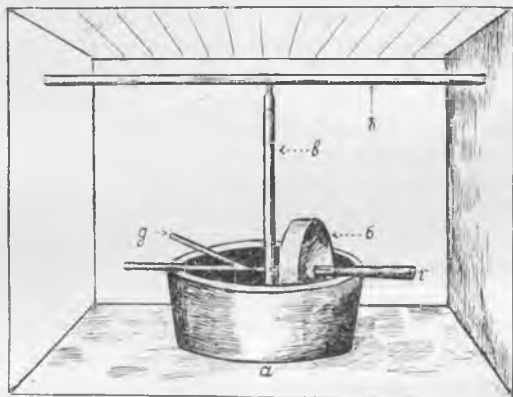
Скрашћење врше секиром, ножицама и нарочитим, широким „косје-рићем“. Алат мора бити врло оштар, тако да после удара остану глатки „ријези“ (зарези), како се не би задржавала вода и трулило стабло. Сав овај рад обављају вештији мушкарци. Отсечено суво грање употребљавају за гориво или коце, а зелено дају стоци. Ако је зима оштра, верују да ће бити добар род. Тако је било 1929, кад су маслине родиле боље но икад.

Берба. — Већ септембра почиње купљење маслина и траје кад их је много све до марта месеца. Обично их не тресу, већ купе оне које обори ветар. Само кад се неко жури или кад већ неће саме да отпадају, а зреле су, тресу их рукама или моткама. Пре првог купљења очисте земљиште испод сваке маслине. Ретко да их укућани купе сами, већ нађу раднике, који долазе и из других крајева. Увек има више *куљарица* (женскиња) него *куљара* (мушкараца), јер су оне окретније. Посао

је заморан, мора се кретати у клечећем ставу. Зрна купе у крошње, па их после пресипају у вреће, које жене носе кући или их товаре на коње. Маслине сипају у бачве. У почетку, док још нису довољно влажне, сипају на њих воду, да се не би упалиле. Сваки купљар, односно купљарица добије на дан храну и литар уља.

Млевење. — После брања, чим накупе маслина за једно млевење, носе их у *млин*. Раније нису почињали да мељу док не би покупили бар за два млевења. Уколико су се маслине више држале код куће, утолико је уље било слабије. Данас их мељу у каменом млину или у „фабрици“. Откако су набавили фабрику, камени млинови мање раде. Њима се служе кад је мало маслина и села која су удаљена од фабрике.

Сви камени млинови данас нису једнаки. У току времена они су претрпели извесне промене, добијали нове делове, постајали бољим и практичнијим. Уколико данас има старинских млинова, они још увек служе за млевење. Овде приказујемо један од најстаријих млинова.

Цртеж 1. Уљани млин

- а) камено пило (млиница); б) млински камен; в) међедница;
г) веље вретено; д) мало вретено; њ) греда

Код млина се, који је смештен у засебном магазину, на први поглед разликују два дела, на једној страни је *пило* (*млиница*) са каменом за млевење (цртеж 1), а на другој, на отстојању од три-четири метра, *лијез* за тештење (цртеж 2). Маслине се доносе у врећама и сипају у пило, озидано од камена у облику каце. Његова унутрашњост обложена је каменим плочама, косо поређаним око једне веће плоче, која служи као дно. Пило је високо до 90 см, а дубоко је око пола метра. На средини дна је гвоздена *пличица*, на коју се вертикално ослања и врти *међедница* (*сирелица*), која на дну има *осћањац* (шиљасто гвожђе). Њен

горњи део пободен је у греду, тако да се може лако окретати. Међедница је начињена од здравог, дубовог дрвета, високог скоро два метра. У њу се, нешто ниже средине, завуче *врешено*, јако дубово дрво, дугачко преко четири метра. Оно је по једној страни толико истањено да може ући до половине у међедницу. У веље вретено, на његовој тањој страни, стави се једно споредније, *мало врешено*. Млински камен је од једног комада. Пречник му износи преко једног метра, а дебљина око 35 см. Вади се и прави у месту од „домаћег“ камена. На средини је квадратна рупа, кроз коју се провуче тања страна вретена пре него се стави у међедницу.

Обично се у пило сипа двадесет четири багаша маслина, а највише може да прими двадесет осам багаша. Ипак пило остане празно за један *квараш* (до 15 см.), да се не би маслине просипале приликом млевења. Сад неколико особа, од три до шест, расподеле се дуж вељег и малог вретена, упиру у њих и покрећу млински камен. Направе две *каће* (два обрта). За време друге *каће* један старији, вештији радник, *ногач*, који је истовремено и старешина друштва, стално *укачава* (тиска) дрвеном лопатом маслине под камен, да се боље згњече. Уље које се извади из пила после друге *каће*, такозвани *самошток*, најбоље је.

Сл. 3. Кошнице, погача и так

После две *каће* *тешто* од маслина, већ напола исцеђено, преносе радници *паљима*, копањима од дрвета (обично смоковог), у *кошнице*, оплетене од „зунге“ (сл. 3). Кошнице се стављају на *шијесак* (цреж 2), велику камену плочу, дебелу скоро један метар, која припада лијезу. Плоча је издубљена и уравњена, а наоколо је *околиш*, удубљење у истој плочи. На предњој страни *околиш* је прорезан и начињен је *носак* (отвор у облику левка), кроз који пури уље пролазећи претходно кроз *околиш*.

Испод носка је корито од камена или цемента, које на дну има рупу за испирање. Са десне и леве стране тијеска стоји вертикално по једна *лоза*, омања хрстова греда. Лозе су усађене у земљу по један метар, при површини земље имају „усечене главе“ (усеке), на којима тијесак лежи. Лозе су при врху четвртасте за пола метра, затим округле за 30—40 см., а потом спиралне, са завојцима, за пола метра. На ове лозе натакне се *кобила*, начињена од две или три греде. Изнад кобиле, на врхове лоза, дође по један *орах*, четвртасто хрстово дрво, са три или четири *главе*. Ораси су, ради чврстине, опасани гвозденим обручима, а на средини пробушени су у облику завојака да се могу, приликом тештења, завијати на лозе. Кад млин не ради, *кобила* је подигнута и постављена са две дрвене подупираче.

Привијање. — Кад насложе на тијесак једну изнад друге све кошнице, којих је обично 7—8, ставе на њих *йогачу* (дебело чворновато хрстово дрво, постављено даском), па четири *йака* (два мања и два већа дрвета у облику правоугаоника), а затим две *ножице* (дужи такови), које чувају *кобилу* да се не таре. Макну подупираче и спусте *кобилу*. Да би био јачи притисак на кошнице, обично двојица окрећу голим рукама *ораче* редом. Кад посао отежа, навуку *гужву*, оплетену од дебелог *конопца*, на једну главу од *орача*, у њу стове *йалангу* (чврсто дрво, дугачко до три метра), *дуж* које се распореде, насупротив једни другима, обично шест особа. Мушкарци упиру „на мишке“, а женске потезу „на мицање“ (мичу рукама уназад). Да би ухватили што више замаха, кад већ отежа врћење, двапут замахну „на празно“, а трећи пут сви сложно. Ово завртање, које је веома напорно, зову *привијањем*. Кад тако унеколико исцеде тесто, четири мушкарца преносе кошнице у пило, Два узимају редом кошнице, носе их до пила и додају другој двојници. који, стојећи са по једном ногом на ивици пила, а са другом на тањем крају *вретена*, прихваћају их и истресају у пило.

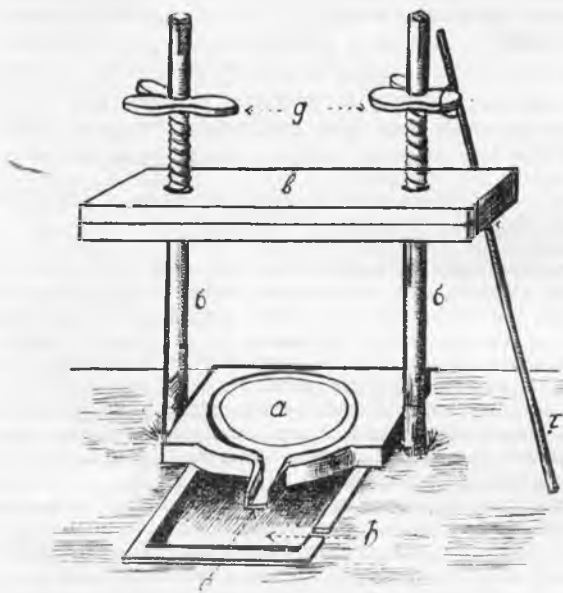
Сад исто тесто мељу по другипут. То неколико особа расподеле се *дуж* оба краја *вретена* и окрећу *камен*. Обично сад „дају три *каче*“, ретко кад четири. Број обрта зависи и од тога, да ли су *камен* и *плоча* испод њега „нацукани“ (нарезани) *маљицем*. Уколико има више зареза, утолико се тесто пре и боље самеле. За време обртања *погач* стално „умеће“ тесто. Понекад *камен* окреће во. Поново тесто пуне у кошнице, које стављају на тијесак. Ако има доста *радника*, тако да нису *презаморени*, сав се рад обавља у *шали* и *песми*.

Из кошница уље се стаче у корито. Ту остане неких десет минута, док се не „збистри“, па се вади *конаџом*. *Лушина* (талог) се из корита оцеди кроз рупу. Количина уља зависи од броја *багаша* и *масноће* *маслина*. Један *багаш* изда две три литре, а цео млин од педесет до деведесет *литара*.

Рад и исхрана. — Обично је у селу само један уљани млин. Стога сељани морају чекати на ред *млевења*. Млин може припадати

појединцу или неколицини. Ако је један власних млина, онда он постаје *ногач* (старешина). Кад имају неколико њих удео у њему, за ногача се изабере најстарији и највештији деоничар. Ако се међу деоничарима не може наћи ногач, најми се вештији радник. Ногач је обавезан да нађе *дружину* од пет људи и да *глави* (одређује) дан млевења. Сваки радник добије вечеру, јер рад отпочиње после подне и траје до око десет часова увече, и литру уља. Кад ради моба, радници се не плаћају; нађе се неколико људи и помажу један другоме. У току двадесет четири часа највише се могу измлети два млина. Исти радници не могу издржати на оба млина, већ се врши смена. Најлакши посао има ногач: умеће маслине и купи уље.

Храну, која је боља него при другом раду, даје власник маслина које се мељу. За трпезом прво место има ногач.

Цртеж 2. Лијез

а) тијесак; б) лоза; в) кобила; г) паланга; д) орах; њ) корнто; е) носак

Награда, мере и посуђе. — Власник млина добија од сваког млевења као *ушур* (ујам) литру и по уља и половину *бањине*, *браче* (маслинове комине), коју очисте испод камена, из пила и кошница. Ако је истовремено и ногач, добија још литру уља и другу половину бањине. Иначе ногач добија литру уља, као сваки радник, и половину бањине. Од бањине (браче) добија се слабије уље. Онај део бањине који се већ

не да исцедити употребљава се за гориво, сапун или се продаје. Кад власник маслина нема читав млин, помеша маслине с туђим, а после се дели уље према броју уложених багаша.

Уље се рачуна на *барело* (60 килограма), *сић* (10 коната), *конаџу* (литра), *пола конаџе* и *кварџач* (четврт конате). Оно се ставља у *пила*, камене посуде, начињене од једног камена. По селима су пила мања него по градовима, где их је било лакше донети. Мала пила, *пџиџар* или *пџиџер*, имају једну или две ручице, помоћу којих се преносе, и камени поклопац. Служе за домаћу употребу, а могу да приме од 20—200 литара уља. Велика пила, начињена у облику квадрата, која могу да приме по хиљаду и по литара уља, покривају се даском. Пила су начињена од корчуланског камена. Код куће вештији људи израђују млински камен, који кошта око хиљаду динара, кошнице, обично у Буљарици, од којих комад кошта од 30—40 динара и остале делове млина. Уље се носи у *лашмама* и продаје на оближњим пијацама.

Од ових старинских млинова разликују се новији, који су постали пре четрдесет година. Разлика је углавном у томе, што новији имају два млинска камена, које увек вуче коњ или во, и место лијежа хидрауличну пресу. Рад је у многоме олакшан и иде брже.

Јован Ј. Вукмановић

Résumé. — *Les olivaires et la culture des olives dans la région des Paštrovići.* Dans la région des Paštrovići, qui comprend les parties méridionales des Bouches de Kotor, de Budva à Spič, l'agriculture ne réussit point à se développer sur le terrain aride et rocheux et l'élevage du bétail n'y trouve pas non plus des conditions favorables. Les populations de cette régions sont obligées d'aller chercher du travail ailleurs. De tous les produits de la terre, seules les olives leur rapportent.

La culture des olives est développée surtout dans les parties proches de la mer, cependant qu'elle laisse à désirer sur le littoral montagneux. Presque chaque maison a un jardin des oliviers: il y en a qui comptent 400 arbres. Quand la récolte est bonne, la région des Paštrovići peut donner jusqu'à 25 wagons d'huile. La plupart des arbres sont vieux; on en plante de moins en moins. Un jeune arbre coûte actuellement 100 dinars, cependant qu'on pouvait avoir autrefois un arbuste pour un napoléon.

Après avoir signalé les faits généraux, l'auteur décrit la plantation d'oliviers, la culture proprement dite, les espèces et les genres des olives, ainsi que l'olivaison (qui commence au mois de septembre et se prolonge jusqu'au mois de mars), le pressurage des olives par les meules de moulin spéciales et le filtrage à l'aide des appareils d'huilerie appropriés, de même que le travail dans les moulins et le ravitaillement et les salaires des ouvriers.

Браћа Мусићи на Косову¹⁾

Сав уснила Стеванова љуба, Вјерна љуба Мусића Стевана, У Мајдану на бијелој кули, На бијелој војводиној руци, Ће је млада вода поревила	5	Не даде јој прождерати куле; Јако борје по води стануло. Ту се ладна вода уставила И руке себи прикупила, Пушта гране на четири стране,	40
Од Азија и од Румелије У широко, у поље Косово, Сво широко поље занијела, А из воде борје проникнуло И под њиме несите аждаје,	10	Па удара кули Југ Богдана, Бијелу му занијела кулу, Однијела десну ластавицу И торину и бијеле овце; Ал' из воде жива ватра скаче,	45
Из зуба им жива ватра скаче, Све се куле по Србији пале; Насред поља бор је понајвећи И под њиме змија шаровита, Змија се је у пругло савила,	15	Старом Југу сву опали браду И десно му око искочило. Но полете тридест кукавица, Попадоше на главицу Зборну, Пред бијелу, пред Никољску цркву,	50
Па је стоји лиска на пољани, А студена вода наревала, На Никољску цркву у Крушевцу, У бијелу уревала цркву И од цркве олтар однијела	20	Како пале упут закукале; По Србији, по земљи питомој, Попададе прне тише чавке. А полете јато соколова, Од Витеза и од Романије	55
И све златне крсте и икопе, У поноре крсте унијела, Па отоле пада на валове, А од куле српског цар Лазара, Сву му кулу из темеља крену,	25	И пред њима змају огњевити, Из зуба му жива ватра скаче И падоше на поље Косово, Како паше, тако и осташе. А на кули Мусића Стевана	60
По дувара вода однијела, Цару Лазу из рамена руку И сломи му сабљу у рукама, Из воде се помолила гуја На бијелу Лазарову кулу,	30	Био се је димњак саломио, Паде димњак њојзи у одају И сломи јој златан прстен с руке, Сломи Стеву коље убојито И сломи му сабљу о појасу.	65
Сву му б'јелу кулу опасала, На капију нанијела главу: Изразила млада Вукосава, Љуту гују срете на авлији, Одма' натраг поврнула гују,	35	А полете јато голубова Од бијела двора Мусићева, И пред њима два сокола сива, Одлехеше на поље Косово И у сиву маглу улехеше,	70

¹⁾ На стр. 154 своје збирке *Српске народне цјесме Косово* (књ. I, св. V из збирке народних пјесамa Новице Шаулића. Београд 1939. Стр. 279+XXV и посветом) која је објављена поводом Косовске 550 годишњице, г. Шаулић је објавио само почетак ове песме (35 редака). Г. Шаулић је био љубазан и за Гласник нам је уступио целу ову песму коју објављујемо као наш прилог поводом прославе Косовске 550 годишњице. Г. Шаулић је песму забележио у околини Дурмитора.
Ур.

- Улећеше, ал' не излећеше,
У магли им крила отпадоше.
Љуба сања, па се препанула
И Стевана руком отурила
Собом бије о дувар по кули. 75
А Стеван је љуби бесидио:
„Шта је, љубо, Бог ми с тобом био?
А зар си се ноћас помамила
Или си се у сну препаднала?!“
Тада му се љуба разабрала, 80
Па му санак по истини каже.
А кад Стево љубу разумио,
Тај му санак мио не бијаше
И овако ријеч бесједио:
„Стани, љубо, стале ти каменом,
Ласно ти се сану присјетити:
Што је ладна вода порепала
Од Азије до Урумелије,
То су нама Турци ударили;
Што су ујку кулу занијела 90
И десну му руку из рамена
И сломи му сабљу у рукама,
То ће ујко изгубити царство;
Што се пољем вода узмутила,
То је поље војска притиснула;
Што ј' у води борје поникнуло,
То је, љубо, бијело шаторје;
Што су под њим носите аждаје
И што од њих живи огањ скаче,
То су, љубо, соколови Турци, 100
Они куле по Србији пале;
Што је вода у цркву уд'рила,
Из ње златне крсте изпијела,
То ће, богме, Срби изгинути
И пушта ће црква останути; 105
Што је пало тридест кукавица
На бијелу цркву у Крушевцу,
То је, љубо, тридест удовица,
У тридесет српских поглавица!
Ту ће, љубо, долазит' нејесте
И жалити своје господаре;
Што је Југу кулу занијела
И његове овце и торине,
Његова ће војска изгинути;
Што је Југу око искочило, 115
То ће њему ђеца изгинути
И двори му пусти останути
И крсна се угасити св'јећа;
Што је њему запалило браду,
Срамоту ће старац дочекати; 120
Што полеће јато соколова
Од Витеза и од Романије
И пред њима змају огњевити,
- Те падоше у поље Косово,
Како паше, тако и осташе, 125
То ће доћи у помоћ Бошњаци
И бога ми, љубо, изгинути;
Што полеће јато голубова
Од нашега двора бијелога
И пред њима два сокола сива,
На Косово поље одлећеше
И у сиву маглу улећеше,
Улећеше, ал' не излећеше,
У магли им крила опадоше,
То ће паша војска изгинути; 135
Што се нама димњак саломио,
Изгинуће моја породица;
Што ми сломи коље коштунуцу
И сломи ми сабљу о појасу,
То ћу, љубо, и ја погинути; 140
Што ти димњак паде у одају
И сломи ти златан прстен с руке,
То је, богме, Лазар изгинуто,
Који ти је прстен поклонио.
Куку мене и срцу мојему!“ 145
Па погледа кули кроз пенцере,
Још му зоре ни спомена нема,
У одаји св'јећу запалио,
Па он сјетан по одаји хода.
Ал' закуца неко на вратима,
Алка куца, прстен позвекује.
Скочи Стево и отвори врата,
А упаде ваистина слуга,
Носи ситну књигу у рукама,
Даде књигу својоме господару. 155
Узе Стево књигу шаровиту
И на њојзи печат разломио.
Кад прочита шта му књига каже,
Он овако ријеч проговара:
„Ваистино, вјерна слуго моја,
Ова књига из Крушевца града,
Од ујака цара честитога,
Цар нас зоне у поље Косово,
Да с Турцима мегдан дијелимо!
Рок четвртак, а мегдан у петак, 165
У суботу да кукају мајке!
И овако у књизи заклиње:
Ко је Србин и српскога рода
И од српске крви и кољена,
А не дош'о у бој на Косово, 170
Не имао од срца порола,
Ни мушкога, ни ђевојачкога,
Од руке му ништа не родило,
Рујно вино, ни пшеница б'јела,
Хрјом кап'о док му је кољена! 175
Виђи, слуго, наше грдне јаде!

- Већ је пола ноћи премашило,
 Црпи ће нам осванути петак,
 Не можемо стићи у Косово,
 На нама ће останути клетва. 180
 Већ чули ме, моја вјерна слуго,
 Ти изиђи пред бијеле дворе
 И изнеси свилена барјака,
 Удари га двору пред капију,
 Па избуди око двора слуге 185
 И разашљи млађане трубаче,
 Нека трубе на четири стране
 По Мајдану чисту сребрnome,
 По Сјеници и по околици.
 Под заставу покупи јунаке! 190
 Немој стара и немој нејака,
 Већ лакића, љуте убојнице,
 Који море стићи и утећи,
 Који има брза коња спога,
 Бојати се да не закаснимо! 195
 Немој пунтит' хрђу под заставу,
 Но ти купи све главне јунаке,
 Који може сабљу ухватити,
 На запету стр'јелу ударити
 И рањена друга унијети, 200
 На страшиву мјесту причекати,
 А на кршну кланцу дочекати,
 Ко од рана јаукнути неће,
 Поред себе уплашити друга,
 Које није жао погинути; 205
 Опреди нам вилу и лабуда,
 Мене седлај танку ластавицу,
 Ваља хитро на Косово саћи,
 На рочиште цару честитоме.
 Да на нама не остане клетва. 210
 Ја сад одох санак боравити.
 А кад мјесец буде на заходу
 И даница ижњегла звијезда,
 Пробудићеш мене и Лазара!¹⁴
 Опет Стево леже у душеке, 215
 Тешке су га бриге попануле,
 Сан па очи никако му неће,
 Од муке се по постели ваља,
 Тешко чека да му зора дође.
 Итра слуга, итро послушала, 220
 Он изађе пред господске дворе.
 Још зорица не забијелела,
 Ни даница лица помолила,
 Ни влашићи небо препјешили,
 Нит' је п'јевац крилом ударно. 225
 Узе слуга свилена барјака
 На коме је дванаест крстова,
 Свих дванаест од чистога злата
 И икона светогa Ђорђија,
 Крсно име дома Мусићева, 230
 Изнесе га двору пред капију,
 Удари га копљем у ледину,
 Па избуди око двора слуге
 И разасла млађане трубаче,
 По Мајдану чисту сребрnome, 235
 По Сјеници и по околици.
 За час дође тисућ' коњаника,
 Све војника једнобратственика,
 Који носе коња убојита,
 А свако је дуго по три лакта, 240
 Који носе палошине страшне,
 Дуги су им скоро по два лакта,
 Пресјекли би синџир гнојђе љуто,
 А камо ли кости од јунака.
 Сам се шеће ваистина слуга, 245
 Сам се шеће коњ'ма у подруме,
 Па коњима торбе устакао,
 Пуне торбе јечма огрувата:
 „Ето вама, добри коњи моји,
 Јутром ћете рано путовати, 250
 Преприћете горе и дубраве,
 Три јелове и три јаворове.“
 Па изведе три коња витеза,
 Оседла их и опреми дивно,
 Себе вилу, Стеву ластавицу,
 А Лазару претила лабуда, 255
 Па погледа чисту ведру небу:
 Јесте јасан мјесец на заходу,
 Јест даница на исток ижњегла,
 Опучила зора од истока. 260
 Јесте њима путовати вр'јеме.
 Па се шета горе на чардака,
 Да пробуди свога господара.
 Кад је био чардаку на врата,
 Коб га коби Стеванова љуба, 265
 Загрли га, па га и пољуби:
 „Богом брата, ваистинно Јованом,
 Вишњим Богом и светим Јованом.
 До сад си ми вјеран слуга био,
 Од јако си Богом побратиме, 270
 Немој будит' господара мога,
 Јер сам јадна зао сан уснила,
 Ће полеће јато годубова
 И пред њима два сокола сива,
 Испред нашег двора господскога, 275
 Одлећеше на Косово равно
 И падоше међ' Муратов табор,
 То је брате, ваше знаменије,
 Бојати се да не изгинете:
 Још сам синла и у сну виђела, 280
 Твој се коњиц сам по пољу вода,
 Коњиц ти се по мјегдану ваља,

- Стр'јеле ти се по путу просуле!*
- Ал' бесједи ваистина слуга!
- „Драга секо, Стеванова љубо, 285
- Нећу, секо, невјере чинити
- Господару и моме и твоме!
- Знаш ли, секо, како куне кнеже:
- Ко је Србин и српскога рода, 290
- А од српске крви и кољена,
- А не дош'о на бој на Косово,
- Не имао од срца порода,
- Ни мушкога ни ђевојачкога,
- Од руке му ништа не родило
- Рујно вино, ни пшеница б'јела, 295
- Рђом кап'о док му је кољена!“
- То изрече ваистина слуга,
- Па ушета у чардаке горње
- И пробуди Мусића Стевана:
- „Устани де, драги господару, 300
- Вријеме је нама путовати!“
- Одма' скочи Мусићу Стеване.
- Оде слуга будити Лазара,
- Све му каза што је и како је.
- Док се слуга натраг повратио, 305
- Умио се Мусићу Стеване,
- Умио се и Богу молио,
- Па се свлачи, да се преоблачи,
- Помаже му наистина слуга.
- А Лазару нико не помаже, 310
- Сам се свлачи, сам се преоблачи,
- А сам вади рухо и оружје.
- А какав је, весела му мајка:
- Наусница нема, ни бркова,
- Нема њему ни шеснаест љета, 315
- Уд'ри на се кошуљу од свиле,
- У четири нити увођену,
- По кошуљи токе и ачерне,
- Па облачи гаће и чакшире,
- А чакшире чохе венецичке; 320
- Копче су му од сувога злата,
- По копчама ситне трепетљике,
- Па облачи чизме до кољена,
- Чизме су му сребром потковане,
- Па извади зелену доламу, 325
- Од зелене дибе венецичке,
- Па по дибџи извезено злато,
- Уз доламу извијене гране,
- Би рекао и би се закleo,
- Да то није зелена долама. 330
- А да није од зелене дибџе,
- Већ од злата да је исплетена;
- Колико је извезена златом,
- Дупке стоји везена долама.
- Опази је Мусићу Стеване 335
- И златне јој завирује руке,
- Завирује с обадвије стране,
- Таре очи руком и рукавом,
- А марамом по долами гране,
- Па овако ријеч проговара: 340
- „Ој, доламо, не остала пушта,
- У злотворске не упала руке,
- Ни на туђа плећа усила,
- Нешто ми се оку привиђело,
- Ка' да си ми крвљу покапана, 345
- Под пазухом десним прорезана,
- Нека Бог зна добро бити неће!“
- То изрече Мусићу Лазаре,
- Па навуچه зелену доламу,
- По долами токе извезене, 350
- Опаса се вуненом тканицом,
- Па по њози свиленијем пасом,
- Па припаса сабљу аламанку,
- За пас меће ноже позљабене
- И устаче калпак и челенку, 355
- Свилен калпак и бијело перје,
- А челенка од чистог злата,
- Попуњена драгијем камењем,
- Па пригрну диван кабаницу,
- Добар јунак, дивно одијело. 360
- Одијело момка понијело,
- Па он оде Стеви у одају.
- Обук'о се Мусићу Стеване,
- Обукао бијелу кошуљу,
- Од бијеле препредене свиле, 365
- По копуљи меку памуклију,
- А по њози свилу и кадифу
- И зелену чоху венецичку,
- А сврх свега оклоп од челика,
- Што су њему Дубровчани дали, 370
- На малом га прсту заклопио
- И на главу клобук од челика,
- О пас паше сабљу оковану,
- Па сијоше на танке чардаке.
- Узе Стево кондир вина рујна, 375
- Те напија крсну славу божју,
- Сретна пута и крста часнога,
- У свом двору за столом својијем,
- Војводи је то прије и пошље!
- Ишеташе пред господске дворе, 380
- Слуге њима коње приведоше,
- А слушкиње дадоше оружје,
- Усједоше коње оседлане,
- Бојна копаљ узеше у руке,
- Буздоване коњ'ма објесише. 385
- Излазила љуба Стеванова,
- Према њима руке раскрилила,
- Прилазила коњу Стеванову,

- Па се коњу вије око врата,
Као свила око ките смиља 390
И говори Мусићу Стевану :
„Мој Стеване, моје миловање,
Мореш л' знати и љуби казати,
Кад ћете нам са Косова доћи,
Да се надам и да вас погледам?“ 395
Говори јој Мусићу Стеване:
„Не питај ме, моја мила љубо,
Ни шта знадем, ни шта казат' могу,
Кад нас видиш онда нам се надај!“
Наљути се Стеванова љуба, 400
Што јој војно тако одговара,
Уз образ јој пламен ударно,
Примаче се коњу Лазареву,
Узе Лаза за бијелу руку,
А лабуда за гриву свилну, 405
Милује га руком по образу,
Десном руком по образу л'јевом,
Па на седло руку наслонила,
И Лазару ријеч говорила:
„Мој ђевере, мој златни прстене, 410
Кажи снаши, тако био здраво,
Кад ћеш, брацо, са Косова доћи,
Кад ћеш доћи да се снајка нада,
Да те чекам јутром и вечером,
Да те чекам на друму широку?“ 415
Вели њојзи Мусићу Лазаре:
„Моја снашо, моја перјанице,
Добро гледај јутром и вечером,
Добро гледај у жарано сунце!
Кад се роди на западу сунце, 420
Онда ћу ти са Косова доћи.“
Кад то рече Мусићу Лазаре,
Прогна коња двору на капију,
За њим пође војвода Стеване,
Дике барјак ваистина слуга, 425
Ударише бубњи и свирале
И одоше с богом путовати.
Оста љуба сама на капији,
Таре сузе руком и рукавом,
Косе трга, грди лице б'јело 430
И кроз сузе грдно изговара:
„Што сам јадна чудан сан уснила,
Јадна снала, а горе видила,
Ето ми се снак искобио!“
Кад је било иза пола лана, 435
Дојездише на воду Ситницу.
Изнад тврда града Вучитрна,
А на води нађоше ђевојку,
Златних власа, златних плетеница,
По обали разастире платно, 440
Засукала уз руке рукаве,
- Бјеже су јој руке од рукава,
Подигнула скуте до колена,
На глави јој калпак свиле б'јеле,
За калпаком од сребра челенка, 445
О њој триста златних трепетљика,
У челеник два камена драга,
За челенком б'јела кита перја,
У дну перје сребром заливено,
По средини преплетено златом 450
И по врху кињено бисером,
Челенка се на чекр окреће
И чува јој од сунаша лице,
Она пјева танко, гласовито:
„Мушка глава и шушњата грана, 455
Удри граном по зеленој трави,
Лист опада, а грана остаде,
Онака је вјера у јунака.
Док пољуби: узеху те, драга!
Кад пољуби: док упитам баба! 460
Бабо вели: док упитам рода!
А род вели: док роди пшеница!
Ја да Бог да, те му не родила,
Не родила чим пшеница рађа,
Већ родила љуљем и куколем!“ 465
Стаде тисућ' љутих коњаника,
Те слушају пјесму ђевојачку
И гледају лијепу ђевојку:
Из лица јој јарко сунце сија,
А из грла златна мјесечина, 470
Очи су јој два врела у гори,
Два образа, два ђула румена,
Уста су јој кутија шећера,
Косе су јој два златна повјесма,
Плетенице два кангола златна, 475
У њедрима двије груде си'јега.
Кад је виђе ваистина слуга,
Ударн се руком по сепету,
Па говори Мусићу Лазару:
„Господару, лијепе ђевојке! 480
Благо оном коме срећа даде,
Да путује сјајном мјесечином,
Да се грине на жараном сунцу,
Да помутн два врела у гори,
Да изгриска два ђула румена, 485
Да позобље кутију шећера,
Да замрси два кангола златна,
Да протрља двије груде си'јега.“
Кад је виђе Мусићу Стеване,
Дјевојци је коња пригонно 490
И овако ријеч говорио:
„Бог т' убио, лијепа дјевојко,
Сврати своје низ руке рукаве,
Спусти скуте, спусти погавице,

- Не дражи ми у војсци момака, 495
 Млади не се момци помамнти,
 Помамнти ил' не популати.*
 Кад то чула на води дјевојка,
 Диже скуте повинне кољена,
 А рукаве повинне лаката, 500
 Па говори Мусићу Стевану:
 „Нек пуцају, да би поцркали,
 Што им чине моје ногавице?
 Шта им моји сметају рукави?“
 Виђе Стеван калпак на дјевојци, 505
 Па дјевојку јунак пропиткује:
 „Каж ми, моја секо драга,
 Ђе си, секо, на ограшју била?
 Одкуда ти калпак и челенка?“
 А л' бесједи лијепа дјевојка: 510
 „А, бога ми, кнежева војводи,
 Нисам ниђе на ограшју била!
 Рано ме је пробудила мајка,
 Прије зоре и бијела дана,
 Па сам пошла бијелити платно. 515
 До сунца ми бистра вода била,
 А од сунца с' вода замутила,
 Ударила мутна и крвава,
 Па проноси крване јунаке,
 Ког' без главе, ког' без једне руке, 520
 Турске капе и бијеле чалме.
 Овај калпак међу њима бјеше,
 Узела га вода на матицу,
 Окреће га низ воду Ситницу.
 Ја се молих Богу истинومه, 525
 Не би л' калпак крају приходио.
 Бог ми даде и срећа у Бога,
 Те ми калпак крају прихођаше.
 Ја засуках скуте и рукаве
 И загазих у воду Ситницу, 530
 Па дохватих калпак свиле' бјеле,
 Ето ми га, кнежева војводи!“
 Њој говори Мусићу Стеване:
 „Дај ми, секо, калпак свиле бјеле,
 Да га познам, кога је војводе?“ 535
 Дјевојка се смјерно приклоњала,
 Преко паса до земљице црне:
 „А, Бога ми, кнежева војводи,
 Не могу ти калпак додавати,
 Ти неш мени калпак одијети! 540
 Брата имам од мене млађега,
 Хоћу калпак брату рођеноме,
 Да га носи и да се поноси,
 Да се хвали за живота свога,
 Шта је њему сестра задобила 545
 На Ситници, бијелени платно,
 Ја сам млада, мило ми је перје!“
- Купе јој се Мусићу Стеване:
 „Душо моја, љепото дјевојко,
 Кунем ти се Богом истинијем 550
 И тако ми моје вјере тврде,
 Младости ми и мача ми мога,
 Оружје ми не остало пусто,
 Десна моја не усапа рука,
 Добру коњу грива не отпала 555
 И тако ми друштво вјерно било,
 Нећу теби калпак одијети!
 Што ће мени калпак и челенка,
 Кад не и мој калпак останути,
 Останути сјутра на Косову.“ 560
 Дјевојка је клетви вјеровала,
 Даде калпак на коњу јунаку.
 Гледа калпак Мусићу Стеване,
 Окрену га и два и три пута
 И десет га пољубио пута, 565
 Па он проли сузе низ образе,
 Даде калпак у руке дјевојци
 И даде јој три дуката жута:
 „Нај ти, секо, лијепа дјевојко!
 Ја ти идем у бој на Косово. 570
 Ако Бог да, те се натраг вратим,
 Љепим ћу те даривати даром;
 Ако л', сејо, ја погинем тамо,
 Помени ме по поклону моме!“
 Дјевојка се смјерно поклонила, 575
 С русом главом до свилена паса,
 Па говори Мусићу Стевану:
 „Збогом пош'о, кнежева војводи!
 Злотвори ти под ногама били,
 Како коњу чавли и потковни, 580
 Ђе уд'рно, свуда задобно.“
 Крену коња Мусићу Стеване,
 На Ситницу воду нагонно
 И за њиме Лазар на лабуду,
 За Лазаром ванстина слуга 585
 И остала свеколика војска,
 Преко воде, куд људи не броде.
 Но Ситница мутна и бијесна,
 Па заноси коње и јунаке,
 Сквасише се чизме у јунака, 590
 Сквасише се седла на коњима
 И чакшире кошне на седлима.
 Али тако Бог и срећа дала,
 Сви су срећом воду препливали,
 Од добријех коња оскочише, 595
 Стресају се коњи од меѓана,
 Циједе се убојни јунаци,
 Одијело своје ожимају,
 Из чизама воду изл'евају,
 Олет добре коње посједоше, 600

- Ударише преко поља равног.
Лазар Стеви коња пригодио,
Па он пита Мусића Стевана:
„Мореш л' знати, мој милосни брате,
Мореш л' знати, мореш л' казивати, 605
Чији оно свилен калпак бјеше?“
Вели њему Мусићу Стеване:
„Могу т' знати, могу т' казивати,
Калпак бјеше Милош Обилића,
Највјерније слуге ујакове! 610
Богме смо се, брато, задоцили!
Кад је нама Милош погинуо,
На нама ће останути клетва!“
То изрече Мусићу Стеване,
Па удара коња ластавицу,
Удара га ногом и остругом.
Колико га бије немилеце,
Куд га бије, тулај шиба крвца,
Пуца коњу кожа на ребрима,
Искривани ноге све четири, 620
Искривани све седам колана,
Искривани седло дубровачко.
Добар коњиц, па се помамно,
Би рекао и би се заклео,
Да копитом земље не дол'јева, 625
Но се плаза по зеленој трави.
Једна стиже Лазар на лабуду,
Једва стиже ваистина слуга,
Изостаде тисућ' коњаника.
Стоји прасак троструких канџија, 630
Док два, три пут коње опасаше,
Бијесни се коњи ознојише,
Низ сапи им појоше млазови,
На уста им пјене ударише,
Забријеше длани од дизгина, 635
Забријеше стегна од седала.
Мало време, задуго не било,
На цареву најпоше војску.
Обзире се Мусићу Стеване,
Па је својој војсци говорио: 640
„Оштро јаште добре коње своје,
Оштро јаште, а тихо диван'те.“
Цару трче многе гласовоше.
Прискочише цареви челенци,
Прихватише Мусића Стевана, 645
Па га воде цару пред шатора.
Стево му се до земље поклања
И љуби га у скут и у руку,
Покорно му поче говорити:
„Прости мене, св'јетла круно царска, 650
Нијесмо те издат' наумили,
Веће с тобом гинут' на Косово!
Али нама позно книга дође,
Прије тебе доћи нисам мог'о,
Ево т' сабља, ево т' моје главе.“ 655
Њега царе руком загрлио,
Загрлио, па га пољубио,
Уз образе с обадвије стране,
А најпоше међу очи чарне,
Па је њему цару говорио: 660
„Жив ми био, мој мили нећаче,
Благо мајци која те родила
И ујаку који те имаде!
Просто да је, мој милосни сине.“
Истом они у ријечи били, 665
А допаде ваистина слуга
И без капе и без кабанице,
У голу се зноју утопио,
К'о бје душе, ријеч проговара:
„Господару, Мусићу Стеване, 670
Ево на нас ударише Турци,
Некакова љута Аранија,
А што хуче, а што грдно туче,
Црне струке, а дугачка копча,
Огореле ноге до кољена, 675
Оборили копча у напријед
И на копча коње дочекују,
Проћерују стражње мимо прве,
Не могу им прићи коњаници,
Избили су у крај на збојење, 680
Помутили к'о под небом ждрали
И не смију да чекају Турке,
Нити смију на њих ударити,
Дрићу коњи, а дрићу јунаци,
Готови су одмах побјегнути! 685
Но полети, мили господару,
Да ти своју војску осоклиш.“
То изрече ваистина слуга,
Па окрену коња од шатора
И одјезди пољем широкојем. 690
Одма' Стево коња поклопио,
Па за slugом оде назорице,
Бојно коље на рамену носи.
Како дође Мусићу Стеване,
Тако бојно коље положио 695
Ластавици, крај ока деснога,
Па подвикну на своје јунаке,
Те на Турке журиш учињеште,
Понајприје ваистина слуга
Са барјаком у десници руци. 700
Љутит му се коњиц догодни,
На оштро је коље налетио,
Убде се под ногу лијеву,
Мртав паде у траву на главу.
С коњем паде ваистина слуга, 705
Оста њему нога у стремену,

- Притиште га вила трбусима.
 Отима се ванстина слуга,
 Ал' не може ноге исчупати.
 Кад то виђе Мусићу Лазаре, 710
 Он оскочи од коња лабуда
 С голом сабљом у десници руци,
 Да избави ванстину слугу,
 Да подигне свилена барјака.
 На копље га Турци дочекаше, 715
 Ни близу му прићи не дадоше.
 Жао слуге Мусићу Лазару,
 Једно копље сабљом отурио,
 Бритком сабљом и десницом руком,
 А лијевог друго отурио, 720
 Па се саже да прихвати слугу.
 Ал' га худа срећа задесила,
 Пушти копље једна Арапина,
 Удари га под десну мишицу,
 Просијече диван кабаницу 725
 И његову везену доламу,
 Под доламом свилену кошуљу,
 Под кошуљом кожу под пазухом,
 А под кожом жиле свеколике;
 Клону рука низ свилен' доламу, 730
 Клону Лазар на оба кољена,
 Ванстину Турци прегазеше.
 И Лаза би прегазили Турци,
 Ал' допаде Мусићу Стеване, 735
 По добру се коњу положио,
 Узе брата руком иза врата,
 Па га диже себи на коњца.
 Све се Турци чудом зачудише
 Нико на њ'га копље не испусти,
 Нико на њ'га стр'јеле не окиде, 740
 Изнесе га између Турака,
 Однесе га цару под шатора.
 Скочи царе на ноге лагане,
 Па Лазара узима на крило,
 Уз прси га себе прислонио, 745
 Од крви га мало очистио,
 Па на слуге вику учинио:
 „Захватите воде из бунара,
 Да умијем Мусића Лазара,
 Да оперем крвцу са очију, 750
 Неће л' ждракнут' око соколово.“
 Захватише лађане водице,
 Оде царе умиват' сестрића.
 Кад му крвцу сапра са очију,
 Онда Лазо очи отворно, 755
 Цар Лазара и грли и љуби.
 „Мој пернати од сунашца штите,
 Мореш ли ми рану пребољети,
 Да те ујак на видање даде,
- Да ти граде мекане мелеме?*" 760
 Ал' да видиш Мусића Лазара,
 Показа му своју десну руку,
 Обасута модријем шклубутом,
 Па оваку ријеч проговара:
 „А, мој ујко, немјерено благо, 765
 Не могу ти ране пребољети,
 Јер је копље пусто отровано,
 На змијину једу накаљено.
 Видиш оспе од отрова љута
 И цвијета од оног' свијета, 770
 Не троши се, не тражи мелема,
 Нема смрти без суђена дана,
 Ни мелема од смртнијех рана!
 Но те молим, мој мио ујаче,
 Када мене судни часак дође, 775
 Не носи ме бијелу Крушевцу,
 Укопај ме на друму широку,
 Да с' наслушам трупка од коњца
 И јаука од добрих јунака!
 Виш' гроба ми копље посадите, 780
 А за копље свежите лабуда,
 Зобите га, воде му не дајте,
 Нек ме лабуд њискком разговара...
 И ак' можеш освети ме, ујко!*" 785
 То говори, а с душом се бори,
 То изусту, а душу испусти.
 Њега царе и грли и љуби:
 „Јо, Лазаре, моје јарко сунце,
 Рано ти ми ти бјеше изишло
 И рано ми за горицу зађе! 790
 Мој босиљче из зелене башче,
 Рано ти ми бјеше процватио,
 Па ми тако рано ти увену!
 Јо, Лазаре, моје чедо драго,
 Како ће те пребољети ујко? 795
 Како ће те оставити сама,
 Да ми чуваш на Косову стражу,
 Брез промјене, докле је Косова?*" 800
 Па погледа оком на војводе,
 А војводе један на другога,
 Војводе су браћа милостива,
 Са сабљама сандук сатесаше,
 Наџацима раку ископаше,
 Те Лазара дивно сахранише,
 Укопаше и ожаловаше, 805
 Чело главе копље ударнише,
 На копље му сокола ставише,
 За копље му коња привезаше,
 А по гробу оружје просуше,
 Од Турака умку начинише, 810
 Обграднише гроба Лазарева,
 Да му Турци близу не долазе,

Да му мртву не претресу т'јело!
 Стоји вриска голема лабуда,
 Све зубима своју длаку гризе,   815
 Лабуд рије јаму копитама,
 Ногом копа, а ушима стриже,
 Од копита ћепанице скачу,
 Закопа се лабуд до кољена.
 Кад то виђе Мусићу Стеване,   820
 Пропи сузе низ бијело лице,
 Па намакну десет перјаника,
 Да убију гојена лабуда.
 Калтак скиде метну под пазухо,
 А кроз сузе тихо изговара: 825
 „Пусто поље, не буди му страшно,
 Црна земљо, не буди му тешка!
 О, јаблане, пусти широм гране,
 Начини му пуно љети лада!
 Кукавице, рано га не буди,   830
 Нека с миром у земљи почива!
 Славуј птицо, ти му попој често,
 Млад је Лако, пјесма му је драга!“
 Па посједе танку ластавицу,
 Па отиде својој силној војсци.   835
 Ал' не нађе друга ниједнога,
 Сва његова изгинула војска.
 Кад то виђе Мусићу Стеване,
 Стеже срце, а зубима шкрипну,
 Шлем намаче до пола очију,   840
 Пусти узде танкој ластавици,
 Бојно коњље земљи положио,
 За бритку се сабљу прихватио,

Па окупи једну чету турску,
 Оћера их Грачаници цркви,   845
 Те по пољу касапљаше Турке,
 Многе турске исијече главе,
 Док и њега савладаше Турци
 И погину у пољу Косову.
 Од његових силних витезова.   850
 Не утече жива пиличница,
 Да се врати двору бијеломе,
 Да причају како им је било.
 Те погину Мусићу Стеване,
 Да се прича и привовијета,   855
 Док је људи и док је Косова!*)

1) Пјевач је завршио пјесму са припјесвом:

Давно било сад се спомињало:
 Драгој браћи здравље и весеље!
 Домаћине, донес' купу вина,
 Да попијем, па да се одморим,
 Да зал'јечим те косовске ране,
 Које вама у напријед казах.
 Био нисам, чуо од другога,
 Од старијех спомен остануо,
 А ми млади да их споминјемо,
 Што је пређе од Косова било
 И ми ћемо млађијем предати,
 У аманет њима оставити,
 Да Косово не би изгубили,
 Ни у туђе ropство запанули.
 Чувај своје к'о сребро и злато,
 То је, брате, Србину предато,
 Да он чува своје отачаство,
 Па и своју личну царевину,
 За све, брате, ту српску слободу,
 Јер је Србин то скупо платио.

Новица Шаулић

Песма о Стеву Васојевићу

Народну песму о Стеву Васојевићу, која говори о његовом задоцњењу и погибији на Косову, сматрају као имитацију песме о Стевану Мусићу, познатом властелину и савременику Косовске битке¹). Мусић се помиње као младожења 1388/9, а 1403 године налазио се у Дубровнику где је провео годину дана. Према томе Мусић није погинуо у Косовском боју као што каже песма, а није могао ни задоцнити као сестрић Лазарев и непосредни сусед Косова. С тога се пре може рећи да је песма о Мусићу имитација песме о Васојевићу, која је у свом путовању, када је наишла у области народног сећања о Мусићу, претрпела измене у личностима, каквих примера има доста у народним песмама.

У овој песми о Васојевићу, која говори о познатом историском судару Срба и Турака на пољу Косову, главни је мотив: задоцнење и погибија српског војводе Стева Васојевића из Дубнице (данас село близу Сјенице). У овоме селу има једна чесма и под њоме камено корито, врло старо и већ препукло (1901), за које народ прича, да постоји још од времена Стева Васојевића. Изнад села је брдо Дубница где су били двори Стева Васојевића, познатог у народу још и по својим витешким играма и тркама по Сјеничком и Коштанском Пољу.

О Стеву Васојевићу, као и о његовом побратиму Павлу Орловићу, нема помена у савременим писаним изворима. То је сасвим разумљиво када знамо да о Косовској битци нема детаља, и да је махом остала непозната сва српска властела, која је учествовала и изгинула у Косовском боју. Стога се намеће претпоставка, да је Стево Васојевић и савременик и учесник Косовске битке, само што је остао непознат изворима, као и многи косовски учесници, о којима се не зна ни оволико колико се зна о Стеву Васојевићу.

На овог косовског Васојевића потсећају нас историски Васојевићи, који се јављају у првој половини 15 века. У Мрежицама, близу Фоче,

¹) *Својан Новаковић*, Српске народне песме о боју на Косову (Годишњина Н. Чупића књ. II за 1878). — *Павле Ровински*, Грађа за историју Васојевића (Нова Зета за 1889). — *Андра Гавриловић*, Белешке о варијантима српских народних песама (Годишњина Чупића књ. XVIII за 1898).

пронашао је Д-р Морис Хернес гроб с натписом кнеза и витеза Арадије Васојевића, који је умро у доба Сандаља Хранића († 1435). Д-р К. Жиречек, по подацима из дубровачке архиве, помиње Васојевиће у Рикачама код Медуна у Кучима (7 новембра 1444) као деспотове поданике и нападаче на дубровачке трговце. Без сваке сумње, поменути су Васојевићи преци данашњих Васојевића, који Стева Васојевића сматрају за свога сродника и чувају његову успомену преко приче и песме. Сем тога они су увек живели у уверењу и са поносом истицали да су њихови преци под вођством Стева Васојевића били на Косову, а кад им неко примети да су задоцнили, они лаконски одговарају: „Ми, иако задоцнисмо, опет дођосмо и јуначки изгибосмо ка’ и остали Срби, а ви неки и не кре- тасте од куће!“

Крајем прошлог и почетком овога века, ми смо песму о Васојевићу често слушали од појединих васојевићких гуслара из Андријевичког среза, а нарочито од суседа и гуслара Вукића Р. Масловарића из Божића, и Стефана Р. Маријановића из Краља. Ову варијанту забележили смо у пролеће 1915 године од Андрије Милошева Станића из Краља, насељеног у Сућеској код Андријевице. Станић, познат као редак радник, храбар војник и веселац, није писмен и не зна да гусла, али је као изванредан памтиша запамтио многобројне песме, које је, као и ову о Васојевићу, научио у поменутом крају и племену.

Песма о Васојевићу највише је позната у крајевима класичне Зете и Херцеговине, где је Лубурић прикупио неколико варијаната, од којих је једну и објавио.¹⁾ Ова је песма, по свој прилици, отуда и прешла у околину Ваљева, где ју је забележио Д-р Ј. Стејић и објавио пре сто година.²⁾ Вук Караџић нема песме о Васојевићу. Ретку варијанту ове песме чуо је на Цетињу Лазар Томановић од гуслара Орла Каљића, муслимана из Бјелополског среза, и апелује преко цетињских „Записа“ да се забележи, али је ствар пропала. И напоследку знамо да су чак деца из Сјенице као ђаци у школи Пећке патријаршије, још пре Балканског рата, певала уз гусле песму о Стеву Васојевићу.

Ову варијанту песме о Стеви Васојевићу објављујемо због њених фрагменталних особина које немају друге варијанте, као и због тога да се види како је она сачувана код самих Васојевића.

Књигу пише српски цар Лазаре
Са Косова и воде Ситнице,
Па је шаље у равној Сјеници,
У Сјеници на двору Дубници,
На рукама Васојевић Стеву.
— „Знаш, војвода, Васојевић Стево,
Кад бијасмо дванајес војвода
У Крушевцу на моје дворове,

Ту сјеђесмо ту збора зборисмо,
Ту велики амин учинисмо,
Да дођемо сваки на Косово.
Сваки пође на Косово дође,
Сваки дође и доведе војску,
Сваки дође да погине ошје,
Ти недође недоведе војску,
Ти недође да погинеш ошје.

¹⁾ А. Лубурић, Погибија Павла Орловића и Стева Васојевића на Косову (*Орловић*. Београд, 1934). — ²⁾ *Св. Новаковић*, Косово. Београд 1889 г.

Па ме слушај, Васојевић Стево,
 Ако нећеш доћи на Косово,
 Да заједно овђе погинемо,
 Као што смо амин учинили,
 На тебе ће остати проклетство:
 Мушка ти се чеда неродио,
 Што родило то се не нивило,
 Што нивило све се разгубило;
 За руком ти сјеме не пуцало,
 Не пуцало седам берићета;
 Сјеницу ти опалила слана
 А Дубницу од небеса муња;
 Под товар ти коња недалкуло
 А у рало вола нејакнуло;
 Ситне ти се пчеле неројиле
 А бијеле овце неплодиле;
 Дворови ти останули пусти
 И на њих ти лисице лајале.“
 Дође књига у равној Сјеници,
 У Сјеници на двору Дубници,
 Кад заоди на западу сунце
 И ту нађе Васојевић Стева.
 Прими књигу Васојевић Стево
 Па кад виђе да је са Косова
 Од Лазара српског господара,
 Он ништа у своју ложницу;
 Нит лежаше нит почијаваше,
 Но се јунак по ложници шета
 И све мисли на једну смислио,
 Да му ваља у Косово поћи,
 Да на њега не остане клетва.
 Па он свога слугу дозиваше
 И овако њему говораше:
 — „Радославе, моја вјерна слуго,
 Ну изађи пред бијеле дворе
 И погледај небу плаветноме,
 Јели ведро или је облачно,
 Можели се у Косово поћи?“
 Хоће слуга, слуша господара,
 Па изађе пред бијеле дворе,
 Па се опет у дворе врати
 И овако слуга проговара:
 — „Господару, Васојевић Стево,
 Небо ј' ведро без није облака,
 Сјајан месец по пучини ода,
 А прате га остале звијезде,
 И види се кано у по дана,
 Лако можеш у Косово поћи.“
 Опет Стево слуги проговара:
 — „Радославе, моја вјерна слуго,
 Ајде, сиђи у доње подруме
 И опреми два коња витеза,
 Мени ђога а теби гаврана,

Оседлај их и осигурај их
 И удари потковицу тврду,
 Јер нам ваља у Косово поћи.“
 Пође слуга, слуша господара,
 А срета га љуба Стеванова
 И са њоме сестра Стеванова.
 Сузе роне овако говоре:
 — „Радославе, наша вјерна слуго,
 Кумнмо те Богом истинијем
 Укуј коња твоме господару,
 Да неможе у Косово поћи.“
 Кад то чуо слуга Радославе,
 Он овако њима проговара:
 — „Послушајте двије госпе младе,
 Има дана дванајес година
 Како дворим војводу Стевана,
 Невјере му учинио нисам,
 Нити ћу му данас учинити,
 Но сам воли, госпе, погинути
 А невјеру нећу учинити,
 Господару Васојевић Стеву.“
 Па он прође, низ двореве пође,
 Докле доље у подруме дође,
 Па опрема два коња витеза,
 Оседла их и осигура их
 И удари потковицу тврду,
 Па се опет на дворе врати
 И ту нађе Васојевић Стева;
 Почео се бјеше сигурават,
 На се меће дивно одијело,
 Одијело што му поднијело;
 На припас мача зеленога,
 А на главу калпак и челенку.
 Кад се бјеше дивно ођенуо,
 Он изађе из своје одаје
 И окрену низ бијеле дворе,
 А прати га љуба и сестрица;
 Па кад сиђе у мермер авлију
 Ђогата му коња приведоше.
 Сједе Стево на коња ђогата
 А слуге му барјак додалоше,
 На барјаку од злата јабука,
 И дванајес од злата крстова,
 И икона светог Јована,
 Крсно име Васојевић Стева.
 Узе барјак Васојевић Стево
 Па окрену на Косово пође.
 А пита га вијерница љуба:
 — „Господару, Васојевић Стево,
 Ти полазиш на поље Косово,
 Ја остајем сама на двореве,
 Па ми кажи, мио господаре,
 Кад ћеш ми се са Косова вратит,

Кад ћеш доћи, кад да ти се надам?⁴
 Проговара Васојевић Стево:
 — „Послушај ме, моја вјерна љубо,
 Кад се роди на западу сунце
 И кад јавор оплоди јабуку,
 Онда ћу ти са Косова доћи,
 А сад збогом, љубо и сестрицо,
 Врјеме је на Косово поћи.“
 И окрену Васојевић Стево
 Преко равна поља сјеничкога,
 А оста му љуба и сестрица
 Кукајући и сузе ронети.
 Оде Стево пољем пјевајући
 А прати га слуга Радославе,
 А за њима три реда момака
 Од Сјенице и града Дубнице.
 Иде Стево и поћу и дању
 Докле дође у поље Косово,
 На Ситинцу воду починуо.
 Кад ево ти чобанка ђевојка,
 Која овце поред воде чува,
 У руке јој челенка од злата.
 А пита је Васојевић Стево:
 — „Ој, бога ти чобанка ђевојка
 Ка' ти овце поред воде чуваш
 Каква ли је вода долазила?“
 А ђевојка њему одговара:
 — „До подне је вода проносила
 Шуте главе и бијеле чалме,
 Да им броја ни есана нема,
 А од подне вода проносаше
 Самурлије капе и челенке
 И космате главе од јунака,
 И ову сам од злата челенку
 Ухватила на воду Ситинцу,
 Но ти виђи чија је челенка.“
 Узе Стево од злата челенку,
 Чим је виђе одмах је познаде,
 Челенка је Топлице Милана;
 Виђе Стево да се погинуло,
 Па ђевојци поврати челенку
 И даде јој три дуката жута;
 Па напријед проћера ћогата,
 Докле дође на сред поља равна.
 Кад сво ли Орлевића Павла,
 Какав иде боље да не иде,
 На њега је седамнајест рана,
 Вас у црну огрезнуо крвцу,
 Ал' сачува свилена барјака,
 Да га њему не уграбе Турци.
 Стево њему божју помоћ виче:
 — „Божја помоћ! Орлевићу Павле,
 Видим да си у крв огрезнуо

И тешкијех допаноу рана,
 Па ми кажи, мио побратиме,
 Јесте' данас изгинули грдно
 И јели нам царе погинуо?“
 А Павле му на то одговара:
 — „Ај, не нитај, мио побратиме,
 На Косову пољу широкоме
 Сретоше се двије силне војске
 И побеше Србљи са Турцима,
 Изгибоше и Србљи и Турци,
 Ал' је виша сила у Турака
 Па је срећа на њиховој страни.
 Ми смо данас изгинули грдно,
 Изгибе ни војска и војводе,
 За цара ти неумијем причат,
 Ал' цар, мислим, није погинуо,
 Шатор му се није оборно
 Но га брани Кошуте доћи.“
 Опет пита Васојевић Стево
 — „Побратиме, Орлевићу Павле,
 Ће је шатор славнога Лазара?
 Јер ми треба до шатора доћи.“
 А Павле му на то одговара:
 — „Ено' нама, на сред ноља равна,
 Ће су многа копча саломљена,
 Ће су многи леши попадани,
 Ће се види криво језеро,
 Ту је шатор славнога Лазара,
 Но се враћај не гини залуду,
 Јер ти немож' до шатора доћи
 Па да имаш соколова крила.“
 Одговара Васојевић Стево:
 — „Побратиме, Орлевићу Павле,
 Ја се нећу натраг повратити
 Но сам ради данас погинути
 На Косову пољу широкоме,
 Но срамотно живјет до вијека
 И понијет Лазареву клетву,
 Но ми кажи броче на Ситиници?“
 Проговара Орлевићу Павле:
 — „Побратиме, Васојевић Стево,
 Ајде збогом у поље Косово,
 Погинешли честито ти било,
 Ал' тешкијех недопао рана
 Ка' твој побро Орлевићу Павле.
 А што броче на Ситиници питаш,
 Каквог тебе знадем и Ђогина,
 Ће ћеш доћи свуд ћеш брода наћи.“
 Тада Стево окрену ћогина
 И поздравил Орлевића Павла
 — „Збогом остај Орлевићу Павле,
 Збогом остај, мене се не надај,
 Сјеница ме више виђет неће

Ни Сјеница ни двори Дубица,
 Јер у дворе љуба и сестрица,
 Јер Косово гробницу ми спрема."
 Па отиште ка води Ситници,
 И Ситницу воду пребродио,
 Докле дође на сред поља равна
 До шатора славнога Лазара
 И ту цара у животу нађе,
 А двори га дијете Лаушу.
 Стево ује цару под шатору
 И смјерно се њему поклонио
 Па оваку ријеч говорио:
 — „Ево ти га Васојевић Стево,
 Опрости га мио господаре,
 Да на њега не остане клетва.“
 Ал' цар на њег' неокрену главе.
 Кад то виђе Васојевић Стево,
 Он се баци ђогу на рамена
 Па у Турке загон учинио;
 Поред њега слуга Радославе
 А за њима три реда момака,
 Те кудије Србљи удараху
 Све крвави возник остављаху,
 С Турцима се бију и херају
 По Косову тамо и овамо.
 Једног пашу бише и убише,
 Кад другога бити започеше,
 Тад' запишта слуга Радославе:
 — „Авај мене, Васојевић Стево,
 Љутијех сам допануо рана,
 Турци ће ми сад посјећи главу,
 Но опрости твога вјерног слугу
 И освети, мио господаре.“
 А Стево му на то одговара:
 — „Прост нека си слуго Радославе,

А прост био и ко те родио,
 Јер си мене вјерно послужио
 И Стево ће тебе осветити
 Но коли ће осветити Стева?
 Степа нико никад до вијека.“
 Ту погибе слуга Радославе
 И остали Србљи витезови.
 Сам остаде Васојевић Стево
 И вије се јунак по Косову
 Како суво дрво у планину,
 Док на њега навалише Турци
 И тенке му ране зададоше.
 Виђе Стево да се погинуло,
 Па окрену својега ђогата
 Кроз ордију силнијех Турака,
 Докле дође на сред поља равна
 До шатора српског цар Лазара,
 Па овако цару проговара:
 — „Ево ти га Васојевић Стево,
 Тешкијех је допануо рана,
 Опрости га мио господаре,
 Да на њега не остане клетва
 И да смиром може умријети
 На Косову пољу широкоме,
 Ка' остали Србљи витезови.“
 Кад то виђе српски цар Лазаре,
 Он опрости Васојевић Стева;
 — „Прост да си ми Васојевић Стево,
 Прост ми био и ко те родио,
 Јер си живот дао за поштење
 За крет часни и слободу златну.“
 На Магипу у поље Косово,
 Међу Лабом и међу Ситницом,
 Ту погибе Васојевић Стево.

Томаши Кн. Кајић

Résumé. — *Le chant de Stevo Vasojević.* L'auteur publie une variante du chant où sont chantées l'apparition tardive et la mort du voïvode Stevo Vasojević sur le Champs de Kossovo (1389). Il s'est fait dicter cette variante en 1915 par Andrija, fils de Miloš Stanić, né à Kralje, un colon de Sučesak près d'Andrejevica. Stanić est illettré et ne sait jouer aux „gusle“, mais, ayant une bonne mémoire, il a retenu un grand nombre de chants, entre autres celui de Stevo Vasojević, qu'il a entendu réciter ou chanter au pays et parmi les population de Vasojević.

Ce chant est le plus connu dans les contrées de la Zeta et de l'Herzégovine classiques. Bien qu'il soit déjà publié, nous le reproduisons à cause de ses fragments et pour montrer la forme dans laquelle il s'est maintenu chez les Vasojević mêmes (au Monténégro).

Једна тужбалица из Васојевића

И код Васојевића постоји обичај да жене туже за умрлим сродницима и племеницима. Тужба је импровизирана жалосна песма или жалопојка, која се без предака изговара. Занимљиво је слушати оне тужбалице „које умију да туже, које ките и набрајају и сроче ка' из књиге“ како то народ каже. Иако је жалопојка претежно витешка песма, она је увек проткана разноврсним мотивима из народног живота, јер тужбалица говори о свему и свачему и цео свет претреса на сито и решето.

Жалопојку је тешко запамтити услед брзе рецитације тужбалице, која ни сама не зна шта је говорила после тога. Ипак се деси да неко од присутних запамти по који китњаст рефрен или краћи фрагмент, који се после понавља и препричава као реткост. Тако сам још као ђаче, праликом сахране Зарије Протића у јесен 1897 године, чуо и ево запамтио неколико рефрена. Прво је тужила једна тужбалица из околине Берана, која је, после говора о Протићу, почела да ређа и помиње многе изумрле јунаке и завршила са: „Обилићу-Цемовићу, сабљо Панто! Да је књига кано поље а мастило кано море, ја ве не би исписала а камоли избројила, ја кукала!“ Друга тужбалица, из околине Андријевице, говорила је о значајној појави и друштвеној улози Протића, и све то у пробраним и китњастим речима од којих сам запамтио ове: „На олтару свештеноме, свештениче! На совјету племенскоме, совјетниче! На мејдану јуначкоме, мејданцијо! Међу браћом и дружином зор делијо! А сад збогом и опрости, сератлијо! И нек' ти је лака земља, бан Заријо! Приатељу рода мога, Протовићу! Мудра главо и бирани Васевићу!“

Како је жалопојку тешко бележити обичним писменима, а стенографију непознајемо, то је и наше интересовање сведено било на површно слушање. Али једног дана када смо чули како Марија удова Фатић из Андријевице тужи над својим братом и, тако рећи, кити и набраја као из књиге, решисмо да првом згоднијом приликом покушамо и скраћеницама забележимо неколико рефрена. Сутра дан, 20 августа 1911 године, Марија је поново имала да тужи на гробу свога брата. Да би омогућили себи посао, скренули смо пажњу Марији да полако тужи, наводећи као разлог да је и сувише изнурена и уморна, а била је

и стара и слаба. Марија као да је послушала, и док је она полако тужила на гробу свога брата, незнајући ништа о нашој намери, ми смо стајали иза ње и успели скраћеницама да забележимо целу њену жалопојку, која гласи овако:

„Дал' да стобом штогођ зборим земљо црна,
Ал' е камењем што покрива браћу моју?
Испрати ве свеколике сестра ваша,
Стобом ми се прикупише, мој Вукота,
Лише моји' братанића, роде мнли .
Добри брате, пламенити, мој Вукота!
У војнике 'рабер војник, дели брате,
И примљерни старешина дома свога,
А од куће и оцака јуначкога!
Добро си се позорио — незнам зашто?
Зар што оде к браћи својој, брате мили?
Мислиш тамо браћу наћи свеколику?
У тврдоме метеризу брат' Милету,
С' остром сабљом у рукама — дели Божа,
На његовом зорном коњу — бијеломе,
А пред четом од јунака, официра,
На границе и крајине земље наше,
У бојеве и мејдане за слободу?
Е, ту си се иреварио, жао ми је,
Е бојева тамо нема ка' овамо,
И Божо је починуо, бојни витез,
И сва твоја 'рабра браћа, мој Вукота.
А какви сте добри били, браћо моја,
Дика рода и племена, свеколика.
Добро памтим муке ваше и невоље,
Кудије сте војевали и крв лили
За слободу браће наше и државе!

Од Бијора до Мостара крвавога
Добивасте бојну славу и градове,
До крај Бара далекога и Крајине
Умирасте, кости своје остављасте!
А кољко је пропатила сестра наша?
Брижна, јадна, невесела, заплакана,
Тражећи ве по бојишта крвавије!
Е се боја' да ми који не погине
У бој љути неђе, тамо ће не виђу!
До дно Куча каменије' одила сам
К јуначина мога рода и племена,
И к јуначкој браћи мојој, жеље ради!
На Морачу крвавицу, гледала сам,
Сви крвави изидосте са бојишта,
Крваво ви ру'о бљеше и оруже!
А сврк брада околније' слушала сам
Ђе ве кличу соколови и другови:
— Ко је витез, ко је јунак на Морачу!
Имал' Божа ал' Вукоте Радулова,
Ђе су Иван и Милета соколови? —
А ви им се одзивасте са мејдана
И бојишта крвавога, зор јунаци!
Али што је боље зборит' са камењем?
Ако покри браћу моју, те зависну,
Није славу и јунаштво браће моје,
Но и' слави зорно племе и дружина,
А доста је ту унее сестри нашој.“

Томаш Кн. Каџанић

Résumé. — Une complainte („tužbalica“) de Vasojevići. Chez les Vasojevići, une coutume veut que les femmes accompagnent la mort de leurs parents et compatriotes par des lamentations. Ce sont des chants tristes, des complaintes qu'on improvise et qu'on récite tout d'une seule traite, ce qui en rend la notation extrêmement difficile.

L'auteur cite d'abord les fragments des complaintes qu'il a entendu réciter, ainsi qu'une complainte entière qu'il a réussi à noter en 1911. Il s'agit de la lamentation de Marie veuve Fatić, d'Andrejevica, devant la dépouille mortelle de son frère.

O značenju etnologije za kulturnu historiju Slavenskog Juga

Zadnjih godina pisalo se dosta o potrebi ispitivanja narodnih kultura Balkanskog Poluotoka. Tražilo se uporedno izučavanje balkanskih etničkih grupa da bi se došlo do spoznaje o zajedničkim crtama na svima poljima nauke. Posebno narodni život toliko je bogat raznim povezanostima unatoč velikom broju raznolikosti u duševnoj i materijalnoj kulturi balkanskih naroda. Bitno je prije svega da taj narodni život još i danas postoji, pa je zato potrebno obratiti pažnju ne samo na prošlost već i na živi balkanski folklor.

Zadaća je i predmet etnografije da sabire svu građu o narodnom životu, da je rasporedi, konzervira, opiše i prouči. Poznato je da se etnografija, ukoliko ne radi samo deskriptivno, mora koristiti uporedbama, koje su za nju od velike važnosti, jer pojedinačnim pojavama daju suvislost u pogledu jasne rasprostranjenosti. Međutim, današnje stanje nauke to ne smatra dovoljnim, jer neophodno traži osim opisa i analogija sistematsko proučavanje prošlosti; teži se za tim da se uoči porijeklo, struktura i historijski razvitak elemenata u okviru njihove kulture. To dakako nije više etnografija nego etnologija. Dakle: etnografija je svakako potrebna, jer daje građu koju ima etnologija da genetički ispita, zato je i uska suradnja ovih obiju disciplina jedini ispravan put.

Pretpostavka svakom ozbiljnom radu uopće, a naučnom radu napose, jest sistem. Prema tome i nauka o historiji čovječanstva poznaje egzaktnu metodu kojom se služi. Nekada, u vezi sa otkrićem zakona o prirodnom razvitku, etnologija je smatrana prirodoslovnom naukom. Evolucionističko tumačenje etnologije bilo je zapravo prirodoslovno-materijalističko, čime se nikako nisu mogli zadovoljiti historičari s metodičkom savješću, pogotovo radi općih prazakona o razvitku čovječanstva. Primijeniti šemu o stadijima razvitka na narode, jest apriorizam, jer ona ne odgovara činjenicama. Ovaj postupak stvarno ne zadovoljava, pa je to dovelo do potpunog preokreta u etnološkoj nauci.

Objektom etnologije smatraju se u prvom redu narodi bez pisane historije, t. zv. primitivni narodi. Bilo bi neopravdano da, proučavajući njihov život i kulturu u sadašnjosti i prošlosti, postupamo drukčije nego

kod naroda s pisanom historijom. Ti su nepismeni narodi zaista pravi i potpuni ljudi, pa je i njihov život ljudski i prema tome historijski, oni imaju svoju specifičnu kulturu, a naša je zadaća da dotičnu historijski ispitàmo. Svrha je historije, u širem smislu riječi, da razjasni činjenice u njihovoj kauzalnoj povezanosti, budući da je jednokratnost događaja rezultat zajedničkog djelovanja više uzroka. A te uzroke treba pronaći! Prema ovoj spoznaji etnologija je danas jedna duhovna nauka i historijska disciplina sa strogo historijskom metodom. — Metoda je put cilju, što je za svaku pojedinu nauku značajno. Bit je objekta i osobito je svojstvo historijskih nauka da se služe metodom koja vodi računa o ljudskoj slobodi u okviru historijskog života i djelovanja, a osnovno se razlikuje od svih prirodoslovnih zakona. (Uostalom, imkopatibilno je uopće postavljati zakone za historiju.) Historijska je svijest bez sumnje prvi uvjet da historijsko izučavanje bude svrsishodno. Etnologija preuzima od historije metodu, historija sama dobija tako važno produženje unatrag do u svoje prve početke. To proširenje historije stvara novi pojam etnološke opće historije, koja pretpostavlja konačno jedinstvo historijskog života i jedinstvo ljudskog roda. Na taj način etnologija izgrađuje samu historiju prema unatrag i prema dolje. Tek ovako dobijamo opću historiju čovječanstva, koja ne zna ni za prostorne ni za vremenske međe. Etnologija je zapravo historija, točnije kulturna historija t. zv. primitivnih naroda; ona se nadovezuje i po metodi na ostale historijske discipline, ali sa slijedećim ogradama: po sadržaju, jer ona istražuje historiju starijeg (uglavnom nepismenog) čovječanstva; metodički, jer ona često radi s neposrednim, tj. nepisanim izvorima.

Odvelo bi nas daleko kada bismo ovdje htjeli dati točan prikaz kulturno-historijske metode; zadovoljit ćemo se samo još s nekim sumarnim pogledima. Metoda se sastoji kao u historiji od traženja izvora (heuristike), njihove kritike, interpretacije i kombinacije (logičke, sintetične apercepcije) Od velike je važnosti problem migracija obzirom na to što znamo za mnoge migracione rezultate, iako same migracije ne poznajemo. Da ipak migracija postoji, dokazuje etnologija s nekoliko vremenskih i prostornih kriterija, od kojih su najvažniji kriterij forme i kriterij kvantitete uz neke druge pomoćne kriterije. Pretpostavka tim kriterijima je upotreba henološkog principa (princip o jedinstvenom porijeklu). On se osniva na uvjerenju, koje smo iskustvom stekli: objekti, odnosno grupe objekata, koje su označene izvjesnim formalnim obilježjima, stoje u genetičkom, tj. kulturno-srodnom odnosu; srodnost dakle ne može da bude nezavisna i slučajna. Evolucionistička etnologija vjerovala je baš protivno postavljajući princip konvergencije, koji kaže da na raznim stranama svijeta mogu postojati isti elementi, jedan sasvim nezavisno od drugog. Time nije saglasna historijska etnologija koja priznaje taj princip tek onda ako je migracija apsolutno nemoguća. Na problematiku tih pitanja kao i na pojedine kriterije ne možemo se na žalost na ovom mjestu pobliže osvrnuti. Temeljna i za etnologiju karakteristična zadaća je ta da historijske elemente u njihovu

kauzalnom odnosu shvatimo i izradimo, pa tako dođemo do kompleksa činjenica, koji konačno čini kulturni sloj, odnosno kulturni krug. Kulturni se krugovi smatraju kao posljednji cilj, zato i zovu historijsku etnologiju nauku o kulturnim krugovima. Postoji već čitav niz kulturnih krugova, koje ne možemo nabrajati, jer bi to prešlo ovaj općeniti okvir. Kulturni krug je dakle suma pojedinih kultura, koje obilježuju odgovarajuće oznake. Pojam kulturnog kruga nije definitivno utvrđen kao što nisu još iscrpene sve mogućnosti kauzaliteta. Ispitivanje stepena prijemljivosti kod preuzimanja kulture je najteže ali najvažnije nastojanje moderne etnologije. Za jedne kulturni krug predstavlja sistematsku kategoriju višeg reda i prema tome apstrakciju; za druge, opet, znači realnost. Poznajemo prakulturu i primarne kulturne krugove, pa — radi miješanja — sekundarne i tercijarne, iz kojih se razvijaju visoke kulture. Mjerilo za visoke kulture obično je poznavanje pisma. Na taj način danas je nemoguće ispitati genezu jedne visoke kulture a da se pri tome ne upotrebi i naučni aparat etnologije. Etnologija ne proširuje samo duhovno operaciono polje u historijsko-geografskom smislu nego ga i produbljuje u svojoj prostornosti u vertikalnom smjeru; razvrstavanje ljudskog historijskog procesa dobija preciznije oblike te omogućuje razumijevanje također onih pojava ljudskog života koje su dosada uglavnom bile nepoznate. Osim nauke o kulturnim krugovima postoje danas u etnologiji još neki smjerovi kao funkcionalistički, dinamički, razni sociološki, psihološki i drugi, ali svi pretežno oni priznaju historijski princip.

Jedno treba istaći: etnologija je kompleksna nauka, jer istražuje i tumači svu kulturu t. zv. primitivnih naroda, dakle njihovo gospodarstvo, ergologiju, sociologiju, umjetnost, religiju, mitologiju, jezik, psihologiju, pedagogiju, pravo, medicinu itd. Ta potreba nije idealna, ali će sve dotle postojati dok ne bude provedena specijalizacija, a ima izvjesnu prednost univerzalnosti, ma da već danas opažamo početke specijalizacije, što je i shvatljivo. Naročito obilježje historijske etnologije je činjenica, da ona na pouzdan način istražuje stare i najstarije oblike ljudskog života i kulture, te postaje, prema tome, neophodna podloga mnogim drugim naukama.

S metodičkog stajališta historija je etnologiji najrodnija; sa stvarnog gledišta najbliža joj je filologija (etnolog proučava kulturu, a filolog jezik pojedinih etničkih individua). Po svojoj biti i zadaći prehistorija je pogotovo usko vezana sa etnologijom; i ona se bavi ispitivanjem starijeg (nepis-menog) čovječanstva, i to paleoarheologija s materijalom koji je naden prilikom iskapanja, a paleoetnologija s arheološkim, jezikoslovnim i paleo-antropološkim rezultatima. Fizička antropologija ima također veza s etnologijom, kao antropogeografija, historija umjetnosti, sociologija, pravna historija, filozofija, psihologija i razne druge nauke, odnosno njihovi rezultati. Razmotrivši tako u pregledu zadaću historijske etnologije, mi ćemo shvatiti od kolike je ona vrijednosti za kulturnu historiju.

Važnost etnografije istakli smo ranije. Etnografija je na Balkanu znatno pokročila daleko pred etnologijom, što je uostalom razumljivo,

kad pomislimo da je potonja mlada kao samostalna nauka. Što se Južnih Slavena tiče, došli smo već do toga da u dosada sabranoj građi jasno razlikujemo čitav niz elemenata njihova kulturnog inventara, koji su Slaveni donijeli sa sobom ovamo (a zajednički je i ostalim Slavenima), od onih koji su paleobalkanski i stari mediterani, onda romanski, odnosno italjski, ili orijentalni bilo raniji bilo kasniji — turski, ili alpski, tj. austro-njemački, ili mađarski, zapravo panonski. Te razne utjecaje možemo svrstati u zone, kao panonsku, alpsku, jadransku, dinarsku, moravsku, vardarsku, u kojima nailazimo na diferencijaciju materijalne kulture u rukotvorstvu (pogotovo narodnim nošnjama), tipovima kuća kao i duševne kulture (običajima itd.). Ova kulturna dioba vrijedi u neku ruku i za Bugare, kod kojih međutim teško razlikujemo što je zaista prabugarsko; kod Rumuna i Arbanasa etnička je problematika osobito komplicirana pa donekle i kod Grka i Turaka. To vrijedi i za sve ostale male narodne grupe koje raštrkane žive na Balkanu.

I pored dosadašnjih lijepih nastojanja trebalo bi ubrzati sa sabiranjem materijala da se spase sve ono što još nije propalo. Za to su u prvom redu pozvani muzeji, koji bi mogli, pod stručnim vodstvom, s dovoljnim brojem osoblja i snabdjeveni nešto obilnije ostalim potrepštinama, proširiti daleko svoju sabiralačku djelatnost. Onda su tu još univerzitetske katedre pa ostale ustanove i društva, koja bi (na pr. pomoću upitnih araka i sl.) mnogo koristila. Učitelji i svećenici, koji borave na selu, pozvani su da upućuju narod u važnost sabiranja i da u tom smislu djeluju odgojno. Balkanske države neka porade na tome da se u najskorije vrijeme organizira Centralni institut za kulturno proučavanje Južnih Slavena i Balkanskog Poluotoka. Ovaj bi institut one podupirale te bi bio prvi i najviši forum kompetentan da provede kulturnu morfologiju njegova areala. Tako bi bili položeni temelji uporednoj nauci o kulturama Balkana — a to je tek prava balkanistika. Funkcija etnologije u toj stvari bit će sigurno svakome jasna. Konačno bi i narod sam svagdje uveliko koristio, kada bi, u vlastitom interesu, zaista svoje pridonio; rješenje ovog velikog zadatka moguće je tek dobronamjernom suradnjom. Jer samo na taj način može se u pravi čas sabrati sva građa narodnih kultura Balkana, koja nije samo značajna za etnografiju i folklor nego također za etnologiju i kulturnu historiju. Historijska etnologija u stvari živi i umire svojim dovoljnim i vjerodostojnim materijalom izvora.

D-r Zdenko Vinski

Zusammenfassung. — Über die Bedeutung der Völkerkunde für die südslavische Kulturgeschichte. Der Verfasser weist auf das Verhältnis der Völkerkunde zur Volkskunde hin, wie auch auf beider Aufgaben und meint, dass es ohne Volkskunde keine wahre Völkerkunde gibt, Volkskunde allein genüge allerdings nicht. Weiter skizziert er das Wesen der Völkerkunde, welche eine geisteswissenschaftliche Disziplin darstellt und deren Methode, die der reinen Geschichte entnommen wurde. Auf diese Weise erhält die Geschichtswissenschaft eine wichtige Verlängerung nach rückwärts und nach

unten, denn erst damit formt sich der Begriff der raum- und zeitlosen Universalgeschichte. Die Völkerkunde ist demnach Geschichte mit besonderer Berücksichtigung der schriftlosen und ältesten Menschheit. Ihre Methode besteht aus Heuristik, Kritik, Interpretation und Kombination der Quellen, wobei auf die unmittelbaren Zeugnisse besonderer Wert gelegt wird. Von ganz grosser Bedeutung ist das Problem der Kulturwanderungen, welche die historische Völkerkunde auf einige Zeit- und Raumkriterien hin untersucht. Nur dadurch kommt man zu Kulturschichten bzw. Kulturkreisen, die eigentlich als das Hauptziel der historischen Völkerkunde betrachtet werden, deshalb heisst auch dieselbe oft Kulturkreislehre. Es sind schon viele Kulturkreise aufgestellt worden, ihr Bild ist nicht immer klar genug umrissen und sie warten, wie auch die Kausalitätsfragen, erst auf eine endgültige Lösung. Eines steht immerhin fest: in der kulturhistorischen Völkerkunde muss dem Moment des Empfänglichkeitsgrades bei Kulturübernahme allergrösste Bedeutung zugemessen werden. Es liegt in der Natur der Sache, dass die Völkerkunde eine komplexe Wissenschaft ist und mit vielen anderen Wissenschaftszweigen in Verbindung steht, besonders mit der Ur- und Rassengeschichte, mit der vergleichenden Religions- und Sprachwissenschaft, Gesellschaftslehre, Rechts- und Kunstgeschichte, Philosophie und dergleichen mehr.

Bei den Südslaven ist, der Meinung des Verfassers nach, selbstverständlich die Volkskunde viel mehr entwickelt, als die immerhin noch jüngere Völkerkunde. Im südslavischen Kulturinventar unterscheidet man, nach dem bisher untersuchten Material, ganz alte balkanische und gemeinslavische Elemente; weiter sind fremde Einflüsse feststellbar: von sehr alten orientalischen bis auf die jüngsten türkischen, dann mediterrane, romanische bzw. italienische, deutsch-österreichisch-alpenländische und ungarische d. h. eher pannonische. Es ist möglich dies alles ungefähr folgendermassen in Zonen zu gliedern: die pannonische, alpine, adriatische, dinarische, nordserbische und südserbische Zone. Die ethnische Gliederung der übrigen Balkanbevölkerung ist ebenfalls noch wenig geklärt und dabei recht kompliziert. Obwohl schon viel geleistet worden ist, wäre es unbedingt notwendig das ganze Areal der von den Südslaven bewohnten Gebiete und der Balkanhalbinsel überhaupt systematisch zu untersuchen, wofür eine wissenschaftliche Zentralanstalt geschaffen werden müsste. Vor allem gilt es endlich planmässig das gesamte Material der südslavischen Volkskulturen zu sammeln, denn die kulturhistorische Völkerkunde lebt und stirbt mit dem ihr zur Verfügung gestellten Quellenmaterial.

Неки слични делови женске ношње у западним и источним крајевима Југославије

У нашим планинским крајевима, на крајњем западу и крајњем истоку, жене су носиле некада, а у неким местима носе још и данас сличну вунену хаљину, облика дугачке кошуље. Говорићемо прво о неколико таквих аљетака у западним па онда у источним крајевима.

Облаја — сукњењача. — Скоро у целој пређашњој Краљевини Црној Гори и једном делу Херцеговине носиле су жене белу, модру или црну хаљину облика кошуље, која је ткана од вуне, украшавана црвеном чохом (свитом) и везена разнобојном вуном, свилом и памуком. Вук у Рјечнику објашњава: да је у Црмници *сукњењача* (*цуйа, цуйелетја*) женска вунена кошуља, а *цуйа* у Херцеговини и у Црној Гори вунена женска кошуља. Иста таква хаљина звала се у Братоножићима *уруйњача*. То је један комад сукна за сукњу и гуњу (груди и леђа). Доњи део, од паса па ниже, био је сав украшен гајтанима, концем и свитом. Горњи део личио је на мушку душанку, јер су се рукави могли обући и носити спуштени¹). Такав хаљетак звао се *цуйелетја* и у Кучима, делу Васојевића, Ровцима, Морачи и у суседним крајевима, док се у Полимљу, око Андријевице и Берана, и све до Рожаја зове *облаја*. У Кучима је *цупелета* (*уруйјача*²) била од белог сукна и лепо украшена по прсима и по крајевима рукава комадићима црвене свите који су везени свилом; носила се до тела³). Најбољи опис облаје — *цупелете* са фотографијом је у раду „Женска ношња у Васојевићима“⁴). Облаје се не носе у Црној Гори од пре 80 година, од када се шири данашња црногорска ношња.

Бјељача. — У Конавлима, код Дубровника, носе девојке до петнаесте године црну хаљину од вуне која се зове *бјељача*. Сигурно је раније била бела. Жене и старије девојке носе *модрику*, дугачку хаљину с рукавима од модрог сукна⁵). Иста таква хаљина од модре чохе зове

¹) Ј. Ердељановић: Братоножићи (Српски етнографски зборник, књ. 12, с. 523). —

²) По нашем испитивању тамо се зове и урупача. — ³) Ердељановић: Кучи (Етнограф. збор. књ. 8, с. 257). — ⁴) Митар С. Влаховић: Гласник Етнограф. музеја у Београду, књ. IX, с. 71—74, слика 1 и 2. — ⁵) Св. Раичевић и И. Бендиш: Записи, књ. IV, с. 360 и књ. V, с. 356. Цетиње, 1929.

се такође *модрина*. Етнографски музеј у Београду набавио је 1904 године једну чохану модрину из Конавала (заведена под Ибр. 339), која се носи преко дугачке кошуље. Украшена је на грудима и око рукава иза шаке повећим комадима црвене чохе, везене око врата већином жутом свилом.

Модрина. — По Вуку (Рјечник) *модрина* је у Далмацији женска хаљина. У свим планинским крајевима Далмације (Книн, Врлика, Сињ) модрина се чува до наших дана као најглавнији део женске ношње. У Буковици (Далмација) модрина се зове и *мрчина*, а у околини Врлике *аљина*. Девојке и млађе жене носиле су модрину од модрог сукна, а старије жене обично од црног. У свим местима модрина је од ваљаног вуненог сукна, домаће израде, дугачка до близу члапка и са рукавима дугим до шаке. Око врата и на грудима је отвор као на кошуљи, а од паса доле је расечена до дна, ради лакшег облачења. Горњи део модрине зове се *ојлџак*, на њему су рукави и украшена прса (црвеном, модром и зеленом чохом), која се зову *низјршњаче*. И рукави су украшени око рамена, на лактовима и за шаком комадићима и пасићима црвене, модре и зелене чохе. Украс око рамена зове се *јорукавије*, на лактовима *залакџе* (залакта), а за шаком *капаци*. Капаци су врло лепо везени и одвојени од вуненог рукава, те се могу подићи. Дно модрине је са лица покривено тробојном чохом за десет до петнаест сантиметара: тај део зове се *подкрај*, а гдегде и *подмеш*. Око чохе су домаћи гајтани од вуне у разним бојама, који се зову *стјруке*. Капаци на рукавима и подкрај у дну модрине везени су разнобојном свилом. То је ситан и врло карактеристичан вез и пре би се рекло да је писмо него вез. Модрина се састоји из два рукава, великог комада сукна, који покрива задњу страну тела до земље, две прве поле и клинова. Клинови су намештени између првих и задњих пола и то по два ужа на свакој страни, или по један шири. Због клинова је модрина у доњем делу широка, а у пасу и горе припојена уз тело. Модрина се носи преко дугачке кошуље у свим приликама; преко ње се ставља спреда дугачка прегача а врхом прегаче појас. Модрина је нестала у многим крајевима Далмације доста рано, али најпре у селима ближе мору. Данас се носи

1. Модрина из околине Книна

само у забаченим планинским селима. Етнографски музеј у Београду има две модрине, једна је набављена из околине Книна 1904 године, а друга из Буковице (Жегар) 1928 године (Ибр. 4232 и 10162). Прва модрина, за особу средње величине, дугачка је око 108 см, широка у дну кад се закопча око 80 см, у појасу око 35 см; рукави су дугачки по 43 см. (сл. 1).

Царза (сарза). — Вук у Рјечнику објашњава реч царза овако: „Царза (у Котору) као фуштан од вуне (плаве), горња хаљина“. Скоро у целој Далмацији носе девојке и жене царзе од модрог вуненог сукна

2. Сарза из Шопјана (Истра)

или куповног дебљег платна, обично модре боје и са усправним пругама. Царза је заменила модрину доста рано у селима ближе мору, а после се ширила као јефтинија и за лето подеснија и у најзабаченија села. Она је слична модрини (*аљини*), само је без рукава и са мање веза; нарочито оне од платна су мало украшаване. Царза од платна је превладала у целој Далмацији, док је она од вуне врло ретка и то у планинским селима испод Динаре. Етнографски музеј у Београду набавио је 1904 године царзу из околине Книна, од танког не ваљаног вуненог сукна, модро обојеног. Она је без рукава и дугачка до близу чланка; дугачка је 130, широка преко леђа 27, а у дну 133 см. Дном је

украшена вуненим модрим гајганом званим *струка*. Праве их жене свака за себе, али по угледу на грађанске женске ношње, јер је дугачка и широка, а у пасу јако набрана.

Сарза из Шопјана у Истри (купљена је за Етнографски музеј у Београду 1906 године) је од тањег вуненог сукна, без рукава и дуга до испод колена; опточена је црвеном чохом око врата, на разрезу по грудима и целим дном. Леђа и предњи део су састављени из по две дугачке поле. Између задњих и првих пола има по један шири клин, те је у доњем делу доста широка, у пасу набрана а горе при-

појена уз тело. Много је мања, од простијег је сукна и слабије израде од оне из Книна (сл. 2).

Сукман. — У неким селима око Зајечара, као у Вратарници, носиле су девојке и жене преко дугачке кошуље сукмане. Сличан се сукман носи у Бугарској око Куле и у другим суседним местима¹). Сукман помиње 1884 године Милићевић у Пиротском округу, као хаљину од куповног платна²) (вероватно погрешно). У неким селима око Пирота не прави се разлика између сукмана и сукна³). У околини Софије носи женскиње сукмане сличне по величини и кроју литацима⁴). Сукмани су напуштени у селима око Зајечара од пре двадесет и пет година. Сукман је од ваљаног вуненог сукна, обојеног црно; без рукава је, а дугачак до испод колена. Састоји се из *предњег* и *задњег платна* и четири *бучника* (бочници), од којих су два већа и два мања. Предње платно (пола) покрива предњи део тела, а задње леђа и све до колена. Бочници — клинови су између предњег и задњег платна и то по два: један мали и један велики на свакој страни. На десној страни је деп у висини паса. Отвор на грудима зове се *пазука*, а отвори за руке зову се *рамање*. Сукман је у пасу и горњем делу припојен уз тело, док је од паса доле доста широк. Скројен је једноставно и сашивен на руке пртеним концем. Украшен је чохом црвеном око врата, на грудима и око отвора за руке. Поред чохе је као украс узани црвенкасти куповни *ширић*. Опточен је црвеним и модрим гајтаном, кућевним уреденим гајтаном, целим дном, око рамена и свуда поред ширита и чохе. На слободном пољу до гајтана и чохе се истиче вез чије су главне шаре *цвейићи* и *кукице*. Везе се разнобојним памуком који личи на свилу. Сукмане су раније жене и девојке кројиле и шиле свака за себе. Етнографски музеј у Београду има два сукмана из

3. Сукман из Вратарнице (Зајечар)

¹) Костов: Бълдренковши въ северозападна Българија, с. 90, 92 (Известия на Нар. етнограф. музеј, год. X—XI), Софија, 1932. — ²) Краљевина Србија, с. 248. Београд., 1884. — ³) Влад. М. Николић: Из Лужнице и Нишаве (Српски етнограф. збор., књ. 16, с. 120. — ⁴) Костовъ: Софийска носия (Известия на Народ. етнограф. музеј, год. I—IV с. 20. таб. II, слика 4. Софија, 1927.

Вратарнице, прављена око 1895 године (Ибр. 13433 и 13441). Сукман Ибр. 13441 дугачак је усправно 108 см, преко рамене широк 28 см, у пасу 41 см, у дну 83 см. (сл. 3).

Сукно. — У читавом пиротском крају, од југозападне стране Старе Планине, код Миџора, па све до планине Руја и реке Јерме, на бугарској граници женскиње носи и данас црну хаљину, звану сукно. Слично сукно се носи у селима око Трна¹⁾. Сукно је од лепог вуненог и добро ваљаног сукна, које се зове *пјриџеница*²⁾; без рукава је и дуго до испод колена. Састоји се углавном из четири дела: предње поле, задње поле (*грбина*) и два већа клипа (*бочници*). Бочници су између пазуха и помених пола. У пасу и на грудима је припојено уз тело, а од паса доле је због клинова доста широко. Има сукна исечених као шумадски јелек, али већина их је са прорезом као на кошуљи. Око врата је врло узан колир од црног сукна, украшен црним и жутим гајтанима. Велики прорез на прсима који се зове *пазухе*, украшен је жутим гајтаном и куповним ширитом. Поред шара је вез од жутог танког гајтана, а шаре су: *колчасџе шевуљке* (кружићи) и *крстџе шевуљке* (крстате шаре). Има сукна и без тог веза, али су украшена са више гајтана међу којима има и срмених. Сукно је дном, око рукава и џепа, на десној страни, опточено црвеним гајтаном. Жене ткају тканину за сукно и *ушине* га (обоје у црно), а сеоске терзије израђују од њега *сукно*, али у старије време жене су га кројиле и шиле.

4. Сукно из околине Пирота

Етнографски музеј у Београду има два сукна (Ибр. 15155), једно набављено 1902, а друго 1935 године. Старије сукно је дугачко усправно 104 см, преко рамена 38 см, у пасу око 55 см, а у дну 101 см. (сл. 4).

Литак (мујер). — Литак носе жене и девојке на Власини и суседним селима све до Клисуре, а и у суседној Бугарској³⁾, у Знепољу, Бурелу и још неким селима. Прави се од танког вуненог сукна без рукава.

¹⁾ Костов пом. дело с. 146. — ²⁾ Влад. М. Николић пом. дело, с. 44. — ³⁾ Риста Т. Николић: Крајиште и Власина (Српски етнограф. зборник, књ. 18, с. 274—275); К. Дрончилов: Бурелџ (Годишњикъ на Соф. универ. I, књ. XIX, Софија, 1923, с. 144 и 147); Костовџ Трнска носия, с. 140 (Известия на народ. етнограф. музеј, г. VIII—IX) Софија, 1929.

То се сукно тка у четири пита, не ваља се, а обично се боји црно. Носи се преко дугачке кошуље, без прегаче, али се опасује преко њега ужи појас. Литак се састоји од дугачког комада сукна, који покрива тело и са предње и задње стране, и четири клина, од којих су по два намештена на обе стране од пазуха доле. Због тих клинова у доњем је делу литак шири, а у горњем припојен уз тело. Украшен је на грудима, око рукава и целим дном разнобојним гајтанима, а поред њих ширитима и гајтанима сјајнозлатне боје, купљеним у градовима; осим тога украшен је и светлостим шљокицама. Литак за жену средњег раста широк је преко рамена око 30 см, у дну око 75 см, а дугачак од врха до дна око 120 см (сл. 5). Назив *литак* усвојен је од пре 60 година, од како су ови крајеви ослобођени од Турака, а до тада се звао *мујер*, и био је украшен домаћим гајтанима. Литак се зове по тканини *лишо*, од које се прави. Етнографски музеј у Београду има пет литака, заведених под именом мујер (Ибр. 54), који су купљени око 1902 године.

Саја. — Источно и југоисточно од Власине (област где се носи литак) у селима од Врле Реке (код Сурдулице) до Босиљграда и у Бугарској око Ћустендила и Радомира носи се карактеристична женска хаљина саја¹). По Вуку (Рјечник) *саја-сајалија* је црвена чоха. Милићевић²) помиње у Врањском округу сају као хаљину без рукава, дугу до више колена. Али нашој саји више би одговарала *оолакџиница* овог краја, са рукавима до лаката.

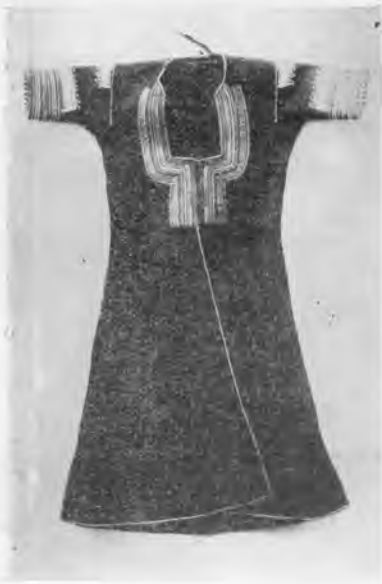
У Мачви (Бадовинци) је сајица од црвеног свиленог платна, без рукава, кратка до појаса, а закопчава се од грла до појаса. У Морихову, око Куманова, око Врање (Пчиња и Моштаница) саја је од кудељног платна³) и облика зубуна. Саја је од вуненог ваљаног сукна, званог *бало*, које се боји у црно. Састоји се из задње поле, две предње поле, два клина, узаног колира и рукава дугих до лаката. Клинови су од пазуха на доле,

5. Литак (мујер) са Власине

¹) Риста Т. Николић, пом. дело с. 276; Йордан Захариевџ: Кюстендилско Крайце (Сборник за нар. умот. и народописџ, књ. XXXII, с. 92—93. Софија, 1918; Костовџ: Радо-морска носия, с. 38—39 (Известия на Народ. етнограф. музеј год. XII), Софија, 1936.—
²) Краљевина Србија, с. 313. — ³) Инвентар Етнограф. музеја у Београду, Ибр. 2192, 4748, 4838, 4855 и 4890.

између прве и задње поле по један. Спреда је расечена до дна и прве поле прелазе једна преко друге. Колир око врата је опточен црвеним, жути и модрим гајтанима. На грудима је исечена као шумадски јелек и тај део је подшиван са наличја сукном, а са лица украшен поширим домаћим *ширићом*, разнобојним вуненим гајтанима и *сурмом* (срмени жути гајтан). Ивицаом груди је набран гајтан на петљице што се зове *подкшића*. Везени део груди зове се *овице*. На десној страни саје, на појасу, има цеп, опточен црвеним гајтаном, а са стране, у дну су *мулије*, два дубока засека. Ивицама првих пола и целим дном је опточена црвеним

6. Саја из Криве Феје (Срез личњски)

и модробелим гајтанима. Рамена а нарочито рукави око лаката су богато украшени гајтанима и ширитима. Ту су раније биле шаре *кукице* и *крсћови*, извезени танким црвеним и модрим вуненим гајтанима, док су данас од белог или жутог памука. Око 1900 године саје су биле украшене оптоком, гајтанима које су плеле жене и вуненим домаћим ширитима. У старије време биле су саје од белог сукна, а до данас су се очувале у топлијим селима беле саје од *кљечишћа* (конопље) као летње саје. Данас су саје врло често од fine црне чохе, богато украшене куповним гајтанима и ширитима златносјајне боје. Саје су најпре радиле жене и цео вез на њима, али доста рано су почеле сеоске терзије да их раде као што су их радиле жене; шиле су се на рукама са пртеним концем. Етнографски музеј у Београду има сају од сукна из Криве Феје (Ибр. 16342), која је рађена по старијски. Она је дугачка око 107 см, широка преко рамена око 38 см, у пасу око 36 см, а у дну кад се закопча око 75 см (сл. 6). Преко саје се ставља прегача и опасује појас. Саја је доста слична женској вуненој хаљини, која се носила у западним крајевима, само је вез друкчији и рукави саје краћи. Саја се носи зими и лети, а хаљина обично зими. Те су хаљине биле сличне у читавој Црној Гори, Херцеговини и Старој Србији до Призрена. По много чему лице на данашње модрине о којима смо овде говорили.

Модрина и облаја (цупелета) ако се упореде мало се разликују, јер су и једна и друга дугачке до испод колена и са дугим рукавима;

везене су на сличан начин и украшене црвеном свитом. И једна и друга замењују кошуљу или се облаче преко дугачке кошуље. Царза (сарза) је слична модрина, али је без рукава и мало везена, али се украшава свитом. Царза је у Далмацији од танког — ретког сукна од кога и облаја, док је у Истри од ваљаног и дебљег сукна. Сукман и сукно су скоро истоветни само се сукман везе око џепова и на грудима друкчије и има друге орнаменте (упореди слике). Поред тога се сукман украшава црвеном чохом, а везе на сличан начин по чохи и око ње као на модрини и облаји, док се сукно украшава гајганима (на терзијски начин) и на њему нема веза нити чохе. Сукман, сукно и саја се праве од сукна од кога се праве модрине и хаљине у западним крајевима, док се литак прави од танког ретког сукна (*литак*) од кога се праве облаје (Црна Гора) и царзе у Далмацији.

Саја највише отскаче изразом и кројем од поменутих аљетака, јер су груди кружно исечене и рукави кратки до лаката, али је од истог сукна од којег модрина и хаљина у западним крајевима и има исту улогу у одевању женскиња. Поред тога је саја раскројена спреда слично модрини и хаљини.

Значајно је што су ови аљетци много слични у две удаљене области, док у читавом средишном делу Југославије таквих аљетака нема или их је врло рано нестало. Запажа се да нису иста имена за ове предмете. Али између имена сукно, сукман, сукњенјача, модрина, бјелјача и мрчина нема стварне разлике, јер се зову по тканини или боји. И облаја је стари назив по томе што се њоме облачи, облаже тело. Називи саја, џупелета и царза су унесени и потисли старе словенске, као што је место имена облаја, сукњенјача и других дошло новије и туђе џупелета. Што постоје неке разлике у везу и орнаментици то су старији или новији утицаји најближих културних средишта. Поменути су аљетци по истакнутим особинама заједничка црта народа те две удаљене области. На основи неких етиолошких запажања у ове две области поставило се већ питање ближе сродности становништва тих крајева, које је раздвојено данашњим становништвом насељеним средином Југославије.¹⁾

Мићар С. Влаховић

Résumé. — *Quelques parties pareilles de l'habillement des femmes dans les régions occidentales et orientales de la Yougoslavie.* — Dans les régions occidentales et orientales de la Yougoslavie les femmes portaient autrefois et, dans la plupart des localités, elles portent encore aujourd'hui une robe de laine semblable ayant la forme d'une longue chemise. Ces robes sont pareilles par la façon, la forme, la broderie et la couleur. Presque dans tout l'ancien Monténégro et dans une partie de l'Herzégovine les femmes portent des robes en laine pareilles à de longues chemises que l'on appelle: *suknjenjača, oblaja, džupeleta* et *urupača*. Dans les régions maritimes, en Dalmatie et en Istrie, cette robe s'appelle: *bjeljača, modrina, mrcina, haljina* et *carza* (images 1 et 2). Les objets pareils s'appellent dans les régions orientales: *sukman, sukno litak (mujer)* et *saja* (images 3—6). Tous ces objets se font avec les mêmes tissus de laine. Il est signifiant que ces habillements sont pareils dans deux contrées éloignées, ce qui indique la proche parenté des populations qui sont géographiquement à une grande distance.

¹⁾ M. Gavazzi: Problem karakterističnoga razmještaja nekih etnografskih elemenata na Balkanu, s. 223—224 (Сборник на IV конгрес слов. географ. и етнограф. 1936) Софија 1938

МАЊИ ПРИЛОЗИ

Из народне књижевности (De la littérature populaire)

1. I. Постанак и објашњење неких народних изрека и пословица

Вук Ст. Караџић је у своме Зборнику изрека и пословица многим од њих изнео и постанак. Многе су остале без објашњења, што је свакако штета. На овом месту износим неколико изрека, поглавито из Тимока, са потребним објашњењима уз њих.

Лућа као Максим по цркве. — У Тимоку се прича како је некакав Максим, верски занесењак, цео живот провео у лутању од једне цркве до друге, па се од тога створила изрека: „Лућа као Максим по цркве“. — А у Тимоку има много црквина, које откривају црквари, и у њима „служе службу божју“. И „Максим“ је био један од тих црквара.

Скачу као Ласовци у вуну. — Село Ласово (у срезу Бољевачком) лежи у западном подножју планине Тупижнице. Често, кад на Тупижници нема магле, Ласово је њом обавијено. Околна села се потсмевају Ласовцима, како су они, гледајући с Тупижнице маглу, којом је њихово село обавијено, мислили да је то вуна, па су са Тупижнице скакали „у вуну“. — У Црној Гори постоји скоро иста пословица: *Скачу као Дробњаци у јарину*.

Повраћају се као Кожељчани на појару. — У Кожељу, селу среза Тимочкога, као и у целом Тимоку, свадбе су светковане по неколико дана. Починјале су у петак, а завршавале су се у уторак у вече. Данас су свадбени обичаји из основа измењени.

При свршетку свадбених обичаја од зборника, свадбеног колача, најпосле дробила се попара. Попару су јели млада, младожења и сви сватови. Прича се, како су у Кожељу једном приликом сватови, после вечере, пошли кући, па се, уз пут, присете да је остало још од попаре, поврате се да и остатак поједу. Из тога се испрела одмах изрека: *Повраћају се као Кожељчани на појару*.

Нема за Рајка каја. — Пре, од прилике пола века, живео је у Ошљану, у срезу Тимочком, некакав Рајко. Био је јако развијен, глават, али помало луцкаст. Тражио је он једном за себе капу да купи, али је није могао наћи, јер му је глава одвећ велика била. У селу, а потом и у околини, чује се то и онда му изиђе глас: *Нема за Рајка каја*. И сада када неко нешто тражи да набави, али пробира, па не успе у томе, онда му се добаца: *Нема за Рајка каја!*

Сини очи — нема женене! — У народу су на гласу црнооке, црпоманасте девојке. Оне се лакше удају од осталих. Ту скоро роди се у једној кући у Зајечару женско дете. Мајка му најпре загледа очи, па спазивши, да су му плаве (сиње, одн. дијалекатски *сини очи*), суморно избапи: *Сини очи — нема женене!* т.ј. плаве очи — нема удаје. То се сад распрострло по вароши и понавља се, као у шали, али већ као изрека.

Ајд' са здравје, ајд' са здравје! — Дошао неки Шумадинац свом познанику Тимочанину у госте. Пошто је гостовао три дана, при поласку одржи дугу реч, у знак захвалности на гозби. Своме домаћину. Тимочанин, на ту дугу говораницу, одговори кратко: *Ајд' са здравје, ајд' са здравје!* И данас кад ко у сличној прилици, у Тимоку, држи какав дуг говор, Тимочанин са потсмехом додају: *Ајд' са здравје!* Тимочанин, опште, не воле дуге говоре.

Убавило збор збира а грознило дом чува. — У Тимоку, по правилу, не гледа се много на лепоту код девојке, јер, веће, лепа девојка (убава девојка) „збира збор“, а „грозна“, т.ј. ружна девојка, чува кућу.

С ђонџа је Марџин каџу изгубио. — У Црној Гори се прича како је некакав Мартин страсно играо карата. Једном приликом, пошто је у картању изгубио све, стави и своју капу на коцку, па и њу изгуби за један, т.ј. *с ђонџа* (за један поен). И онда се пронело како је Мартин „с понта“ и капу изгубио.

У сџо борби и мегдана, ђогинуло сџо Љешњана. — Тако су се потсмевали у Црној Гори Љешњанима. У српско-турском рату 1912—1913 Љешњани се реше да једним нападом на Тарабош сперу ову срамоту. Под командиром батаљона Марком Радуновићем нападне њих 700 на турско утврђење Тарабош и у том налету изгине их око 600.

Један дан храни годину. — У народу се каже кад се један пољски посао уради у згодно време, онда што се уради за један дан, често је довољно да исхрани кућу годину дана.

Сџруџи момче моџику, оџе сџарац девојку. — Заволели неку девојку старац и момче, па је запросе. Онда им она постави овакав услов: да се утркују у копању, па ко наткопа, за њега ће поћи. Кад су се почели утркивати у копању, старац одмакне испред момчета подалеко. Остали копачи стану добацити момчету да „струже мотику“ (од земље) да би му била лакша и тако прстигао старца т.ј.: *Сџруџи момче моџику, оџе сџарац девојку.*

II Црногорске изреке на Тимоку

Скупљање народних изрека, пословица и узречица врло је тешка ствар. Бележити народне песме или приповетке већ је много лакше. У сваком селу или крају познати су они који знају народне песме и приповетке и њих је увек лако наћи. Али извор народне философије, изражене у мудрим изрекама и пословицама, не налази се тако лако. Да се забележи каква пословица потребно је често дуго времена, па да се наиђе на њу. Па и овде, пажљивим посматрањем народнога живота, може се уочити да и у овој области народнога живота има по какав згодан извор. Покаткад се наиђе на лице које своје тврдње врло често и радо поткрепује мудрим изрекама или пословицама. У Тимоку има ове врсте народне књижевности у довољној мери и ја сам забележио и објавио неколико стотина мудрих речи, пословица, заговата и т. д. (*У годишњим извештајима Зајечарске гимназије*).

У Зајечару живи из племена Бајовића потпуковник у пензији г. Ђорђе Бајовић. Општећи с њим свакодневно, приметио сам да врло често своје тврдње поткрепљује изрекама, пословицама и узречицама, па сам их бележио, кадгод ми је то било могуће.

Да би се очувале, ево износим неколико онако како сам их бележио:

Зла друга дуга не враћа.

За главу се љето вата, или: Израна се добро љето не вата, или: Израна се добро љето гледа.

Помалац баки чува говеда.

Киван сам му ко Јоле Турчину, или: Асум сам му ко Јоле Турчину.

Аџи-Рамо, добар си, вала Богу, кад не могу.

Бољи и овсен колач, но празна торба.

Глад очију нема.

Редом се волови лижу.

Није у чем очи виде, већ у чем Бог да.

Доћ' ће коса до камена

Сметнуо као млин са зрна.

Сланинице сласти / Пуна ти си масти / Кад те станем плаћати / На нос ће ми скакати.

Двије Саве и три Радована, узалуд се цура радовала.

Прсту, судиш ли? — Мој си!

Магарац не може да заплива прије но му се уши залију (водом).

Ја крива, ја пону дала.

Боље да ти је теле од краве кренало.

Нема више магараца ни у Пасјем Нуглу.

Искру трни, а змију у главу.

III Опет о гори Талалејској

О Гори *Талалејској* писао сам опширније у Зборнику прилога за познавање Тимочке Крајине, књ. II стр. 99. Тражећи у народу, по жељи г. д-ра Тих. Р. Ђорђевића, материјал за његову студију о уроку или злим очима, наишао сам на једну бајалицу, у којој се помиње гора *Телелејска*. Изгледа да је има доста и у данашњој народној као и у средњевековној нашој писаној књижевности. Ево те бајалице (из Трновца, Среза Тимочког):

„Пошљ чудан човек у чудну гору, па понел чудну сеиру, да насече чудно пруће, да загради чудан трљак, да зтвори чудне овце. Намлзе чудно млеко у чудна ведрa, те потсири чудно сирење од чудно млеко. Растури се, разнесе се чудно сирење како вода по ливаде, како магла по делове. Беж'те урочишта, беж'те почудишта у гору *Телелејску*, гдено краве не рову, гдено петлови не поју, гдено праци не грду. Там је за вас место, а овде код нас нее“.

Скоро исту бајалицу добио сам из Леновца, у којој се каже: „у чудну гору наиђе“ (без „Талалејску“):

„Чудан дела чудне овце чува,

Чудну носи тојагу,

Чудну носи секиру.

У чудну гору наиђе,

Чудна дрвја посече,

Чудне дуге надеља,

Чудно ведро направи.

Чудне му се овце изјагњеше,

Чудне козе искозише,

Чудни му јагњаци,

Чудни му јарићи.
 Чудни трљак напрани,
 Чудне овде затвори,
 Чудно ведро узе,
 Чудно млеко помузе,
 Чудно сиршиће узе,
 Чудно млеко подсирн:
 Чудно сирење стиже,
 У чудно га целило сабра,
 Чудно се сирење исцеди,

Чудни људи дођоше,
 Чудно сирење поједоше.
 Растурте се, поудишта,
 Кано пра цо пут,
 Кано лист по гору.
 Стигоше ви бели ртове,
 Стигоше ви и нскидаше.
 Накитише трње и грмање,
 На орлови нокти, на глогово трње“.

У једној другој бајалици од урока, опет из Трновца, тера се урок опет „у пуну гору“:

„Уступ, уступи! Туј не можеш да будеш. Туј је горко и пелинато. Иди у парареганицу, на мећи душеци, гдено коза не врешти, гдено овца не бљеји, гдено вол не рове, гдено свиња не грди, гдено вода не тече, гдено трица не тре, гдено сеџира не сече, у *цусту гору*, у воду незану. Уступ, уступи у маково зрно“. (Шта значи *парареганица*, не знам).

Маринко Сјанојевић

✓ О светковању четвртка (De la célébration du jeudi)

У неким крајевима Босанске Крајине обичај је да се четвртком не раде већи послови, а то се нарочито пази у четвртке узмеђу Великог четвртка па до Спасовдана или Духовског четвртка, а понегде све док не падне први сноп. У селу Герзову код Мркоњићграда обичај је да се четвртком не ради о земљи и не перу пртенине од Великог четвртка па док не падне први сноп, да не би ударио град и уништио летину. Сељаци су ми казивали како је тај крај страдао од града и провале облака, те су због тога одлучили да у те четвртке не раде о земљи. Иако они врло живо приказују последице те страшне провале облака, о којој се прича од старине, и показују с које су стране облаци наишли, види се да је цело то причање само народно објашњење обичаја који има другу основу и који није везан за неки локални догађај. У селу Горњим Бранетићима, у Таковском срезу, постоји исти обичај, и што је још занимљивије, и потпуно исто народно објашњење обичаја. „Постоји легенда да је некада сваке године ово село тукао град... Зато се морао на неки начин да отклони овај страшни излив „гнева“ на Горње Бранетиће, и решење се нашло. Одлучено је да се не ради ни једног четвртка од Велике недеље па до Спасовдана, да би град престао да туче село“. Овај обичај познат је и иначе у Србији. М. Ђ. Милићевић у свом делу „Живот Срба сељака“ каже: „У све четвртке од Васкрса до Тројица сељаци не ору, нити хоће да хватају волове у јарам. Те дане многи зову *Зелени четворци*. Н њих светкују зато, да не би град тукао летину. (Готово у свој Србији)¹⁾“.

Г. Милан Карановић у чланку „Орачка слава“ наводи како је Вук у Ријечнику означио Велики четвртак као „ратарски пир“. Код манастира Трноше у србијанском Подрињу, велику свећу, која се први пут запали

¹⁾ Српски етнограф. зборник, књ. I, стр. 112.

на Велики четвртак и после гори на литургији о свим већим празницима у години, зову „орачка свећа“. У Сарајеву и његовој околини ту свелу зову „тежачка слава“. Према свему томе — закључује г. Карановић — био би Велики четвртак „орачка слава“ или „тежачка слава“. Г. Карановић наводи даље неколико примера где се светкује четвртак. Тако у Бољевачком срезу светкују све четвртке од великог до духовског. На велики четвртак под Дурмитором причештује се домаћин у цркви. Духовски четвртак у неким крајевима Бос. Крајине зову „Покрижак“ и тада је, а негде на Спасовдан, „чобанска слава“, кад чобани имају свечан заједнички ручак и тада се вијају и поливају киселим млеком. Према свему ономе што нам г. Карановић износи о орачкој слави, овај обичај је у вези с низом обичаја којима је сврха да се утиче на род усева, а који се обављају о Божићу и о слави, затим приликом орања на пролће и о летњим заветинама.¹⁾

У селима из околине Приједора верује се да неће родити воће ако киша пада на Велики четвртак. У истом крају, по народном веровању, од Великог четвртка па до Спасовдана не ваља четвртком на плот стерати рубље, да не би падао град. У селу Доњим Гаревцима у те четвртке не износе беле хаљине „због града“. Исто тако од Великог четвртка па до Спасовдана не ваља четвртком прати рубље да не би пао град. У селу Цевару жене четвртком не шију беле хаљине од Великог четвртка па док не падне први сноп, да не би ударио град. Ова веровања, која су уствари табуисане (забрањене) радње, оснивају се на хомеопатичној мађији. Као што је у свим мађиским радњама, којима се жели постићи да пада киша, главно залевање и прскање водом или купање у води, дакле додир с водом, тако је у супротним обичајима, у којима је изражена жеља за сушом, главно избегавање сваког додира с водом. Забрањује се прање рубља да не би овај додир с водом изазвао пролом облака. Исто се тако избегава стерање и шивење белих хаљина, јер оне својом белином по хомеопатичној вези могу деловати да удари град. Сврха је ових обичаја да се усеви сачувају од непогода, те је због тога на њих обраћена особита пажња у доба кад усеви могу да страдају.

Из свега овога видимо да се за четвртак везује један комплекс обичаја и веровања чија је основна тежња да се постигне родна година и да се усеви сачувају од непогода. На први је поглед јасно да су ти обичаји и веровања везани донекле за Велики и Духовски четвртак, односно за Спасовдан, због тога што ови хришћански празници падају четвртком. Али питање је зашто се ови обичаји и веровања редовно везују за четвртак.

Једино се за Полапске Словене зна да су четвртак звали *perendan*, *peründan*. Ако се ово и јавило под германским утицајем (према *Donnerstag*), каже Нидерле, оно опет указује на поштовање персонификоване „муње-перуна, аналогнога Донару“. У вези с овим, према податку што га је нашао код Ровинског, Нидерле истиче као занимљиво да Црногорци поштују громовника у четвртак. Познато је да су и Јужни Словени поштовали врховног бога громовника, и судећи у првом реду по бројним топографским именима изведеним од имена Перун која налазимо на нашем земљишту, изгледа да се и код Јужних Словена бог громовник звао Перун.²⁾

¹⁾ Ускршњи број „Политике“ за 1939 год. — ²⁾ L. Niederle, *Slovanské starožitnosti oddíl kulturní, d. II, sv. 1, str. 98–100.*

По нашем народном веровању да леска штити од грома, она се може доводити у везу с богом громовником (аналогно Донаровом култу), тим пре што се нека веровања о лески везују за св. Илију. Ако грми уочи св. Илије или на Илиндан, верује се да ће лешници „омаћати“. (У томе што су Јужни Словени пренели знамење бога громовника на св. Илију, као Руси с Перуна, Нидерле налази исту основу тога процеса). На другом месту ја сам изложио народна веровања о лески, која упућују на то да је леска била посвећена неком вишем божанству. Леска се сматра за свето дрво и народ је зове „божијом сестрицом“. Лескова младина употребљава се у многим обичајима и мађичким радњама као заштитно средство против свих могућих злих утицаја и у циљу да се утиче на плодност. Она често служи и као хамајлија, сама или у комбинацији са другим хамајлијама. У селима Горње Сане рано на Ускрс, пре него се оморсе, сељаци окусе пупа од леске. У Кнешпољу после причешћа једу лешник. У Горњем Водичеву после причешћа такође једу лешник који се сме разбити једино каменом. У Босанској Крајини особито је раширено веровање да се тежак грешник може исповедити лески и да ће му *она* грехе опростити. У истом крају, ако је у кући неко зло, обичај је да сви укућани обићу трипут око леске молећи Бога да зло отклони од куће. Исто је тако раширен обичај да се од леске тражи помоћ у случају болести, а новац који се том приликом оставља под леском очито претставља жртву. Занимљиво је да у неким крајевима Босанске Крајине управо на Спасовдан, дакле у четвртак, лесковим младницама заките све зграде и лескове гране забоду по њивама да град не нашкоди усевима¹). У ово доба године широм Европе распрострањени су слични обичаји који су се очували као остаци обожавања дрвећа, а „циљ њихов је да се донесе селу, и свакој кући, благослов који је дух дрвета у стању да дарује“. Словени су, као и остали Аријевци, обожавали гајеве и дрвеће као седишта духова, а поткрај паганства дрвеће и гајеви били су већ посвећени појединим вишим божанствима. Према наведеним обичајима и веровањима у вези с леском, обичај да се зграде и њиве на Спасовдан (односно на Ђурђевдан) заките лесковим младницама можемо сматрати остатком тога култа. У селу Зарјечи у Крајину „цвјетују“ све четвртке од Великог четвртка до „Покришка“. „Цвјетовање“ четвртка, као и назив „Зелени четвртци“ упућују на овај обичај кићења зграда и њива.

У селу Чечави (Зворничко-тузланска епархија), како је забележио г. др. Миленко Филиповић, на Спасовдан у цркви стално стоји „тежачка свијећа“, која се на Спасовдан обнавља и носи у литији. Овде имамо видну везу између орачке славе и летњих заветина. Али из овога се уједно види да се „тежачка свијећа“ обнавља и у други четвртак, а не само на Велики четвртак, те и то потврђује да је овај обичај уствари везан за *цетиврџак*. Сеоски обичај ношења крста врши се ради добре летине, и у њему се јасно истичу пагански елементи. Вук каже да у Србији „свако село има по један дан који слави и светкује (и то обично бива љети: од васкрсенија до Петрова поста)“. У неким се крајевима овај обичај обавља у четвртак, а најчешће на Спасовдан, тако да *сјасоваши* значи носити крста, сам обичај зове се *сјасовање*, а место где долази литија и где се врши црквени обред — *сјасовиштије*²). Ови називи

¹) Развитак, бр. 2, 1939, стр. 48—60. — ²) Вук С. Караџић, Српски Рјечник код завјетина, спасовати, спасовање, спасовиште.

показују колико је обичај везан за Спасовдан, а у томе мислим да треба уствари видети везу са четвртком.

Данас је тешко разабрати шта је у свим овим обичајима од старине словенско, а шта је примљено са стране. Али по свему реченом, ови обичаји, којима треба да се сачувају усеви од непогода и који су везани за један одређени дан у недељи, упућују на то да је тај дан био посвећен неком божанству — господару облака и громава.

Широ Кулишић

Етнолошка грађа из села Слечче у Срезу крушевском (Matériel ethnologique du village de Slepča, de l'arrondissement de Kruševo — Serbie du Sud)

Кад сам службовао у Битољу 1934 год., проучавао сам занимљив крај Железник или Демирхисар, у горњем току Црне Реке, у Срезу крушевском. Испитујући историске споменике, узгред сам се интересовао за народну поезију, ношњу и прибележио нешто о обичајима и веровањима, у нади да ћу временом скупити сву етнолошку грађу за један обиман рад о овом крају. Али премештај ми је то онемогућио. Уверен да ће и ова непотпуна грађа послужити објављујем је на овоме месту.

Сав овај материјал скупљен је у селу Слеччу, иснод истоименог манастира Светог Јована у Срезу крушевском. Казивали су ми Трајко Поповић, свештеник, и његова попадија, млађи људи али домородци; затим Петар Јовановић-Матлија, „Ирпуш“ и још неки чија имена нисам прибележио.

Просидба. Кад неко жели да испроси девојку, шаље „стројници“ (једнина стројник) наводације девојачкој кући. „Стројници“ говоре са родитељима и родбином о ваљаности и честитости девојке и момка. Затим се погађају за „прит“ (повац) којим момак плаћа за девојку, купује девојку, — и око „дарои“ (бошчалука девојачког). Кад то успе девојка „стана свршена“ (испрошена је) и она доноси одмах „белег“, обично чарапе, за „момчето“, а стројник у име момка даје „капар“ — новцем капарише девојку. За капару се даје обично у злату: раније турске златне лире и меџидије, а сада наполеони или „жолти“, како их у шали називају због њихове златне боје. Момак и девојка се не састају до испита, који изврши свештеник у цркви или код куће девојачке. После овог обреда верени, најчешће другови или пријатељи момкови, дарују девојку шамијом или јој дају „дулбен“ — белу малу шамију урешену по ивицама манистрама, а она их љуби у образ и руку. Затим даје дар момку, рецимо чарапе, љуби га у руку, а момак даје девојци „обетки“ — обоце, минђуше. Венчање бива убрзо, после најкраће могућег времена.

Посмртни обичаји. По сахрани умрлога чисти се кућа. Прве вечери просеје се пепео кроз сито као брашно на месту где је човек у кући умро, па се поклопи ситом. Поред тога ставља се још по једна чаша вина и воде. Ноћу долази умрли, тј. његова душа и шага по одаји. Сутрадан гледа се да ли има каквог трага по пепелу, да ли је долазио умрли и пио воду или вино. Ако је у чаши мање вина, односно воде, онда је умрли умро жељан вина или воде. Онда му се износи једно или друго и излива на гроб.

Кад се сахрањује мртац, закоље се ован ако је умро мушки, а овца ако је умрло женско, такође јагње одговарајућег пола ако је дете и даје му се подушје — „задушница“ на гробу, одмах по сахрани. Највише се на задушницама дели жито, ораси и јагњеће месо. Јарећина и свињско не даје се на подушју, јер се свињско месо сматра за нечисто, а јареће за ђаволско. Ако је посан дан или пост, спрема се и дели пасуљ. На гроб се ставља „стомна“ — крчаг или „дуле“ — тестиче са водом за лиће.

Сваке суботе од дана смрти за шест недеља износи се пшеница, просфора и вино на гроб и у цркву. За све то време душа путује до раја и сваке суботе стиже до митнице или суда, стога се моли за умрлог сваке суботе „Бог да го прости“ од греха те да доспе у рај. Сваке суботе дају се ове „задушнице“ да се умрли не би вратио са рајских врата и постао „вапер“ (вампир). Сем ових дају се и друге „задушнице“ после пола године, на годину дана, три и седам година.

Сујеверја. Верује се да човек после смрти може „да стани вапер“ — да се повампире. „Вапер“ долази у своју кућу, код своје жене. Ако се с њим добро поступа он добро чини, доноси у кућу, ако ли обратно, он онда „расфрлат“ (разбацује) ствари, просипа, меси хлеб, једе сир, маст и др., па после „балва“ (повраћа) око куће. „Вапер“ се после шест недеља претвара у „караконџол“. За тих шест недеља живи са својом женом и рађа децу. Деца рођена од „вапера“ зову се „ваперови синови“. „Ваперов син“ се може познати по томе што нема сенку. Само „ваперов син“ може да види и позна друге вампире и то за шест недеља док се не претворе у „караконџол“. Вампире убијају да не би чинили зла у селу, јер они хоће да даве стоку и људе. Убити га може само „ваперов син“, јер га он једино може познати. Пошто „вапер“ иде свуда са живима и највише воли да игра „оро средсело“ (у ору на сред села) па се ту развесели, постане неопрезан и тада га је лако убити.

Вампире уништавају курјаци, гутају их или како веле „шмркат вапери“. Пси „со четири очи“, „ласасти пси“ — црни са жутим или белим пегам на очима или око очију, такође „шмркат вапери“.

Дивљи вепар постао је од повампиреног Турчина, зато Турци не једу свиње.

„*Вештерке*“, „*вештици*“ су обично старе жене из којих ноћу излази душа и иде по селу. Где нађу једу маст, сир и изварку, па после „болват“ (повраћају) око кућа, по авлијама и гумнима. Отуда се могу јутру рано наћи бели млечни избљувци по гумнима или око кућа, које пси радо лапћу. Ако бабу „вештерку“ ноћу човек окрене у кревету на другу страну, наопако, онда вештерка остане мртва, јер не може да је нађе душа и да поново уђе у њу.

„*Нави*“ су зли дуси који нападају жене породиље за првих четрдесет дана од порођаја, док је жена још „леунка“. Чим зађе сунце „леунка“ не сме да излази ради себе напоље. Утук је од „нави“ „навилничка трева“ — навилничка трава, која се уплиће са ивањским цвећем у венац и кроз њега се провлачи три пута жена породиља, која пати од „нави“.

Још се верује у „сеничишта“ и „самовиле“. Сеничишта се претварају у разне животиње: кучиће, мачке и др. „Вапери“, „сеничишта“, „вештерке“ и „самовиле“ појављују се само ноћу, док не запевају петлови.

Бајање од „дочудвање“ — урока. Ако се дете одбије од сисе па се понова поврати да доји, оно стиче „лоши очи“ — зле очи и може да

„почуди“ — да уриче. Исто тако има особа, које лако и брзо „фаћат очи“ — хватају од очи. Може се нешто урећи и речима, то је „зарек“ или „подрек“. „Утук“ за уроке је „урочка трева“ (урочка трава). Има жена и људи „баснарнице“ и „баснари“, који бају „от почудвање“ — од урока. Обично бају „со сол“. „Баснарница“ узима „три скрувици“ — три груменчића, комадића соли, са три прста као за крсни знак и крстећи лице уреченога три пута говори:

Квачка со дванајесег пилиња.
Со сребрни пилиња, со златени кљунчиња
Да исченкат, да испретат (да испрећу),
Лошатијато от (име).
Да спрегниш брези биволи,
Со сребрни јареми,
Со златени жегли (паоци).

Да изорат, да ископат
От нози, от раци, от очи, от веђи
От груди, от срца, от крсти и т. д.
Да однесат:
Кај (где) што петел не пејит,
Кај што кокошка не кракат,
Кај што плуг не орат.....

Кад се то обаје три пута, даје се уреченом једно парче соли да окуси, а два се метну у зелену паницу с водом. У тој води се „измију три лајици“ — оперу три кашике, затим „верушке“ — вериге и три ноге од трношца. Још се умива кућни праг, па се одељу с њега три цепљичице и метну у паницу. Овом се водом дете напоји и измију детиње руке, ноге и остали делови детињег тела. Преостала вода излива се у реку или на пса. Ако се нас стресе, значи да ће уречени брзо оздравити.

Ако ово бајање не помогне треба дете свући, прелити га студеном водом и обући у чисто. То мора да му помогне.

Могу се урећи стока и усеви. Да би се сачувало напредно жито, раж, дуван и др. од злих очију, натиче се на врх пободене мотке у њиви коњска, воловска или магарећа лобања. Човеку прво поглед падне на ову лобању, те све „лошо“ из „лоши очи“ излије на лобању, а усеви остају неуречени. Поред лобање међу се и црвени вунени конци. И на напредну воћку стављају се обојени конци да се сачува од урока.

Ношња. Прибележио сам нешто о женској ношњи у Слечу. Одело се зове „алишта“. Преобука „промена“. До тела се носи везена женска кошуља „здолница“, предуга до чланака и са дугим рукавима. При крајевима рукава и код чланака кошуља је извезена разним геометријским шарама у живим бојама. Преко кошуље „здолнице“ облачи се „соја“ без рукава, од ланеног платна, јако отворена као јелек, дуга до бедара. Ивице и доњи делови извезени су широким везом са лепим шарарама. Преко „соје“ у појасу обавија се „крпа“, обично куповни чувапи пешкири или какво платно, а преко „крпе“ обавија се појас дуг шест до седам аршина, од вуне и „козине“ (козје длаке), ситно сплетене у виду уских и једноликих плетеница. На појасу с преда везује се вунена „скутина“ (кецеља), обично шарена, изаткана као поњава, у живим бојама и привезана шареним „врзалкама“ (везама).

У свечаним и хладним данима место „соје“ носи се „квашеник“, у ствари сукнена „соја“ беле боје, пошивена по ивицама гајтаном, чојом и златном или сребрном срмом.

Квашенику је слична „ћурдија“, од црног сукна, мало украшена. Девојке ретко носе „ћурдију“, више невесте и старије жене, нарочито кад су у жалости.

На прсима испод гуше носе се „гушале“ или „грло“. То је комад разнобојне материје, обично куповне, која покрива груди.

Косу носе зачешљану и раздељену на средину главе спреда, сплетену у плетенице — „плетенке“, које падају низ плећа. У „плетенке“ поред своје косе уплићу и наплете — перчин туђе косе, скупљен од оне што опада. Главу забрађују црном шамијом или „со дублен“ — белом танком шамијом са манистрама по ивици. Још се глава повезује „чкепом“. „Чкепа“ је свилена марама вишњеве или какве друге боје. На шамијама, „плетенкама“ и на грудима пришивају се као украс сребрне и друге разне паре. На грудима се носе пришивене на једном комаду материје.

На ногама се носе „калци“ — горњиште чарапа без наглавака, шарене, исплетене од вуне. Обувају их и жене и девојке. У празничне дане носе се шарене вунене чарапе, дуге до испод колена. Обућа су пресни опанци, „нануле“ и „чевли“ — ципеле. Богатији носе и „чевли од видело“ — ципеле од лака.

Петар Момировић

„Сјеничке куће на точковима“ („Maisons à roues de Sjenica“)¹⁾

Крајем пролећа 1869 године премештен је из Сарајева у Приштину Мартин Ђурђевић, турски телеграфски чиновник, родом Херцеговац. У својим *Мемоарима* он је описао и свој десетодневни пут од Сарајева до Приштине који је том приликом прешао. Ту је он рекао нешто и о Сјеници. Пошто је поменуо да у Сјеници седи „мутесариф новопазарског санџака и генерал бригадир с много војске“ због близине црногорске и србијанске границе, он говори о голој висоравни око Сјенице, о непогоди, ветру и студени, па завршава једном врло чудноватом констатацијом. На име он каже: „Куће су (у Сјеници) већином мале колибе с једном собом и кухињом на четири или шест точкова да се могу за олује помциати у заклопишта.“²⁾

Ја не знам колико је Ђурђевићева констатација могла бити тачна у време кад је пролазио кроз Сјеницу. Данас јој нема скоро никаквог оправдања, јер у Сјеници нема кућа „на точковима да се могу за олује помциати у заклопишта“. Исто тако нико не памти да је таквих кућа икада било и да су на поменути начин и у речену сврху прављене. Разговарао сам са људима из Сјенице, савременицима Ђурђевићевим, и нико од њих не зна о кућама на точковима.

Ипак неће бити да је белешка Мартина Ђурђевића потпуно без основа. Она је свакако претерана, али има нешто што иде у прилог њеној оправдању. Оно што је дало повода Ђурђевићу да онако напише о кућама у Сјеници могло је вероватно бити у овоме.

Зграде на саоницама. — У Сјеници још има зграда на саоницама. То су мање зграде од брвана: колибе, појате или стаје. У њима се држи мрс, млеко, справља кајмак сир и др. У неким се кува јело и служи као кухиње. Али су ове зграде ретке. Оне су раније грађене. И сада понеко направи зграду на саоницама, само то нису праве саонице, него су то подвале у виду саоница. У самој Сјеници овако је направљена

¹⁾ Приликом проласка кроз Сјеницу проф. г. Тих. Р. Ђурђевић интересовао се за ову ствар и дао ми упуства да ово напишем. — ²⁾ Мартин Ђурђевић, *Мемоари са Балкана*. Сарајево, 1910, стр. 36. На ову књигу скренуо ми је пажњу проф. г. Ђурђевић.

и кућа Муја Асанбеговића, коју је он направио за своју снаху-удову. У њој се станује и има собу и кухињу. Дакле слична је кућама које описује Ђурђевић само није на точковима него на саоницама (види слику). Ова се кућа може преместити на друго место: довољно је два пара волова па да је лако превуку пошто је земљиште без камења и равно. Саонице са предње стране пробијене су, ту се провуче гвоздена шипка или се утврди процијеп па се тако вуче. Сам власник каже да кућу може превући у случају потребе на друго место.

О помицању оваквих зграда има пуно случајева: Шаин Дивљан, из Сјенице, направи кућу на туђем земљишту. Сопственик земљишта поведе спор и власти нареду Шаину да се сели. Овај преко ноћи повуче кућу на општинско земљиште и ту му је и данас. Азис Лотинац, из Сјенице, купио је једну зграду у селу Раждагињи, удаљеном од Сјенице 7—8 километара, превукао је на саоницама у Сјеницу и сада преко лета у њој живи. Салко Даглар превукао је кућу на саоницама из једне у другу малу где му је и сада. Оваквих случајева у Сјеници има више. По селима су ови случајеви још чешћи. Лично сам имао прилике да видим оваква превлачења.

Можда је Ђурђевић приликом проласка кроз Сјеницу видео овако превлачење неке кућице па му је то дало повода да говори о кућама на точковима, или је можда видео ово што ћу сада навести.

Кућа на саоницама

Сн. В. Вуковић

Зграде на шочковима. — На точковима уопште нема никаквих већих зграда. Нико не памти да су такве зграде икада прављене у Сјеници или у околини, мада има доста живих савременика Мартина Ђурђевића. Само има нешто друго. Има пуно зграда које се могу натоварити на точкове (обични, дрвени точкови теретних кола) и тако превући са једног места на друго. Те су зграде колибе, појате или стаје од брвана, које служе за исту потребу као и раније поменуте. Доста су велике и за њихов превоз потребно је, за најмању зграду, четири точка а за већу шест. Натоварену зграду вуку шест, осам или десет волова. Зграда се може превући и на веће даљине. Ево једног примера. Михајило Вранић, из села Чедова крај Сјенице (Општина вапска), купи имање у селу Буђеву које је од Чедова удаљено преко 35 километара. У Чедову је натоварио једну стају на шест точкова и упрегао четири пара волова па је прегнао до Буђево. Лети станује у тој згради а зими у њој затвара преко 120 оваца. Обична је ствар још и данас мање брвнаре натоварити на точкове и прегнати с места на место. Вероватно да је нешто слично овоме видео Ђурђевић па му је то дало повода да у Мемоарима са Балкана говори о „сјеничким кућама на точковима“.

Да су зграде превожене на точковима ево још једног примера. Рафаило Млађеновић, сајција из Сјенице, човек педесетих година, врло бистар и пантљив, зна „пуно ствари из старине и турског вакта“, што је чуо махом од свога деде. О превлачењу зграда на точковима он каже: Много случајева има да су поједини људи превлачили зграде на точковима, али их на точковима нико није правило. За турско доба дешавало се пуно пута да ага прогна чивчију са имања. Ако је чивчија направио какву зграду на имању, она му је припадала, и ако нови ага није био далеко, он би натоварио на точкове ту своју зграду па је претерао на ново насеље. Ако ли је нови ага био далеко, овај би зграду продао другоме, који би је обично колима или саоницама претерао својој кући. Било је случајева да се на точковима подигне зградаца — обично штала за једну или две краве, а ово због тога да би се лакше избацивало ђубре.

Војин Вуковић

Посуђе у околини Берана (La vaisselle des environs de Berane)

У околини Берана, односно у Доњим Васојевићима, становништво је прилично богато посуђем, нарочито богатији. Раније свакако није било тако. Данас пак, имају судове од дрвета, земље, бакра, плеха, порцулана, коже, па од дрвене коре, коре извјесних плодова итд.

Дрвене судове израђују сами сељаци, наравио вјештији. Многи уз тежачке послове узгредно науче зидарство, терзилук, грађење посуђа¹⁾, каца, кола, и др.

Од бакра су судови: котлови (разних величина), тигањи, тепсије, казани, цезве, док се ређе виђају сахани, ђасе и бакрени лонци. Плеханог суђа нема много: која канта, сафа (лонче за воду) и леђен. Судови од земље су: лонци, каленице, ђупови, тестије и бардаци. Ровински наводи да су каленице раније добиване из Бјелопавлића²⁾. Лонци су раније израђивани у селу Лончарима у непосредној близини Берана³⁾, и од тада је село добило ово име, док је раније то био заселак Велиђа. Тестије, бардаке и каленице добијали су од грнчара из Новог Пазара, као и данас.

Од порцулана („цинге“) раније није било посуђа. Тек у новије вријеме су трговци доносили ђасе из Рашке или Новог Пазара; разносили су их по селима и давали обично за жито, дакле, разменом. Данас готово свака кућа има тањира, филцана и шољца за кафу.

Раније је било, а и данас се виде код сточара, судови од дрвене коре. То је привремено посуђе. Суд за воду се прави од брезове коре („лобура“), затим судић за пијење варенике („музара“) и „лобурак“ од јелове коре за јагоде и боровице. Лобурака и данас има. Праве их и велике за остављање вуне, хаљина и других ствари.

Има судова и од коре од тикава. Половина од тикве се добро очисти и то служи као суд за воду („ваган“). Од нарочите врсте тикава („судњача“) праве судове за млијеко. У Шумадији то називају „врг“.

¹⁾ Лалевић и Протић: Насеља, књ. II с. 575. — ²⁾ П. Ровински; Црногорија. I, с. 486. — ³⁾ Мој чланак: Прилог проуч. нар. керам. Посебна издања Етн. музеја Б. 1936 године.

На изворима се може видјети, и ако веома рјетко, да се вода захваћа савијеним листом, лопуром, док од барске траве „ћедиљке“ праве цједила за сириште.

Кожни су судови: „чапре“ од коза или оваца. Мјешине се употребљавају за ракију, за мрс (али изгледа само у селу Калудри), брашно, жито и за млијеко. Из Бихора видимо муслимане да и јаја доносе у кожама. По невољи, најчешће у путу, вода се захваћа капом или прегрштом. Прегршт често служи и као суд за мјеру (за жито, воће). Тако исто и капа.

За воће или жито може да служи као привремени, преносни суд и крило (само женско), њедра, ногавице, или рукави хаљина на крају завезани, па чарапе, капуљача од копорана и др. У чарапу је раније остављен и метални новац.

Као суд за оставу може да послужи и рупа у земљи. Кромпири се с јесени закопавају у трапове. Приликом прејавка стоке може се псу дати да лоче и из ископане рупе у ледини, ако тренутно нема другог суда. У вријеме аустриске окупације и жито је закопавано у земљу, као и посуђе, одијело и др. ствари. За жито и брашно су иначе судови од дрвета, „пријесјаци“, ковчези („долани“) и кошеви, затим цакови и вреће (које израђују мутавције у Бијелом Пољу и Пећи). За жито, колаче, воће, и сл. ствари женскиње има „торбе“. То су шарено ткане обрамнице. Дјеца, љаци носе своје ствари у једној таквој малој торби „цакљи“. Жене носе плетиво (крупче) такође у малој искићеној торбици „плетивачи“.

Од плетених судова познати су: корпе које израђују у плетарској школи у Берапама или појединци у селима; крошње које плету чобани у доколици (за остављање ситних ствари); котарине и „трање“ за ношење љубрега (на коњима или на рукама); кошеви од прућа различитог облика и величине. Кошеви мањи, за сјемења, премажу се споља баљегом као оно кошнице за пчеле. Од прућа се плету и јасле за стоку, нарочито за јагњад. Од врежасте „лозе“ плету се кошнице — „трмке“ и премазују баљегом.

Косачи могу брусару да имају од плеха, дрвета или рога (говеђег).

Најважније и најбројније посуђе је прављено од дрвета. Навешћу оно које се данас употребљава али којега је и раније било. И за воду и за млијеко служе: кабаа, штругља, каблић и буца. Све ово може бити различите величине. За воду се употребљавају и бурила, нарочито пљосна за товарење на коња. Искључиво за воду служи чабар. Раније се пила вода горуждом која се данас ређе виђа.

За млијеко и млијечне производе су: каце („за смок“), стап и „дебе“ за ношење млијека од сточарских стаја кући. Оно се од скоро употребљава. Грађење овог практичног суда су примили од сусједа Арбанаса из Ругове. За разлијевање варенике имају „карлицу“. Варенику сипају ражљевачом (а то је овећа горужда). Затим долази заstrup. У њега се носи скоруп или масло. То је најчешће путнички суд а употребљавају га и жене за држање масла којим мажу косу. Дрвени суд из којег се и са којима се једе јесте ваган и кашике. Вагане праве неки из Штитара и из Шекулара и носе их у Беране на продају. Кашике стоје у вагану. И туцањ од лука зими стоји са кашикама.

Со је стајала у четвртастом сандучету објешеном негдје на згодном мјесту; код сточарских стаја у торбици. Код сточара се једе са „кругова“ а код куће са софара. Софре су обично округле и издигнуте. Оне се после употребе вјешају негдје на брвна.

Од дрвета се праве и корита за разне потребе (за напајање стоке, за храњење паса, за купање дјеце итд.) У последње вријеме има и корита за „бањање“ болесника. То су у ствари дрвене каде. Од дрвета су и велике каце „за џибру“, односно за шљиве. За ову сврху неки данас у варошима граде и каце у земљи са зидовима од цемента.

Дрво од којег се гради суђе треба да буде здраво. Каце, штругље, каблићи, стап и др. праве се од јеловог или смрчевог дрвета. Вагани од јове, кашике од крушковог дрвета а карлице од јавора или јеле. Судови за воду се праве и од лучевог дрвета, јер је најотпорније.

Све дрвено посуђе које виђамо у овом крају праве сами сељаци код куће зими или код стоке (у планини), када имају више времена. Поред судова праве и столице и пољопривредне алатке. Ове израђевине они продају за новац или дају „за рад“ тј. за наднице или пак за жито и друге ствари. Каце за смок (мрс) праве само Горњоселџани. Они за то имају и више времена (јер раде само по мало земље) и више дрвета. За продавање ~~о~~ своје робе они имају и свој „Горњоселски белгук“ у Беранама. Цјелокупни алат којим се служе јесу: ренда, тестера, тесла, сјекира, уторњак и бритва. Дакле, алат је све оно најпростије чиме се служе готово свакодневно.

О садањем посуђу, уколико је потиснуто дрвено, старо и домаће нема се много рећи, само ваља нагласити да се осјећа права утакмица и утркивање ко ће своју кућу, нарочито свој „орман“ снабдјети боље и љепше посуђем „из дућана“. Утицај служења војске јако се запажа на уношењу новијег и модернијег посуђа, јер сваки који је служио свој рок у војсци гледа да донесе коју порцију, кашику, тањир, али ипак сељак у већини, у погледу посуђа остаје по староме.

Мирко Р. Барјактараовић

Манастир Св. Тројице код Пљеваља (Le monastère de la Sainte Trinite près de Plevlje)

Изван Пљеваља, у заклонитој ували, при самоме брегу, бели се манастир окружен воћњаком и шумом. Посвећен је светој Тројици. Народ каже једноставно Троици. О Тројичину дне народ из околине испуни хелије, гостинске одаје, па и велико двориште манастирско. За време Турака овај је манастир био средиште не само побожних него и националних скупова. За историју његову везује се више јуначких подвига. У време Првога устанка, од дванаесторице калуђера, њих једанаест на челу са игуманом Павлом одбеже у помоћ Карађорђу. Чудо је да су ово Турци опростили манастиру. Када је Омер паша провалио у Црну Гору и стигао до Реке Црнојевића, велику турску војску, која је долазила од Пљеваља и прешла реку Тару, задржала је на Руданцима чета чобана и хајдука војводе Јоксима Кнежевића, који је са главарима херцеговачким пошао књазу у помоћ. Пред битку, уочи Преображења 1862., одржао је у манастиру Свете Тројице бденије, читане су дуге молитве са свећама окренутим земљи, што се у народу увек чини кад се упућује тешка молба Богу. Јунаштво које се с термописким може упоредити довело је до невероватне победе шездесеторице над дванаест хиљада Турака. Год. 1863 о Ускрсу развеселење јуначком песмом и одушевљене сељаке, који су се враћали са сабора кући, муслимани неки

граница 1859 године и била крвава кључаница, крај витештва и највећег прегнућа све до 1912 године.

Докуменат гласи:

„Да се знаде кад изгоре манастир света Тројица љета 1859: априла 23 уочи Ђурђева дне са свијем Ђелијама. Само оста нови конак више пута што је начињен љета 1858. А изгоре 1 калуђер именом Антим Илић, родом из Сарајева који је био болестан па није могао да се избави. И бише калуђери Висарион Бијелић родом из села Матаруга и Спиридом Црногорац и Пахомије Довољац родом из Скадра а монах Никодим родом из Крајине и ефимер поп Ристо Вукојичић родом из села Жидовића. Он био тога времена настојатељ у манастиру. И би ефимер поп Вуле Госпић и тога истога времена године 1859 сагради се мађупница и стјена са 10 келија. И тога љета узеше до Таре све што би Турско и љета 1860 Црногорци“.

Три реда нашега записа прецртана су да се не може лако сазнати шта је било написано. Страх је овај одушевљени излив радости избрисао, да не би Турци прочитали. Премазана су истом руком и мастилом нашег летописца, који је свакако један од калуђера који се помињу у самом запису, а са вероватношћом рекло би се да је један од два настојатеља који се у запису помињу. Пахомије, кога смо поменули у побуну, вероватно је Пахомије Довољац, родом из Скадра, како га наш запис назива.

Новица Шаулић

Крштеница Радована Мрчаревића (L'acte de naissance)

Радован Мрчаревић или Мрчарица, неки га зову и Радован Пипер, личност која се помиње у предању, а и у писаним документима, у животу владике Рада играла је улогу значајну и био од великог поверења. Њему Владика из иностранства пише. Као младић ступио је у службу владичину. Владика му је рекао у првом сусрету, кад је Радован пристао да ступи у службу: „Тешко је држати бијела коња и служити млада господара“! Радован је био само три године старији од Владике. Владика га је задржао, кад је овај пошао био да се пресели у Србију. О Радовану ћемо говорити опширније други пут.

Екстракт из протокола издат је у Пиперима, родноме крају Радованову. Ради већег вјеровања потврдио га је на Цетињу архимандрит Јосиф Павићевић. Преносимо га дословно:

ЕКСТРАКТЪ

Изъ Протокола Крецаемыхъ при церкви храма Сѣга великомученика Георгя.

Родися мѣць пола мужескаго мца Августа дне 12а љета 1807. Отаць мѣца Бешо Мрчаревићъ мати же Ђуке жителіе пиперскій. Крести сѣи и мѣромъ стымъ помазана се дне 20а љѣта предреченаго чрезъ мене Јереа Богдана Поповића пароха и дано бистъ во стомъ кресценіи мѣцу имѣи Радованъ. Восприемникъ ему бысть Нешко Поповићъ, житель пиперскій.

Да сей Екстрактъ протокола Крецаемыхъ своему оригиналу со всѣмъ сходенъ естъ, своеручнимъ подписомъ подтверждаю.

У Пипере 3а фебруарія сего екстракта подписуемо мы своеручно приложеніемъ обичныхъ нашея печати.

Цетинъ 10 февр
1837 год.

Архимандритъ
Йосиф Павићевићъ

(чрпѣ горе мохур)

Новица Шаулић

Још о барјаку код Васојевића (*Encore sur le dragueau des Vasojevići*)

Писано је или бар потсејано више пута на барјаке код Васојевића.

Г. Рад. В. Томашевић је 1932 г.¹⁾ писао о барјаку Величка Томашевића, којег је овај добио 1809 г. од Карађорђа приликом сусрета црногорске војске са Карађорђејем. Он наводи у свом чланку да је Карађорђе том приликом дао три барјака Васојевићима. Један од њих је добио „један од јунака из Петњица“.

Г. Томаш Катанић је такође написао чланак о барјаку код Васојевића.²⁾ И он као и Томашевић помиње барјак који је добио од Карађорђа Алекса Краговић из Петњици (С. 160). Прије свега да напоменем да барјак није добио Алекса него Милосав, његов син, и да се он није презивао Краговић него Барјактаровић. Краговић је само уже, братственичко звање а не и презиме.

О самом барјаку сам у могућности да саопштим још и ово. Прци Барјактаровића у Петњику су старином из Куча, са Медуна. Крајем 17 стољећа, приликом једнога сукоба са Бушатлијином војском докопа неки Никола Поновић један од турских барјака. Касније се Никола преселио у Петњик код Берана и пренио тај барјак. Отуда су његови потомци прозвани Барјактаровићима. Године 1809, на Суводолу, Карађорђе је одузео овај барјак Милосаву а дао му ондашњи србијански велики барјак.

По г. Томашевићу Карађорђе је дао Васојевићима три барјака, по г. Катанићу шест, док се у традицији код потомака Милосављевих помињу четири; барјаке су добили: Драговић из Ђулића, Вулевић из Трешњева, Томашевић из Доца и Барјактаровић из Петњица.

Најстарији људи из овога братства о барјаку причају са особитим поносом и наглашавају да он није био једнак са осталим барјацима које су Васојевићи добили. Био је велик и у квадрату 3 м., свилен и са пуно кита. Дакле, прави „крсташ“ барјак. Прича се да се цицела црногорска војска, па и сам турски конзул, поклонили овом барјаку на Ситној Луки, кад се Милосав повратио са осталом војском. Даље се каже да је кнез Данило 1860 г. одузео све барјаке Васојевићима које су добили од Карађорђа и да их је замијенио својим, црногорским. Барјактаровић није дао свога барјака него се отселио у Злокућане код Пени. Али је и тамо пронађен, упаљена му кућа те је и тај барјак у њој изгорјо. Тако се код њих прича.

Год. 1875 један од Милосављевих потомака, Лазар, добио је црногорски барјак од кнеза Николе који се и данас чува.³⁾

Мирко Р. Барјактаровић

¹⁾ Рад. В. Томашевић: Слободна Мисао, Никшић 1932 г. бр. 7. — ²⁾ Т. Катанић: О барјаку код Васојевића; Гласник Етнографског музеја у Београду књ. XIII. — ³⁾ Уредничтво *Гласника* је по овоме питању добило од г. Т. Катанића ово објашњење: „Оно што сам објавио у два маха (*Правда* од 7-ХП-1927 и *Гласник Етнографског музеја у Београду* књ. XIII, стр. 160) о Алекси Краговићу из Петњица код Берана као о једном од оних људи који су добили Карађорђеве барјаке 1809 г., изнео сам на основу свога испитивања и причања старих и угледних Васојевића. Стари Васојевићи у околини Андријевце помињали су овога Барјактаровића као Алексу Крагова, Алексу Краговића, или просто: Краговић из Петњица, а тако се и данас зове један огранак Барјактаровића. Према томе нисам се ни мјало огрешио о истину што сам изнео детаље и што сам Алексу назвао његовим ужим патронимиком Краговић а не ширим Барјактаровић. — Наводи г. Барјактаровића да Карађорђев барјак није добио Алекса него његов син Милосав не могу се прихватити, *јер шо први буш чујем*. Г. Барјактаровић треба да изнесе јаче и убедљивије доказе који би потврдили његове наводе. Све друго у овој белешци г. Барјактаровића не односи се на питање барјака Алексе Краговића, Карађорђевог барјактара, познатог и популарног код свих старијих генерација племена Васојевића.

Неколико података о риболову на средњем току Пека (Quelques faits relatifs à la pêche au Pek moyen — Serbie du Nord)

Мали и велики Пек састају се испод села Дебелог Луга, одакле настаје Пек.

До села Вољује Пек пролази кроз клисуре и узане долине. Залазећи у дубочко-пересничко поље равницом пролази око 8 км. а у ширину достиже преко 2 км. Нересничким теснацом, дугим један км., ова су поља одвојена од кучевског, које је дугачко нешто преко 6 км., а у ширину местимично прелази и два километра. Из кучевског поља Пек улази у живописну Кучевску Клисуру, дугачку 12 км., затим код Мишљеновца излази из ње и пролази кроз плодну и жућну равницу Браничево, која се све више шири уколико се Пек ближи Дунаву.

Долина Пека подељена је на три дела. Горњи, изворни ток до села Вољује има узану долину планинског карактера, слабо плодну и мало насељену, чије се становништво углавном бави сточарством и рударством. Средњи ток траје од Вољује до Мишљеновца. Становништво се бави у главном земљорадњом, сточарством и нешто мало радом у рудницима. Доњи ток је од Мишљеновца до ушћа Пекова у Дунав. То је у ствари Браничево. Овај је ток најдужи, најшири, најплоднији и најнасељенији. Становништво се бави већином земљорадњом.

Сн. М. Ј. Милошевић

1. Пек код Нереснице у зиму

Десне Пекове притоке су: Железничка Река, Бродица, Дубочка Река, Шлевица, Раковобарска и Бекињска Река, а леве су: Тодорова, Речица, Гложана, Комша, Буковска, Кучајнска и Чешљевобарска Река.

Речно корито Пека у његовом средњем току за последних неколико деценија, а од како се из његова корита и околних наслага вади злато помоћу багера, претрпело је невероватно много измена, тако да се данас на појединим местима, а нарочито онамо где су свежи трагови преривања од багера и где багер још ради, не може ни разазнати где је његово корито и да ли га уопште има. Вода ове реке на тим местима губи се и овде-онде понире кроз растресите наслагае шодера. А на много места су читава језера и басени. Па ипак се тешком муком главна матица пробија кроз те препреке у кучевском пољу, која се држи оне стране до Киселе Воде.

Разуме се да је ово било од великог утицаја на рибе у Пеку. Тим бранама њихово кретање је спутавано и ограничавано. А на многим местима по басенима рибе су се задржавале и ту без циркулације воде

кржљавиле. И најзад у таквим басенима најчешће су и пропадале. Све ово било је од штетног утицаја и на плођење рибе у овом току Пека.

У дубочком и нересничком пољу сада је стање нешто боље, јер су тамо багери давно пребагерисали насlage и сада стоје поред Пека гомиле и увале шодера, које су местимично слабо обрасле зеленилом. У току година бујица Пека успела је у тим пољима да просече опет своје стално корито. Но лево и десно стоје гомиле и увале. И кад Пек надође, риба зађе и тамо за храном, па се деси да ситније рибе заостану по тим вртачицама, где брзо угину пошто се вода врло брзо испари.

Али у горњем делу средњега тока рибу уништава ционизација у руднику Благојев Камен. Тамо се раствара злато помоћу цианкалија. Ови раствори одлазе с водом у Пек и трују рибу, тако да се непосредно испод Благојева Камена оне врло ретко виђају. Тек се нешто може уловити око Нереснице. Рибари се жале на ову појаву и препричавају како је раније у Пеку било рибе у изобиљу.

*

У Пеку има много *кркуше*, нарочито у средњем и горњем његовом току, чему је разлог што на том делу он има све особине планинске реке. Али исто тако има доста и кленова, управо њих има више но кркуша. Кркуше достижу величину до једне педи. Врло су укусне и лако се лове.

Клен („кљан“) је такође многобројна риба и може да се наиђе у лову на примерак тежак и преко једног килограма.

После кркуше и клена по количини долази *беавица*, или како је народ назива „брзеш“, „брзаш“, „брзак“. То су мале и нежне рибе, које се теже лове, јер су врло дивље.

Лашинка је омања риба, која у многоме личи на шарана. Много је према својој дужини широка, а реп и глава сведени су вретенасто. Може да буде велика до 15 сантиметара. Уколико је већа утолико изгледа здепастија.

Мрена се ретко виђа, али се дешава да ловци и на њу наиђу.

Сомови се исто тако ретко хватају. Кажу да их је раније — пре багерисања чешће било, јер су после поплава долазили из Дунава. Сада се ретко деси да се сом улови. 1938 године уловљен је један од $\frac{1}{2}$ кгр. код Чукаре испод Нереснице.

Бојењ (народни израз) налази се у Пековим притокама, ређе и у Пеку. То је ситна риба и добра за чорбу.

Пасирмке („пастрва“) је било некада у притокама Гложани и Комши, али је сада нема.

Вакари су ситна риба, које има најмање у Пеку.

По казивању Димитрија Трујића десет највећих кркуша теже килограм. Беавица може у килограму да буде преко 20, а малих вакари и преко 40 комада.

Клен се бави најрадије по дубљим местима а у плићак излази пред вече. Увек их је повише заједно.

Кркуша, као и у осталим рекама, обично је у плићацима око камењара и других предмета у води. Она је мање друштвена од клена, а обично је при дну.

Брзаш живи по дубинама и у друштву а при самој воденој површини.

Вакари плоче по дубинама, при дну, око муља и талога. Обично су у друштву. Не знају тачно чиме се хране клен, кркуша и брзеш. За

клена кажу да се храни воденим биљем, а брзеш најрадије скаче из воде за мушицама које по води плове или над њом лете. И остале рибе, нарочито клен, радо хватају мушице и друге храњиве отпатке, које вода носи. Кркуша се најмање интересује за предмете на воденој површини.

Плоде се, мресте се („се фоте“) све на плићаку почетком маја. Места где се мресте народ зове бојишта. Ретко ко лови рибу за време мрешћења.

*

Нема нарочитих места за ловљење. Сваки риболовац према властитом нахођењу и стеченом искуству бира место за риболов. Риболовци најрадије лове у бистрој води по облачини, јер тада излази риба у плићак. Иначе према добу дана и временским приликама бира се и место риболова. Осим тога риба се лови и ван Пекова корита по барама и отокама, које су настале после багерисања.

*

Професионалних рибара нема. Риболовом се баве сељаци и сељанке, радници и чиновници рударских предузећа, трговци, занатлије и др.

На малој реци, као што је Пек, природно је што професионалних рибара нема. Тек од пре неколико година појавиле су се групе сељака који заједнички лове и плаћају рибарску таксу. Но они се баве тим послом узгредно поред земљорадње или других послова. У Нересници су се удружили: Милош и Александар Вермошановићи, Јован Давидовић и Димитрије Трујић, и први су ортачки купили *загажај* („жагажће“) којим лове на Пеку

Св. М. Ј. Милошевић

2. Лов загажајем („жагажћем“)

све до испод Волује и то махом о празницима а ређе с вечери и радним даном. У Кучеву загажај имају: Диса Милојковић, свирач, Драгомир Стевић, абација, Милан Богдановић, пекар, Михајло Зуца, механиџија, Лаза Кена, пушкар, Вељко Брсан, трговац, Алекса Манојловић, трговац, Љубомир Јовић, кројач и Миле Ненадовић, трговац. Они се с времена на време удруже па сиђу на Пек и више као спортисте њиме лове.

Важнији је и распрострањенији начин ловљења са *скорцем* и са *скорташем* (народни називи код Влаха; српског назива нема). Ретка је кућа у близини Пека која испод стреје нема лучно савијену даску, која се зове скорце, и мали црпац без мотке, који се зове скорташ. Скорцем и скорташем лове махом жене, девојке и дечаци и то је стари начин риболова.

Најзад, у Пеку Циганке коритарке рибу лове са *сје-ом* (*сје*).

Најмногобројни и најчешћи педачи удицама су Цигани џамбаси и ковачи. Ређе се виђају сељаци са удицама, јер је то дангубно. Због

тога се у избору удица Цигани знају снаћи, док остали, пошто већ ретко одлазе на пецање, узимају удице по савету других и различите величине.

Врло ретко се деси да неко преко Пека пребаци и струк.

У лову са загажајем обично учествују четворица. Двојица вуку разапет загажај уз Пек, трећи иде за њима с торбом или „гаљатом“ (дрвени лонац) и једном циментом у руци. И кад ова двојица загажај одигну, трећи с циментом најпре крупније комаде рибе удара данцетом по глави те их ошамути, па их онда захвата циментом и ставља у торбу или гаљат. Четврти иде обалом и носи смотано одело оних који су у води.

Скорце је лучно савијена даска с крајевима канапом или жицом свезаним и тако стално затегнут а скорташ је мала мрежа разапета на два укрштена лескова штапа. Обоје граде сами сељаци и сељанке. Лови

се заједно са скорцем и скорташем, или само са скорташем (црпцем).

Одмах скраја или метар-два даље од краја Пека ситним шодером и тењом направи се кружна ограда величине до два метра у пречнику, а с једне стране (обично низводно или управно на ток воде) остави се отвор величине до пола метра. Вода унаоколо, кроз шодер, струји, али рибе (обично мање) у огради могу ући само с отворене стране, или, ако с горњег краја,

Сл. М. Ј. Милошевић

3. Скорце и скорташ

преко руба, вода прелива и у басенчић пада. Низ тај пад риба може сићи, али се туда не може вратити.

Кад се тако удеси, онда се у басенчић наваља крупније камење између чијих шупљина може кркуша и друга ситнија риба да прође и да мирује. Тако се остави неколико дана. Онда жена риболовка приђе полако са скорташем па хитро шодером затвори басенчић на отвору и тако затвори да риба која се затекла не може испловити, затим избаци оно велико камење изнутра, и кад басен остане чист, почне скорташем вући по дну и издизати. Немајући куд, сва риба која се затекла у басену похвата се. То су обично ситније рибе и скорташ је за овај начин ловљења мање димензије.

Много практичнији начин је када се лови заједно са скорцем и скорташем. У том случају обично лове две жене заједно. Једна носи скорце, а друга скорташ. Овим справама обично се лови кад је вода бар мало мутна: жена са скорцем вуче га по дну реке, а она друга са скорташем дочекује потерану воду с рибама и издиже увис хватајући тако по неку рибу.

Често се пута виђају жене да лове само са скорташем без припремљених басенчића и без скорца и то обично по притокама Пека, где је вода мања. Спусте скорташ у воду па унаоколо газе и терају рибу да

пређе преко њега, а оне уграбе па издигну. Ови су скорташи нешто већи но они за здружени лов са скорцем.

Риболовке имају на трбуху припасан гаљат — дрвену посуду у виду лонца у коју стављају рибе. Гаљат се гради од врбовине, ређе од липовине.

Риболовке обично газе воду обуvene, јер најчешће лове за време поста кад је хладно, а газе и босе преко лета.

Кад Пек преко зиме или рано с пролећа надође, виђају се дуж обале риболовци и риболовке са скорташима, који су привезани за мотку дугу до три метра, са којима згрћу према обали и тако у мутној води захватају по неку рибу заједно са мноштвом шљама. По разливеним отокама газе обувени. Уловљене рибе стављају у гаљат, а ситније рибе с тањиром скидају са одигнутог скорташа.

Циганке коритарке лове рибу у Комши и Пеку на врло занимљив начин. На први поглед изгледа да тако може свако ловити. Међутим

Сн. М. Ј. Милошевић

4. Лов са скорташем

Узмирене рибице хитро отплове право у спе, јер им он изгледа као нека природна шупљина за скривање. Исто тако велика је вештина око начина издизања спеа а пошто су рибице ушле. То се мора радити и вешто и хитро. Коритарке често користе басенчиће, које су сељанке направиле с крајева за лов скорташем. И оне имају гаљат припасан за појас. Лове и оне најчешће рано с пролећа, кад им понестане хране. Но у главном не воде рачуна о добу године, већ лове према потребама.

При савијању липове коре рапави део коре окрећу изнутра, а глатки дође споља. Отуда спе изгледа као разврнуто у горњем ивичном делу. Ивице су, дакле, заокрчене упоље. Спеом се лове само ситне рибе. Ретко се дешава да сељаци лове и кошевима, који се овде зову „врш“.

Један штетан, али уобичајен начин ловљења рибе јесте тровање разним травама. Травом се трује највише у Пеку, а много ређе у притокама. За један динар добије се 15 до 16 зрна траве која се најире стуче па се смеша са изгњеченом цигерицом или глистама. Од тога се направе мале гутице, које се бацају у Пек. Кроз четврт сата обезнањене рибе излазе на крај и тако се лако хватају. Чешће на притокама, а скоро никако на Пеку, сељанке трују рибу свежеом травом „јарба ше тровашће пешће“ која расте по брдима, има стабло дугачко а цвет жут. Наберу читаве дењкове које ставе у реку на прелому-плићаку где је

једноставно стенама почну гњечити-мељити. Од овако гњечене траве потече зелено-жутљикави сок, који трује све живо у реци, тако да нагна и жабе и змије да из ње беже. На овај начин трују рибу обично у августу кад је ова трава најјача.

Сељаци ретко иду извечери по густим помрчинама и са рударским лампама да остима, лове јер са плаше казне. Дешава се ипак да се у Нересници или Кучеву занатлије, сељаци и чиновници удруже па заједно с остима с вечери лове. Ово се чини више из задовољства, које доноси тај посао, но из практичних разлога.

Уобичајено је, као и на другим планинским рекама, да се кракови притока и Пека одврћу, па се покупи из вирова заостала риба. По плићацима је похватају рукама, а по вировима скорташем.

На Пеку се у осетној мери употребљава динамит за риболов, јер до њега није тешко доћи, пошто га има у изобиљу због рударских потреба. Ипак, кажу, сада се много мање риба туче динамитом но раније и то због тога што сада власти о томе воде више рачуна.

Има случајева да се риба лови рукама око камења. За то су вешги Цигани.

У жељи да се риба намами употребљавају се разна средства. За удице: глисте, скакавци, ровци и муве. Риболовци са загажајем употребљавају јарму (крупно млевено пројино брашно) коју бацају у воду онамо куда ће риба наћи.

Сн. М. Ј. Милошевић

5. Циганка са спе-ом испод руке

На средњем току Пека нема вештачких рибањака, нити рибари имају нека нарочита рибарска склоништа дуж обале. Рибари (мисли се на оне са загажајем) ређе продају рибу, и то само свежу, него је сами употребљавају за храну. Преко зиме — у постима дућанције у Кучеву, Нересници и Дубокој троше велике количине суве-усољене дунавске рибе, која долази у сандуцима или корпама.

Цигани су вештаци с удицама. Цамбаси најрадије преко лета одлазе на Гложану, леву Пекову притоку, те тамо пецају, јер, веле, да је риба из Гложане много укуснија и слађа но из Пека. Цигани најчешће и трују рибу, јер је то најнеприметнија недозвољена радња у лову, па јој стога и прибегавају. Одлазе чак у горњи ток Гложане — на Малу и Велику Гложану, па одврћањем хватају бојењ, који је врло укусан.

Милорад Јел. Милошевић

Бачијање у Звижду (Les fromageries dans la regions du Zvižd — Serbie du Nord)

Док су се у Заглавку, Заплању и другим неким сточарским крајевима готово изгубили стари обичаји око стоке, дотле је Звижд још увек предео у коме су се одржали старински обичаји.

Хомољски пашњаци окренути према Пеку, по којима су многобројни звишки салаши, уочи Ђурђевдана и по њему имају нарочито свечан и декоративан изглед.

Ђурђев дан је ошћина сточарска слава. — Празник „Барбура“, који пада 17 децембра и увек у исти дан кад и Божић и Ђурђевдан, сматра се као сточна Нова година. Родитељи, којима су деца умирала од Барбуре па све до Ђурђевдана не окушају млеко нити месо закланог јагњета. Независно од овога обичај је да се јагњеће месо до Ђурђевдана не једе. Није онда чудо што се тај дан тако жељно ишчекује и чине припреме: стада се крме јармом и напасају чувеном пашом, да би на Ђурђевдан млеко било што јаче.

На Ђурђевдан сви домаћини рано кољу најбоље јагње, па га у дворишту пеку на ражњу. А за то време чобани напасају стада. Кад већ печеница буде готова, јави се чобанима те дотерају торovima стада за мужу. Чобани су вратнице тора искитили зеленилом и сачекају домаћина који долази са ведрицом пуном воде, лишћа и цвећа и са једним колачем који набије на зелену грану утврђену на вратници. Водом из ведрице домаћин попрска стадо и чобане, потом другом водом опере ведрицу и руке и почиње мужу. У ведрицу се баци једна бела сребрна пара, а чобани пронају добру белу овцу, која се прво помуза „на радост“.

Кад се с мужом сврши домаћин узме онај колач с гране, умочи га у млеко и подигне у вис, затим га сви чобани прихвате као приликом славског пререзивања, па се сваки труди да што више од њега одломи, јер ко „највећи комад одломи тај је најсрећнији“.

Намужено млеко однесе се и преда домаћници, а домаћин с чобанима пусти јагњад у овце што се објави пуцњем из пушке. Кад се стока смири, сви одлазе на ручак. На софру се најпре постављају печено јагње и млеко.

Одмах после ручка деца — чобани разилазе се са стоком на паше, пуни радости што им се стадо повећало с јагњадима, која су до тада била одлучена.

За то време они домаћини који ће заједнички бачијати скуне се на одређеном месту те склапају усмени уговор о томе колики ће број стоке имати сваки понаособ, о паши, о чувању стоке и тако даље. А кад се утврди код чије ће се колибе утврђивати бачевски ред, договоре се када ће изаћи до колибе да заједнички направе *шоблар*, *струнгу* и *кашуту*. Тоблар је тор с настрешеним кровом, који служи за склониште стоци од непогода, струнга је велики — главни тор, а капута је мали тор спојен вратницом за струнгу. (Пре муже стока се угна на спољни улаз капуте, па се редом нагони на мужара, који седи с ведрицом на вратници која спаја капуту и струнгу.) Пошто се и то уговори, утврди се дан кад ће истерати стоку на *стну* (бачију). За стну се стока добро храни и напаса у добрим пашњацима исто као уочи Ђурђевдана.

Бачари се бирају и бачијање почиње обично понедељком, четвртком или суботом. Уочи тога дана састају се домаћини који су уговорили заједничко бачијање, па сваки своје овце потера уговореној колиби.

Стада затворе у стругну и капуту, па с вечери заједнички прегледају да ли је сваки брав потпуно измузен. Ово вечерње млеко употрeбљавају за вечеру, за коју се спреми и нешто од јела заједно с качамаком. За време вечере и после ње комшије с чобанима и својим женама разговарају какво ће бити млеко те године и колико ће који сутрадан намасти.

Сутрадан заједнички пребројавају стада да провере да ли је код свакога бача тачно онолико оваца колико је казао да је догнао. Затим се стада пуштају око колибе на пашу. И док дечаци и девојчице напасају стада, домаћини пеку поклану јагњад (колико домаћина толико јагњаци), а домаћице од утробе спремају чорбу и кувају качамак. Осим тога жене перу судове: ведра, бакраче и друго. Све се ово ради уз нарочито расположење и весеље, а сви су обучени у ново рубље и одела. Пред подне чобани догоне стоку и утерују у капуту, а музару

Св. М. Ј. Милошевић

1. Тоблар, 2. струнга; 3. капута

овцу или козу приводе своје домаћину, који их у ведрицу помузе. Сваки своје млеко односи у колибу и насипа у веће судове намењене за мерење. Кад сви с мужом буду готови, приступа се мерењу. Мерење се врши на занимљив начин. Обично се спреми један суд, *купа*, који хвата пет литара и исте је ширине како при врху тако и при дну. Купа се дели на десет ведара. Отуда је и *брк* (рабош) на дужини од врха купе до њеног дна издељен

зарезима на десет једнаких делова. Управо брк се не спушта у купу за мерење млека већ једно друго дрво слично њему, које је по дужини с њим једнако. Ово се дрво спушта у купу, и докле га млеко окваси то се измери напоредним стављањем уз брк. После овога узме се кајас лике па се одмери онолико парче колико је на брку показано да има ведра млека, и то се парче лике преда домаћину чије је млеко мерено, што овај чува док се свима редом не измери. Затим се обрачунавају колико који има преко купа и ведара, или они са мало брва само ведара.

Још на првом састанку домаћини уговарају колико ће једно ведро у току муже повлачити *вргова* (ока). Врг рачунају да хвата једну стару оку. И обично уговарају да једно ведро повлачи седам вргова, што у ствари дође око девет кила. Ко на меру добије највише купа, односно ведара, тај је први бач, за њим други по количини, трећи, па редом. Ако је први бач на мерењу добио пет купа и седам ведара, дакле педесет седам ведара, он од тога дана има да музе све овце и козе док намузе 399 вргова, односно 513 литара. А кад ту меру наврши бачевање презима други бач, који такође музе сву стоку док намузе онолико вргова колико му је на мери пало, и тако даље до последњег.

Све млеко намужено првог дана на избору бачара, припада бачу, који то још одмах потсири.

После завршеног мерења момци разастру свеже буково грање с лишћем што претставља софру на зеленој трави. По овој зеленој софри поставе се пецива редом с чела како који бач по реду дође. Изнесе се качамак, чанци с чорбом и млеком па се поседа, те ручају. По свршеном ручку са празним судовима одлази сваки својој кући и том приликом потеряју јагњад која су одлучена и која су за продају. На бачији остане домаћица првог бачара са својим и осталим чобанима (од сваког бача остану чобани са псима). Сваки бачар дужан је хранити чобане и псе, као и бринути се за њихова преноћишта.

Стада се музу трипут дневно. Чобани помажу у мужи и пазе колико бачар музе. Удружени бачари верују један другога и обичај је да кад који бач намузе онолико вргова колико му по мери припада, он сам најављује да дође следећи да прими бачију.

Количина млека зависи од времена, лучења јагњади, стрижења и других елемената. Стога се никада по мужи једнога дана не може закључити и предвидети мужа следећег дана. Отуда време муже једног бача, а према његовој мери, не може се одредити.

Ако у заједници има мање бачара може се десити да се и по два и три пута обреде до пред Петровдан, кад већ паша слаби.

Заједнички бачијају домаћини различитог имућног стања: са деведесет брава, са тридесет, са десет, па и са мање. Овај старински обичај има много добрих страна: најпре што сваки домаћин око своје стоке не мора да је стално заузет, већ само у одређено време, а затим што и смок друкчије изгледа кад се сачини од млека намуженог у току неколико дана, а друкчије кад се по топлом времену намужа по мало а за цело испашно време, као што је то случај код појединачног бачијања. Незгода је само у томе што најсиротнијем, — оном бачару који има најмање брава у тој комуни, ладне ред за мужу тек при крају кад паша ослаби, кад музаре већ слабије и посније млеко дају.

Ср. М. Ј. Милошевић

2. Типски чобанин

Милорад Јел. Милошевић

Израда барута у селу Дубокој (Звижд) (La production de la poudre à canon au village Duboka au Zvižd)

Од прве баруциске радионице, коју је — по ослобођењу Крушевца 1833 године — подигао у близини села Шиљеговца неки Ђока Латинин, пореклом из Скадра, па до оне ортачке Латиничеве (Димитрије Петровић) и Јанковићеве у селу Сушици на Рибарској Реци, коју је држава

откупила деведесетих година прошлога века, протекло је време, па се већ и заборавило на тај стари уносан баруциски занат.

Монополисањем производње барута 1889 године овај занат је почео нагло да замире. Тиме је примитиван начин производње барута замењен модерним. Тако је занемила шкрипа долапа на реци и једномерно туп-каће тучкова по дрвеним аванима, као и многи ручни авани сеоских баруџија.

Савршеније оружје потискивало је старинско. Али на селу је све мало измењено. Код сеоских ловаца до данас су се задржале каписларе које се дуне сукијом и сабијају арбијом. Заменили пушке „арбијаре“ модернијим није било лако, а ко је и могао, није му се чинило рентабилно, јер је пушка са фишеком (чауром) већа „трошајлика“ (скупља су готова пуњења, но пуњења сукијом).

Сем у баруџиницама Мите Латинчета и Михаила Јанковића и на другим местима је прављен барут, јер је сировине за његову производњу било у земљи на разним местима.

У појединим селима и данас сељаци сами израђују барут на примитивнији начин него раније. Јер док су раније долапи једномерно покретали точкове (што је било врло важно), те разбијали смесу у аванима, данас се то чини рукама. Знају и данашњи сељаци-баруџије да се ударање тучком мора подешавати како би било што једномерније, као и за границу ударања, после чега се не сме више; то познају по облику саме смесе. То знање било је у крушевачкој радионици мајсторска тајна, а то је тајна и ових сеоских баруџија који под руком осете кад је доста тупкати. И данашње просејавање барута много је примитивније и једноставније. У Латинчетовој баруџиници долапи су покретали сита. И према величини рупица на ситима класирао се барут: ситнији за ловачке пушке, крупнији за обичне пушке, још крупнији за пушке са великим оловом, а најкрупнији барут употребљаван је за топове и прангије. Међутим данас сељаци у селу Дубокој просејавају барут на обичном ситиу без котрљања ђулета у њему, те добијају само једну сорту барута који употребљавају и за ловачке пушке и за прангије. Свакако због крупноће и велике експлозивности дешавало се да ловци страдају, те им пушчана цев распрсне, па само остане кундак у рукама.

Што се израда барута задржала у селу Дубокој и до данашњих дана бесумње је главни разлог што село лежи испод Дубочке Пећине, у чијим шупљинама има довољно шалитре. Данас се барут у Дубокој израђује у много мањој мери но што је то било раније кад се теже добављао ловачки барут. И постепено се ова вештина гаси.

Од познатих баруџија су: Глигорије Милошевић, Љика Бузеј, Петар Бота, Илија Цукан, Милан Курчиковић и Никола Живановић.

Шалитру ваде из пећине само зими кад су јаки мразеви, јер она на мразу избија на површину. Место у пећини где се она налази није далеко у дубинама, већ на педесетак метара од главног улаза, с десне стране у неким споредним каналима који избијају напоље, те струји ваздух споља и доноси мраз. Ипак за ово место знају само баруџије, и оно није баш лако доступно.

Баруџија се у ове шупљине завуче с торбицом и лампом, па кад наиђе на шалитру он је једноставно шакама покупи и стави у торбу. Купећи је тако, он уједно згрће земљу и друго. Напуњену торбицу донесе кући и шалитру одваја од земље и других примеса. Сва се смеша из торбе изручи у један бакрач у који се налије воде и стави се на

огањ. Кад проври, процеди се кроз *кайтани* од опсиге (сламна леса, којом се трмке — кошнице покривају; у копаоничком крају овај покривач зове се *крључ*). Процеђена течност налије се у чист бакрач па се поново стави на огањ те се кува од јутра до подне. Када у бакрачу остане згуснуте течности до три прста, онда се скида с ватре, па се течност разлије у карлицу. Тако разливена преноћи у карлици. Расхлађивањем у карлици нахвата се преко ноћи по површини чиста шалитра, која се, као и кајмак, скида кашиком и одваја у неки суд. А кад се мало просуши, приступи се справљању барута.

Правило је да се узима у овој сразмери: два дела шалитре и један део мешавине истуцаног угља и ситног сумпора. Угаљ праве саме баруције од липовине или врбовине, а сумпор купују у трговинама. Кад са делови шалитре, сумпора и угља тачно размере, онда се све то стрпа у један дрвени аван, па настаје туцање дрвеним тучком. Приликом туцања придржавају се правила да треба ударати стално једномерно — једним темпом. Број удараца је ствар личне вештине, али се сви углавном слажу у томе да се тај број креће од 200 до 300 удара. Но најважније је ипак то што сваки од њих осети под руком кад се смеша не сме даље туцати. На сваких 20 до 30 удара смеша се у авану полива љутом ракијом у количини до једне обичне чашице. Кад се заврши с туцањем смеша се извади и стави на лопар, а овај на млаку пећ да се просуши. Пошто се просуши, просејава се на обичном ситу, и та просејана смеша је барут.

Данас, као и раније, како дубочке баруције причају, барут се справља само за личну употребу: за лов или за прангије о свадбама и другим весељима. Продавали нису ни они раније, а ни ови данас, већ су једино чинили позајмице и поклоне пријатељима и родбини.

Милорад Јел. Милошевић

О изради црепуља у селу Нересници у Звижду (Ausarbeitung des irdenen Deckels zum Brot-backen im Dorfe Neresnica — Zvižd)

У Нересници само жене граде црепуље. По који пут и мушкарци помажу. Земља која се употребљава за грађење црепуља (шириње) нема нарочити назив. Копа се само на једном месту — испод нересничког гробља, на месту Појењ. Земљиште је својина Живојина Благојевића који некеме земљу продаје, а некеме поклања. Нересничанима обично поклања, а странцима кад с колима дођу продаје, и то по пет динара од кола. Земља је жућкасте боје. Пескушастог је облика, већег камења у њој нема, а мање се отстрањује из ње још при копању. Црепуље се не праве само на дан Зеа Урсулуј (13 августа) као што је то обичај у селу Валакоњу на Црном Тимоку, него са њиховом изразом почиње од Ђурђедана па преко целог пролећа и лета свакад кадгод могу да се суше.

Док је била жива баба Ружа, мајка Живојина Благојевића, она је правила црепуље за целу Нересницу и нересничке засеке: Комшу, Гложану, Поповац, Лунку, Шевицу и Киселу Воду. Од ње је ову вештину научила њена ћерка Икона. И данас само Икона гради црепуље, као што је некада радила њена мати. Икона са децом донесе кући земљу

у цаковима и отреби је од камења. Затим очисти пред кућом метлом отврдлу земљу па метне иловачу и почне да сипа воду и да меша са мотком. Пошто је иловачу добро измешала, око ње свуда по избрисаној тврдој земљи поспе пепела да се црепуље не би залепиле. Затим узима једну прегршт „убијене“ земље и стави на место где ће је правити, клекне и пренесе суд са водом у коме ће с времена на време квасити руке да се не лепе и почиње да ради. Прво направи под црепуље без рупе на средини, која негде служи за хватање кукачем. Кад је направила под почиње са заокружавањем и тако начини бедем (оснице) па почиње да ради другу, па трећу, четврту и направи на избрисаном земљишту и посутом пепелом до 15 комада. Кад и последњу земљу употреби, направљене црепуље остави да се у дворишту суше на сунцу неколико дана. Кад се добро исуше узима их и наслања уз кућни зид, где остају још неколико дана. Овако урађене црепуље не стављају се на велику ватру за печење и стврдњавање. Земља је такве природе да јој је довољно то што се на сунцу просуши.

Црепуље су разне величине према вршницима (сач). Продају их по 3, 4, а најскупље 5 динара. Икона Пауновић за један летњи дан може да их направи до 15 комада.

У другим селима у Звижду нема земље за црепуље, те долазе код Живојина за земљу.

Осим хлеба и проје у црепуљи се пеку гибанице, тикве, месо и риба.

Из године у годину све је мања тражња црепуља, јер се све више пече у пекарама и штедњацима.

Мил. Јел. Милошевић

Етнографски музеј у Београду у 1939 години

Музејске збирке

У току 1939 године инвентар музејских збирки приновљен је са 279 предмета заведених под 221 инвентарски број. Из средстава предвиђених државним буџетом набављено је 194 инв. броја са 245 предмета за 8376.— динара, а на поклон је добивено 27 инв. бројева са 34 предмета. На дан 31 децембра 1939 год. инвентар музејских збирки имао је 16.683 броја са 22.038 предмета.

Предмети набављени из средстава предвиђених државним буџетом из ових су крајева: из Шумадије 1/1;¹⁾ са Златибора 16/17; из околине Бољевца 7/7; из околине Ђиљана 11/13; из околине Гламоча 2/2; из околине Мркоњић-града 4/5; из околине Јајца 98/134; из околине Бихаћа 8/8; из Цазина 1/1; из околине Бање Луке 18/22; из околине Добоја 21/26; из околине Пријавора 5/6 и из околине Санског Моста 2/3.

Поклонили су: г-ђа Перса Петровић, из Пасјана, пар чарапа; г. Драг. Буић, из Пасјана, пракљачу; г-ђа Даринка Главинић, из Београда, два чаршава, пет навлака, три комада веза, једну чашу, једну кошуљу, један јелек, пар папуча и једну бразлетну; г. Никола Петровић, из Крагујевца, мишоловку; г. др. Зденко Вински, из Загреба, соленку, ручник и тањир; г-ђа Марија Стојадиновић, из Београда, мушку капу; г. Мил. Милошевић, из Београда, катрањачу, колц и спе; г-ђа Аница Шаулић, из Београда, капу од урока; г-ђа Савета Ивковић, из Новог Пазара, везену слику Бошка Југовића; г. Стеван Бубњевић, из Герзова, пар чарапа; г. Милан Ракита, из Грбавице, арбију са машицама; г. Раденко Пантовић, из Пајсијевића, прекретушку; г. Петар Петровић из Београда, лулу, г. др. Павле ЧерњаВСКИ, лулу; г-ђа Даринка Ракита, из Грбавице, прстен и г. Нестор Ивичић, из Брањине, косијер.

Илустративно одељење

Илустративно одељење у току ове године приновљено је са 273 инвентарска броја односно са 320 предмета (негатива 64/80: филм-негатива 121/149; клише-а 21/24; колорисаних диaposитива 64/64; диaposитива 1/1; слика 1/1 и фотографија 1/1). Из кредита предвиђених за штампање „Гласника“ урађена су наведена клише-а, а из средстава предвиђених државним буџетом набављено је 64 колорисаних диaposитива и две слике за 2.590 динара. Поклонили су по један филм-негатив г. Мил. Милошевић, учитељ и г-ца Даринка Попс Драгићева, сулент.

¹⁾ Прва цифра означава инвентарски број а друга број предмета.

Остало су радови музејског особља (Б. Дробњаковића 46/54 филм-негатива; М. Влаховића 59/92 филм-негатива; П. Петровића 69/72 филм-негатива и Ј. Сланског 9/9 филм-негатива.

За азбучни Лисни каталог музејских колекција израђено је 248 цртежа. Стање Филмског отсека овога одељење непромењено је.

Одељење за Музички фолклор

Ово одељење у току године добило је седам нових картонираних мелодија из Лазаропоља које је забележила и поклонила г-ца Даница Јанковић, професор.

Стање Фонографског отсека овога одељења непромењено је.

Отсек народних игара за свој архив добио је ове прилоге: „Нацрт за рад у Отсеку народних игара“ (израдила г-ца Љубица Јанковић); „Подаци за грађу о народним играма и музичком фолклору, која се налази у разним југословенским музејима и Просветном филму“ (скупиле и поклониле г-це Љубица и Даница Јанковић); „Упутства за скупљање грађе о народним играма“ (израдила г-ца Љубица Јанковић); „Свадба у Чучерју“ (израдила и поклонила г-ца Драгиња Попс Драгићева); „Четврти крчки фестивал“ (израдила и поклонила г-ца Радмила Петрић — Караматијевић) и Contribution à l'étude des danses populaires en Yougoslavie“ израдиле г-це Љ. и Даница Јанковић).

Библиотека

На крају 1939 године инвентар библиотеке имао је 3.122 инв. броја. Приновљено је 139 инв. бројева; у замену је примљено 45 инв. бројева; из кредита буџетом предвиђених набављено је 54 инв. броја; музејских сепарата 15 инв. бројева и на поклон примљено 25 инв. бројева.

Библиотеци су поклонили: г. г. Милан Карановић 6 ком., д-р Зденко Вински 2 ком., д-р М. Гавац 2 ком., Срећко Милекер 2 ком., г-ца Драгиња Попс Драгићева 4 ком., и по једну књигу: г. г. Ј. Јуришић, д-р Тих. Р. Ђорђевић, Б. Рајаковац, П. Ж. Петровић, Св. Раичевић, Вл. Влаховић, Дим. Ђуровић, Задужбина Николе Спасића и Институт за народну уметност Техн. факултета Универзитета у Београду.

Инвентар Архива за народне песме у току ове године приновљен је са четири прилога од г. г. Ђуре Алексића („Краће српске народне песме са једном приповетком из околине Чачка“) и Младена Младеновића („Када Турци Котор поараше“, „Виде чобанин“ и „Шаљиве гусларске песме из околине Ариља“).

Музејске публикације

Осим „Гласника“ књ. XIV у току године других публикација и музејских издања није било.

Од музејских публикација до краја 1939 г. послато је у замену, продато и поклоњено: Гласника I—832, II—413, III—392, IV—318, V—292, VI—280, VII—310, VIII—296, IX—272, X—275, XI—254, XII—224 и XIII—238, а посебних издања 1—775, 2—331, 3—374, 4—335, 5—322 и 6—230. Од Упутстава за прикупљање грађе о народним песмама разаслато је 1184 а од Упутстава за прикупљање грађе о риболову 691 примерак.

Рад у Музеју и научна путовања

Уколико је било могућно с обзиром на прилике у којима се Етнографски музеј налази, настављен је рад на одржавању и унапређивању његових одељења.

Благодарећи предусретљивости г. Косте Манојловића, ранијег ректора Музичке академије у Београду, у Академији су извршене пробе и један део музејских снимака са воштаних пренет на сталне плоче, које се чувају у архиву Музичке академије. Ове су пробе показале да се у будуће, приликом снимања на терену, мора ићи другим путем и послужити савршенијим апаратима од оних којима се Етнографски музеј служио пре десетак година.

Желећи да се поред народних мелодија и песама обрати пажња и на наше народне игре, потписати је предложио (акт Етн. музеја бр. 327/39) и Господин Министар просвете са II бр. 16690 од 29-VIII-1939 г. одлучио, да се г-ца Љубица Јанковић, професор Женске реалне гимназије Краљице Марије у Београду, доделили на рад Министарству просвете с тим да ради у Музеју. Г-ци Јанковић поверено је Одељење за Музички фолклор и стављено у задатак да оснује и води одсек народних игара. Први кораци у овоме правцу учињени су, па се надамо да ће се убрзо показати и видни резултати. Етнографски музеј, нарочито када се буде преселио у нову зграду, треба, поред осталих својих многобројних задатака, и у погледу рада на овој грани нашег народног фолклора да има иницијативу у својим рукама, да даје упутства, обавештења итд.

И у току ове године, у зимском и летњем семестру, у Етнографском музеју држана су предавања из Етнологије Југословена слушаоцима друге године Више педагошке школе (Одсек за спремање школских надзорника). Од шездесет слушалаца, колико их је потписати имао у раније две и овогодишњој групи, изванредан њихов број постављен је за среске школске надзорнике. Њима се Етнографски музеј обратио писмом (бр. 218/39) питајући их да ли би се примили дужности музејских повереника-сарадника, и од петнаесторице је за то добио пристанак. Надамо се да ће ови млади школски надзорници, у друштву са својим колегама учитељима, а по добивеним упутствима од музејских стручњака допринети прикупљању и проучавању свега оног материјала, који је до сада недовољно или није никако прикупљен односно проучен.

Из прошлогодишњег извештаја познато је да музејске збирке у данашњој згради нису приступачне за посетиоце у већем броју а због ограничених просторија и тескобе. Ипак се у границама могућности чинило све да се појединци користе музејским збиркама и материјалом.

Научне екскурзије. Помогнут из Фонда Аустралијанске задужбине, потписани је провео 12 дана у селима Златиборског среза, где се бавио проучавањем иарода и народног живота. Са овога путовања за музејске збирке донео је седамнаест предмета, а за Илустративно одељење 54 снимка.

У току године г. Митар Влаховић, кустос, учинио је три екскурзије. У марту је провео 12 дана у Босни (околина Јајца, Мркоњић-града и Бање Луке), у јуну и јулу провео је 10 дана у Јужној Србији (околина Ђијлана, Приштине, Тетова и Скопља) а у мају је провео 12 дана у Барањи (околина Белог Манастира и Батине). Прва два путовања извршена су из средстава предвиђених државним буџетом, а треће је изведено благодарећи помоћи из Фонда Аустралијанске задужбине. Циљ

ових путовања био је: набавка предмета за попуњавање музејских колекција, фотографска снимања и етнолошка и антропогеографска испитивања. На путовању по Јужној Србији г. Влаховић је обратио нарочиту пажњу на неке старинске беговске куће (у Ђиљану бегова Џинића; у Тетову дворца Реџеп Пашића) као и на архитектуру и резбарију других зграда и цркава. Најинтересантије од ових објеката, као и народну ношњу и многе друге предмете снимио је. Са ових путовања г. Влаховић је за Илустративно одељење донео 92 снимка, а за музејске збирке 145 предмета.

Г. Петар Ж. Петровић, кустос, у току године извршио је четири екскурзије. У јануару је провео пет дана у селу Пајсијевићу (Доња Гужа) ради снимања божићних обичаја; у марту је провео 10 дана у Босни (Брчко, Добој, Дервента, Пријавор, Бања Лука) ради набавке предмета за музејске збирке, фотографских снимака и етнолошких проучавања; у септембру је провео два дана у Загребу ради прегледа и откупа предмета за Илустративно одељење и у августу-септембру провео је 15 дана у селима шумадиске Колубаре где је вршио антропогеографска испитивања. Прва три путовања изведена су из средстава предвиђених државним буџетом а четврто од помоћи из Фонда Аустралијанске задужбине. Са ових путовања г. Петровић је за Илустративно одељење донео 72 снимка а за музејске збирке 40 предмета.

Из средстава која је Етнографски музеј добио од Министарства пољопривреде за набавку рибарских алата и за проучавање риболова на предлог управе Музеја (бр. 245/39) а према одлуци Министарства пољопривреде бр. 49081/39 (Етн. музеја бр. 291/39) дата је помоћ г. Петру Момировићу, професору, за проучавање риболова на Морави. Г. Момировић је вршио испитивања у току целог лета, а резултатима тога рада поднео је Управи извештај (бр. 561/39) а када материјал среди и спреми за штампу, предаће га Етнографском музеју на употребу.

Посете и приходи од улазница

У току ове године Музеј је за посетиоце, осим за стручњаке, био затворен. Од улазница на крају 1939 год. Музеј је имао прихода само од камате што са главницом износи 14.119 динара. Од ове суме по одобрењу Министарства просвете утрошено је: 5.140 динара. Остатак се чува код Државне хипотекарне банке и у музејској каси.

Буџет и помоћи

По буџету расхода за 1939/40 годину за управне трошкове и материјалне расходе Етнографском музеју додељене су ове суме: по парт. 247 поз. 2 динара: 35.000.—; по парт. 248 поз. 1 динара: 3.570.— (за научна путовања) и по партији 368 поз. 12 динара: 30.000.— (за штампање Гласника).

Од динара: 1.690,30, колико је остало од помоћи коју је Музеј добио од Министарства пољопривреде, утрошио је динара: 1.000.— по одобрењу Министарства пољопривреде бр. 49081/39 што је дато г. Петру Момировићу, професору, као помоћ за проучавање риболова на Морави (признаница бр. 303/39). Остатак се налази на приплоду код Државне хипотекарне банке, као и сума од динара: 1.000.— колико је раније добивено на име помоћи од „Велимиријанума“.

Музејска зграда

У вези писма Господина Министра грађевина бр. 51518/38 Господин Министар просвете је са I бр. 2936 од 30 јануара 1939 г. наредио, да се награђене и откупљене скице на конкурс за Етнографски музеј одмах упуте Министарству грађевина, да би се могло приступити изради планова и елабората за зграду Етнографског музеја. У овом писму Господин Министар просвете је дао извесна упуства у погледу израде дефинитивних планова и програма за музејску зграду, и тражио је да се изради неколико скица разних фасада.

У Министарству грађевина се на овом послу у току године радило. У фебруару су потписати и г. Р. Тодоровић, инспектор Министарства просвете, учинили исвесне допуне и незнатније измене у грађевинском програму за музејску зграду, које је Г. Министар просвете одобрио и овај је елаборат послат Министарству грађевина са I бр. 6291/39. Министарство грађевина је, потом, у марту, послало Техничком одељењу Министарства просвете израђене скице музејске зграде, које су прегледали потписати и г. Тодоровић у друштву са пројектантом, архитектом г. Драганом Гудовићем. Примедбе на ове скице послате су Министарству грађевина.

Лицитација за земљане радове и израду потпорних зидова за музејску зграду расписана је за 24 август 1939 г. (Министарства грађевина бр. 34670/39) и објављена у Службеним новинама бр. 177 за 1939 г. После свршене лицитације Министарство грађевина је актом својим бр. 38514/39 обавестило Министарство просвете о њеном резултату.

Одлуком I бр. 41948 од 14 новембра 1939 г. Г. Министар просвете је при Министарству просвете образовао Одбор за подизање нове зграде Етнографског музеја у Београду, ч за чланове Одбора одредио г. г. д-ра Федора Никића, помоћника Министра просвете; арх. Светозара Јовановића, редовног професора Универзитета; Нику Стипчевића, начелника Општег одељења Министарства просвете; д-ра Боровоја Дробњаковића, директора Етнографског музеја и инж. Радослава Тодоровића, инспектора Министарства просвете. За секретара Одбора одређен је г. Милан Тројановић, шеф кабинета Министра просвете. Овом Одбору је стављено у задатак: да хитно предузме све што је потребно, да би се зграда Етнографског музеја извела у духу жеља и потреба Министарства просвете и Етнографског музеја. Осим тога Одбору је стављено у задатак: да предлаже све што је потребно ради хитног грађења и довршења ове зграде.

Одбор је одржао три седнице: 22 новембра, 2 и 13 децембра. На последњој седници био је присутан и архитекта — пројектант г. Драган Гудовић, са којим су чланови Одбора прегледали планове за зграду и скице за њену фасаду. После дискусије и напомена које су чланови Одбора учинили, решено је да се изврше извесне коректуре, а на питање чланова Одбора пројектант г. Гудовић је изјавио: да се нада да ће се лицитација за зидање музејске зграде моћи расписати у марту 1940 године.

Директор Етнографског музеја

Д-р Боровоје Дробњаковић

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА У БЕОГРАДУ

ИЗДАЛА ЈЕ ДЕЛО

ПРЕИСТОРИСКА ВИНЧА

ОД МИЛОЈА М. ВАСИЋА

Винча је јединствено преисториско насеље своје врсти у Европи, 14 км. удаљено од Београда, које је већ одавно привукло пажњу највећих археолога из целог света. Културно благо пронађено у Винчи представља најаутентичније податке о једној посебној аутохтоној култури, која ни по чему не заостаје иза највиших преисториских култура, као што је на пример етрурска у Италији. Ово монументално дело нашег научника представља целокупну културу преисториске Винче, и као такво оно иде у ред најмонументалнијих дела светске научне литературе. Формат дела: 31/23 см.

І ДЕО

ИНДУСТРИЈА ЦИНАБАРИТА И КОСМЕТИКА У ВИНЧИ

ВЕЗАНО БОЖАНСТВО У ПРЕИСТОРИСКОЈ РЕЛИГИЈИ ВИНЧЕ
И ХИПЕРБОРЕЈСКИ МИТ

159 + XVI страна
38 табла у мрком
и вишебојном тиску

Цена: полуплатно 100.— дин.

ІІ ДЕО

ОБЛИЦИ ГРОБОВА — МИСТИЧНЕ ОЧИ ИГРА НА ТАБЛИ — ДАТОВАЊЕ ВИНЧЕ

199 + XVI страна
124 табле у мрком
и вишебојном тиску

Цена: полуплатно 150.— дин.

ІІІ ДЕО

П Л А С Т И К А ТЕРАКОТЕ

170 + XXXII стране
136 табли у мрком тиску

Цена: полуплатно 150.— дин.

ІV ДЕО

К Е Р А М И К А

ВИНЧА И БЕРЕЗАЊ — РИБАРСКА ОРУЂА ИЗ ВИНЧЕ

172 + XXIV стране
77 табли у мрком тиску

Цена: полуплатно 150.— дин.

Ово дело, као и сва остала издања Државне Штампарије у Београду, може се купити код свих повлашћених књижара у целој земљи, а уз унапред послат новац, преко чековног рачуна Пошт. Штампарије у Београду бр. 56.080, може се поручити преко Стоваришта књига Државне Штампарије у Београду, Црногорска 1

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА У БЕОГРАДУ
ИЗДАЈА ЈЕ

ВУКОВУ ЗБИРКУ НАРОДНИХ УМОТВОРИНА

КОЈА САДРЖИ СЛЕДЕЋА ДЕЛА:

- 1) **СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ** — I књига, која садржи 800 песама
у којој су различне женске пјесме Стр. 377
- 2) **СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ** — II књига, која садржи 100 песама
у којој су пјесме јуначке најстарије Стр. 392
- 3) **СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ** — III књига, која садржи 87 песама
у којој су пјесме јуначке средњијех времена Стр. 525
- 4) **СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ** — IV књига, која садржи 66 песама
у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу Стр. 474
- 5) **СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ** — V књига, која садржи 715 песама
у којој су различне женске пјесме Стр. 559
- 6) **СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ** — VI књига, која садржи 82 песме
у којој су пјесме јуначке најстарије и средњијех времена Стр. 492
- 7) **СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ** — VII књига, која садржи 58 песама
у којој су пјесме јуначке средњијех времена Стр. 428
- 8) **СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ** — VIII књига, која садржи 74 песме
у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу и
о војевању Црногораца Стр. 490
- 9) **СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ** — IX књига која садржи 33 песме
у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању Црногораца и
Херцеговаца Стр. 517
- 10) **СРПСКЕ НАРОДНЕ ПОСЛОВИЦЕ И ЗАГОНЕТКЕ**, која садржи
7857 пословица и 782 загонетке Стр. 493
- 11) **СРПСКЕ НАРОДНЕ ПРИПОВЕТКЕ**, која садржи 271 приповетку
Стр. 371

Све ове књиге су штампане на финој хартији и тврдо
повезане са натписом на полеђини. — Формат 23/16 см.

СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ су уметнички украшене насловним листовима
у боји које је израдио наш познати уметник **ЉУБА ИВАНОВИЋ**

ЦЕНА: 30 ДИН. — ПО КЊИЗИ.

Вукова дела, као и сва остала издања Државне Штампариије у Београду могу
се купити код свих повлашћених књижара у целој земљи, а уз унапред послат
новац, преко чековног рачуна Пошт. штедионице у Београду бр. 56.080, могу се
поручити преко Стоваришта књига Државне штампариије у Београду, Црногорска 1